

Warszawa, dnia 2 grudnia 2022 r.

Poz. 1171

**UCHWAŁA NR 212
RADY MINISTRÓW**

z dnia 26 października 2022 r.

zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej”

Na podstawie art. 15 ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057 oraz z 2022 r. poz. 1079 i 1846) Rada Ministrów uchwala, co następuje:

§ 1. W uchwale nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej” (M.P. poz. 811 oraz z 2019 r. poz. 214) wprowadza się następujące zmiany:

- 1) użyte w tytule oraz w § 1 wyrazy „do 2023 roku” zastępuje się wyrazami „do 2030 roku”;
- 2) załącznik do uchwały otrzymuje brzmienie określone w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia.

Prezes Rady Ministrów: *M. Morawiecki*

Załącznik do uchwały nr 212 Rady Ministrów
z dnia 26 października 2022 r. (M.P. poz. 1171)

**Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
do 2030 roku.
Ekonomia Solidarności Społecznej**

Spis treści

Wykaz skrótów	3
Wstęp	4
Rozdział I. Podstawy interwencji	8
Rozdział II. Cele i rezultaty programu	17
Rozdział III. Kierunki interwencji publicznej – obszary i priorytety	26
Obszar I. Solidarna wspólnota lokalna	28
Obszar II. Solidarny rynek pracy	36
Obszar III. Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna	48
Obszar IV. Solidarne społeczeństwo	56
Rozdział IV. Podstawowe założenia systemu realizacji	62
Rozdział V. Monitorowanie i wskaźniki	73
Rozdział VI. Wyzwania dla Ekonomii Społecznej do 2030 r.	75
Załącznik. Diagnoza ekonomii społecznej	78

Wykaz skrótów

BGK – Bank Gospodarstwa Krajowego
CIS – Centrum Integracji Społecznej
CUS – Centrum Usług Społecznych
EFS – Europejski Fundusz Społeczny
EMES – Europejska Sieć Badawcza, zajmująca się głównie problematyką III sektora
GUS – Główny Urząd Statystyczny
JST – jednostka samorządu terytorialnego
KIS – Klub Integracji Społecznej
KPO – Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności
KPRES – Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej
KRS – Krajowy Rejestr Sądowy
LGD – Lokalna Grupa Działania
MFiPR – Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej
MRiPS – Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej
MŚP – sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw
NGO (ang. *non-governmental organization*) – organizacja pozarządowa
OPS – Ośrodek Pomocy Społecznej
OWES – Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
UZZP – Urząd Zamówień Publicznych
PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PES – podmiot ekonomii społecznej
PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PKB – Produkt Krajowy Brutto
PO – Program Operacyjny
PO KL – Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013
PO WER – Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020
PR – Program Regionalny
PS – przedsiębiorstwo społeczne
PUP – Powiatowy Urząd Pracy
PZP – ustawa z dnia 11 września 2019 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1710, z późn. zm.)
PZP2004 – ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1843, z późn. zm.)
ROPS – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPO – Regionalny Program Operacyjny
SAN – Społeczna Agencja Najmu
SIM – Społeczna Inicjatywa Mieszkaniowa
SOR – Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju
TBS – Towarzystwo Budownictwa Społecznego
UE – Unia Europejska
UZZP – Urząd Zamówień Publicznych
WTZ – Warsztaty Terapii Zajęciowej
WUP – Wojewódzki Urząd Pracy
ZAZ – Zakład Aktywności Zawodowej

Wstęp

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej stanowi program rozwoju w rozumieniu art. 15 ust. 4 pkt 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057, z późn. zm.) i jest dokumentem o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, ustanowionym w celu realizacji średniookresowej strategii rozwoju kraju – Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, przyjętej uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.¹⁾, a także innych strategii rozwoju²⁾.

Kształt Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej przyjęty został w 2014 r.³⁾ Zgodnie z Umową Partnerstwa Rządu RP i Komisji Europejskiej dotyczącą perspektywy finansowej 2014–2020 jest to kluczowy dokument operacyjno-wdrożeniowy w zakresie Celu Tematycznego 9 „*Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją*”, stanowiący warunek *ex ante* realizacji działań w Polsce w tym obszarze. Zasadniczą modyfikację dokumentu, obejmującą m.in. zmianę w zakresie celów i działań oraz wydłużenie perspektywy programu do 2023 r. przeprowadzono w 2019 r.⁴⁾ Program określa również najistotniejsze założenia i ramy interwencji współfinansowanej w unijnej perspektywie finansowej 2021–2027 w zakresie Celu Tematycznego CP 4 „*Europa o silniejszym wymiarze społecznym*” (obszar: *włączenie i integracja społeczna*), współtworząc wraz z innymi dokumentami o charakterze strategicznym i programowym ramy polityki państwa w zakresie włączenia społecznego.

Zmieniająca się sytuacja społeczno-gospodarcza oraz poprawa sytuacji na rynku pracy tworzy jednocześnie nowe wyzwania i wymaga nowego otwarcia w polityce publicznej. Stała się ona asumptem do istotnej zmiany programowej – przyjęcia zmienionej strategii średniookresowej – Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) oraz zmiany innych strategii średniookresowych. Dała również impuls do zmian w Umowie Partnerstwa w lipcu 2017 r.⁵⁾

Zgodnie ze Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, rola ekonomii społecznej została podkreślona w:

- celu szczegółowym I *Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną*, w obszarze: Małe i średnie przedsiębiorstwa, Nowe modele działania: wskazano na potrzebę wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej (spółdzielczej). Zapowiedziano tam w szczególności: „*przygotowanie rozwiązań prawnych ułatwiających ich bieżącą działalność, a także premiowanie tych form działania w przypadku realizacji usług zleczanych przez administrację rządową i samorządową. Przygotowany zostanie mechanizm zachęt podatkowych dla ich rozwoju oraz zwiększenia skali działalności*”;
- celu szczegółowym II *Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*, w obszarze: Spójność społeczna, Aktywna polityka prorodzinna, Poprawa dostępności do

¹⁾ Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (M.P. poz. 260).

²⁾ W szczególności: Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego, Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego.

³⁾ Uchwała nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej” (M.P. poz. 811, z późn. zm.).

⁴⁾ Uchwała nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej” (M.P. poz. 214).

⁵⁾ Uchwała nr 114 Rady Ministrów z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie projektu zmiany Umowy Partnerstwa na lata 2014–2020 w zakresie niezbędnym do jego dostosowania do średniookresowej strategii rozwoju kraju.

usług, w tym społecznych i zdrowotnych, Wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej, Rynek pracy wykorzystujący potencjał zasobów ludzkich dla rozwoju Polski. Zwrócono tam uwagę w szczególności na „poprawę dostępności do usług, w tym społecznych i zdrowotnych; wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej”.

W Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju wskazano na potrzebę przygotowania i realizacji projektu strategicznego pod nazwą *Ekonomia Solidarności Społecznej*. Ekonomia społeczna jest sferą życia społeczno-gospodarczego, która pozostaje na pograniczu sektora przedsiębiorczości oraz sektora organizacji pozarządowych, niedziałających w celu maksymalizacji zysku. Solidarnościowy wymiar ekonomii społecznej (ekonomia solidarna) realizowany jest przez te podmioty ekonomii społecznej, w szczególności przedsiębiorstwa społeczne, które w ramach swojej działalności przyjmują funkcje tworzenia miejsc pracy w celu aktywizacji oraz reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz świadczenia usług społecznych.

SOR określa także wyzwania i kierunki działań w zakresie rozwoju kapitału społecznego (obszar *Kapitał ludzki i społeczny*, kierunek interwencji *Rozwój kapitału społecznego*), w których realizację angażują się podmioty ekonomii społecznej. Jednocześnie zaplanowane w strategii zmiany w tym obszarze mają zasadniczy wpływ na postrzeganie i potencjał rozwoju sektora ekonomii społecznej. Do najważniejszych działań do realizacji w perspektywie do 2030 r. należy zaliczyć kształtowanie postaw, wartości i zachowań sprzyjających budowaniu wspólnoty, kooperacji, kreatywności, otwartości oraz komunikacji, jak również wzmacnianie postaw prospołecznych w procesie nauczania.

Niezależnie od krajowego kontekstu strategicznego KPRES wpisuje się również w kierunek wytyczany na forum Unii Europejskiej w zakresie tworzenia warunków do promowania dobrobytu narodów państw członkowskich oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. W szczególności zbieżność ta widoczna jest między rozwiązaniami zaproponowanymi w programie a zasadami Europejskiego Filaru Praw Socjalnych. Rola ekonomii społecznej związana jest w szczególności z zasadami dotyczącymi aktywnego wsparcia na rzecz zatrudnienia, integracji osób niepełnosprawnych oraz dostępu do podstawowych usług.

Powyższe założenia zdeterminowały kształt zmian wprowadzonych do programu w styczniu 2019 r. Celem tych modyfikacji było nadanie nowego impulsu dla polityki publicznej w tym obszarze, prowadzącego do znaczącego zwiększenia efektywności działań na rzecz tworzenia miejsc pracy, reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, jak również rozwoju usług społecznych. Zmiany dotyczyły w szczególności zredefiniowania pojęcia ekonomii społecznej oraz wyodrębnienia pojęcia ekonomii solidarnej. Ponadto dokonano przeglądu obszarów, priorytetów i działań ujętych w programie.

Potrzeba kolejnych modyfikacji programu wynika przede wszystkim ze zmiany warunków legislacyjnych dotyczących obszarów bezpośrednio powiązanych z ekonomią społeczną. W szczególności dotyczy to wejścia w życie ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz. U. poz. 1818). Niektóre z zaplanowanych instrumentów i działań muszą także zostać przeformułowane tak, aby możliwe było optymalne wykorzystanie narzędzi współfinansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej na lata 2021–2027. Ważną przesłanką do wprowadzenia zmian, zasygnalizowaną przy aktualizacji programu z 2019 r., jest wynik przeglądu śródkresowego Regionalnych Programów Operacyjnych – w szczególności w zakresie przewidzianych w tych programach rezultatów dotyczących tworzenia nowych miejsc pracy w

przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wprowadzane do programu zmiany pozwalają także uwzględnić modyfikacje wynikające z aktualizacji lub przyjęcia nowych dokumentów o charakterze programowym lub strategicznym, takich jak np. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.

Zgodnie z wymogami ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, dokument składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym rozdziale poruszone są zagadnienia definicyjne i diagnostyczne. W rozdziale drugim określono cel główny i cele szczegółowe programu, w szczególności w kontekście SOR. Rozdział trzeci zawiera kierunki interwencji pogrupowane w obszary i priorytety. W rozdziale czwartym określone zostały podstawowe założenia systemu realizacji programu. W rozdziale piątym wskazano sposób monitorowania realizacji programu oraz zestawienie wskaźników programu. Z uwagi na fakt, że jest to aktualizacja i korekta dotychczasowego KPRES, nie przewidziano ponownego przeprowadzenia ewaluacji *ex ante*.

Dokument podlegał konsultacjom w ramach administracji rządowej, konsultacjom publicznym ze środowiskiem ekonomii społecznej, jak również jednostkami samorządu terytorialnego.

Prace nad programem

Program został przygotowany przez Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej w Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej, przy udziale członków Krajowego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej (w skład którego wchodzi przedstawiciele: organów administracji rządowej i samorządowej; podmiotów ekonomii społecznej; związków zawodowych; organizacji pracodawców; sektora bankowego i szkół wyższych). Ważnym źródłem nowych koncepcji, wskazującym na potrzebę korekty programu jest dyskusja, która toczyła się między innymi na forum Komitetu, dotycząca kształtu interwencji współfinansowanej ze środków europejskich w ramach perspektywy finansowej na lata 2021–2027.

KPRES jest dokumentem, w którym przedstawiono przede wszystkim plany i działania realizowane przez administrację rządową na szczeblu krajowym oraz kompleksową strukturę systemu wsparcia ekonomii społecznej na poziomie regionalnym, z uwzględnieniem roli innych przedstawicieli sektora administracji rządowej, a także jednostek samorządu terytorialnego i sektora ekonomii społecznej.

Pośrednio inspiracją dla zaproponowanych zmian były również doświadczenia wynikające z wdrażania i realizacji dotychczasowej wersji KPRES, szczególnie cenne okazały się te przywoływane przez podmioty ekonomii społecznej oraz organizacje i instytucje zajmujące się ich bezpośrednim wsparciem.

Po zakończeniu prac nad przygotowaniem dokumentu KPRES podlegał szerokim konsultacjom publicznym. W proces ten angażowali się m.in. przedstawiciele samorządów, a także podmioty ekonomii społecznej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, Krajowa Rada Spółdzielcza. Do opiniowania zaproszona została Komisja Wspólna Rządu i Samorządu Terytorialnego, a także inne ciała opiniodawczo-doradcze, takie jak: Rada Działalności Pożytku Publicznego, Rada Zatrudnienia Socjalnego, Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Rada Dialogu Społecznego, Rada Rynku Pracy, Rada do Spraw Polityki Senioralnej. W celu lepszego zrozumienia potrzeb formułowanych w regionach zorganizowano cztery makroregionalne spotkania konsultacyjne, angażujące wielu regionalnych aktorów zaangażowanych we wspieranie ekonomii społecznej (np. instytucje zarządzające RPO). Wiele spośród zgłaszanych uwag zostało uwzględnionych lub miało wpływ na ostateczny kształt dokumentu. Jednocześnie charakter uwag wskazywał często na percepcję ekonomii społecznej jako instrumentu mogącego realnie wpłynąć na rozwiązywanie różnorodnych problemów społecznych.

Rozdział I. Podstawy interwencji

Idee i wartości leżące u podstaw ekonomii społecznej, z powodzeniem funkcjonującej obecnie w wielu innych krajach⁶⁾, są również częścią polskiego dziedzictwa narodowego, społecznego i gospodarczego. To przede wszystkim na ziemiach polskich pozostających pod zaborem pruskim, austriackim i rosyjskim powstawały pierwsze formy przedsiębiorstw społecznych i spółdzielczych, organizacji kooperacyjnych, wzajemnościowych i obywatelskich.

**Ekonomia społeczna
jako część polskiej
tradycji**

Za prekursora działań na polskich ziemiach należy uznać ks. Stanisława Staszica, twórcę Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego, działającego faktycznie od 1816 r. aż do likwidacji w 1952 r. Za jego przykładem poszli inni działacze społecznej i spółdzielczej przedsiębiorczości, jak ks. Piotr Wawrzyniak, Edward Abramowski, ks. Wacław Bliziński, Stefan Żeromski, ks. Augustyn Szamarzewski, Stanisław Wojciechowski, Teodor Toeplitz, Franciszek Stefczyk, Jadwiga Dziubińska, Romuald Mielczarski, Maria Dąbrowska, Stefan Zbrożyna, Jan Wolski czy Stanisław Thugutt. W dwudziestoleciu międzywojennym w rozwój spółdzielczości na obszarach wiejskich oraz w działalność na rzecz podniesienia poziomu życia członków społeczności lokalnej zaangażowany był także Witold Pilecki. Polska ekonomia społeczna to nieodłączna część dziedzictwa narodowego i wspólnotowego oraz bogatej tradycji myśli i ruchów społecznych i ekonomicznych kraju.

Samo pojęcie ekonomii społecznej, mające wiele odniesień i definicji zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak i do rodzimej praktyki, zostało dotąd wielokrotnie określone, w tym w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej, ale też w innych dokumentach o charakterze programowym, jak również akademickim. Kategoria ta opisywana jest za pomocą cech wspólnych oraz zasad funkcjonowania identyfikujących różne podmioty funkcjonujące w obszarze ekonomii społecznej. Za takie zasady, wyróżniające podmioty ekonomii społecznej, uznaje się:

Ekonomia społeczna

- nadrzędność celów społecznych nad celami ekonomicznymi,

⁶⁾ Regulacje dotyczące sfery ekonomii społecznej funkcjonują m.in. w następujących krajach:

- Francja (ustawa krajowa o gospodarce społecznej i solidarnej);
- Włochy (np. ustawa o przedsiębiorstwie społecznym);
- Rumunia (ustawa o gospodarce społecznej);
- Słowenia (ustawa o przedsiębiorczości społecznej);
- Hiszpania (np. Krajowa Ustawa o gospodarce społecznej).

Krajowe programy o kompleksowym charakterze, mające na celu rozwój ekonomii społecznej, zostały przyjęte m.in. przez:

- Bułgarię (Plan działania na rzecz ekonomii społecznej);
- Polskę (Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej);
- Portugalię (Porozumienie krajowe między rządem a sektorem społecznym);
- Rumunię (Solidar – program wsparcia konsolidacji gospodarki społecznej, w ramach POCU);
- Hiszpanię (Krajowy program wsparcia gospodarki społecznej oraz POISES – program operacyjny na rzecz włączenia społecznego i gospodarki społecznej);
- Szwecję (Wieloletni program na rzecz wsparcia przedsiębiorstw społecznych działających w dziedzinie integracji na rynku pracy);
- Wielką Brytanię (Porozumienie między rządem a sektorem wolontariatu i obywatelskim).

Ponadto trend rozwoju ekonomii społecznej widoczny jest także na poziomie polityki europejskiej. Kraje członkowskie Unii Europejskiej konsekwentnie apelują o uwzględnianie ekonomii społecznej w ramach polityk unijnych oraz podejmują działania na rzecz jej rozwoju, co wyrażone zostało m.in. w Deklaracji Bratysławskiej, Deklaracji Luksemburskiej oraz Deklaracji Madryckiej.

- nadrzędność świadczenia usług dla członków, pracowników lub wspólnoty nad kategoriami bezwzględniego zysku,
- autonomiczne zarządzanie i partycypacyjny proces decyzyjny,
- prowadzenie w sposób regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne oraz ponoszeniu w związku z tą działalnością ryzyka ekonomicznego⁷⁾.

Ekonomia społeczna – to działalność podmiotów ekonomii społecznej na rzecz społeczności lokalnej w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, tworzenia miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, świadczenia usług społecznych, realizowana w formie działalności gospodarczej, działalności pożytku publicznego oraz innej działalności o charakterze odpłatnym.

Obszar wskazany definicją ekonomii społecznej obejmuje w szczególności następujące podmioty:

- spółdzielnie socjalne działające na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 2085, z późn. zm.),
- warsztaty terapii zajęciowej i zakłady aktywności zawodowej działające na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 r. poz. 573, z późn. zm.),
- centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej działające na podstawie ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 176, z późn. zm.),
- spółdzielnie pracy, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych, oraz spółdzielnie produkcji rolnej działające na podstawie ustawy z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz. U. z 2021 r. poz. 648),
- organizacje pozarządowe, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327, z późn. zm.), z wyjątkiem: partii politycznych, europejskich partii politycznych, związków zawodowych i organizacji pracodawców, samorządów zawodowych, fundacji utworzonych przez partie polityczne i europejskich fundacji politycznych,
- podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1, 2 i 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Ważnym elementem ekonomii społecznej jest przedsiębiorczość społeczna, w ramach której podmioty ekonomii społecznej prowadzą działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego, mają za zadanie aktywizację zawodową i społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub realizację usług społecznych, a także nie prywatyzują zysku lub nadwyżki bilansowej i są zarządzane w sposób partycypacyjny.

⁷⁾ Według definicji sformułowanej przez europejską sieć badawczą EMES (European Research Network) inicjatywy wpisujące się w przedsiębiorczość społeczną powinny charakteryzować się spełnianiem kryteriów ekonomicznych (prowadzeniem w sposób względnie ciągły, regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne, niezależnością, suwerennością instytucji w stosunku do instytucji publicznych; ponoszeniem ryzyka ekonomicznego; istnieniem choćby nielicznego płatnego personelu) i społecznych (wyraźną orientacją na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia; oddolnym, obywatelskim charakterem inicjatywy; specyficznym, możliwie demokratycznym systemem zarządzania; możliwie wspólnotowym charakterem działania; ograniczoną dystrybucją zysków).

Analizując sferę ekonomii społecznej, warto zwrócić uwagę na bardzo różnorodny obszar niesformalizowanej i oddolnej aktywności społecznej. Często opiera się ona na wzajemnym zaufaniu i gotowości do współpracy w celu zaspokojenia określonych potrzeb lub dokonania zmian w najbliższym otoczeniu. W rezultacie działalność nieformalna stanowi otoczenie i zaplecze ekonomii społecznej, z którego przenikać mogą zarówno pomysły na działalność, jak i zaangażowane w życie społeczności lokalnych osób dysponujących kompetencjami ułatwiającymi działanie w sektorze ES. Aktywność nieformalna pozostaje trudna do uchwycenia zarówno z perspektywy naukowej, jak i administracyjnej i statystycznej. Z tych względów ten rodzaj działalności, chociaż oddziałuje na kondycję sektora ekonomii społecznej, nie jest objęty bezpośrednim wsparciem w ramach KPRES.

W 2018 r. w Polsce łączna wartość produkcji globalnej (rynkowej i nierynkowej) wygenerowana przez ekonomię społeczną wyniosła 62,3 mld zł, czyli 2,94% w relacji do PKB. Produkcja globalna gospodarki społecznej była wyższa niż produkcja globalna w całej gospodarce narodowej w ramach sekcji Górnictwo i wydobywanie (o 4,8 mld zł) czy Zakwaterowanie i gastronomia (o 5,6 mld zł). W podmiotach sektora ekonomii społecznej praca wykonywana odpłatnie, zarówno w ramach stosunku pracy, jak i umów cywilnoprawnych, a także wymiar świadczonego w Polsce wolontariatu stanowiły 867,9 tys. etatów przeliczeniowych. Łączny wolumen pracy w sektorze ekonomii społecznej w odniesieniu do ogółu gospodarki narodowej wyniósł 5,8% oraz 7,2% – w stosunku do sektora prywatnego. Z kolei sama praca płatna odpowiadała 2,1% zatrudnienia w gospodarce narodowej i 2,7% w sektorze prywatnym⁸⁾.

Ww. dane statystyczne nie oddają jednak całego wpływu na gospodarkę, gdyż kluczową cechą ekonomii społecznej jest zakorzenienie lokalne i obecność w wielu wspólnotach samorządowych. Jednym z najistotniejszych rezultatów jest bowiem wzrost poziomu kapitału społecznego, zaufania i kooperacji różnych podmiotów, w szczególności między sektorem publicznym a społecznym, co daje podstawy dla rozwoju społecznego i gospodarczego.

Stan rozwoju ekonomii społecznej

Na podstawie danych GUS dotyczących zatrudnienia w aktywnych podmiotach ekonomii społecznej szacuje się, że na dzień 31.12.2019 r. w PES zatrudnionych było 206,4 tys. osób, co stanowi 1,3% w odniesieniu do 16 100 tys. ogółu osób zatrudnionych w gospodarce narodowej.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju wymienia kapitał społeczny jako warunek współpracy opartej na zaufaniu i punkt wyjścia dla rozwoju nowoczesnej gospodarki. Wyniki badania przeprowadzonego w 2020 r. przez CBOS⁹⁾ wskazują, że cztery piąte respondentów (83%) deklaruje, że działając wspólnie z innymi, można osiągnąć więcej niż działając samodzielnie. Jednocześnie 11% respondentów miało przeciwne zdanie. Podobne wyniki wskazywały wcześniejsze pomiary w tym zakresie. *„Niewiele rzadsze jest przekonanie, że wspólne działanie to skuteczny sposób rozwiązywania problemów w bezpośrednim otoczeniu badanych. Mniej więcej trzy czwarte respondentów (77%) uważa, że ludzie tacy jak oni, działając wspólnie z innymi, mogą pomóc potrzebującym lub rozwiązać niektóre problemy swojego środowiska czy miejscowości. Sceptycznie do takiej możliwości odnosi się 16% badanych. W przypadku tego wskaźnika obserwujemy wyraźny trend wzrostowy: w ciągu*

⁸⁾ GUS 2021, Rachunek satelitarny gospodarki społecznej dla Polski za 2018 r. Kluczowe wyniki. Materiał stanowiący streszczenie raportu z grantu Eurostat „Rachunki satelitarne gospodarki społecznej” finansowanego ze środków Komisji Europejskiej, przygotowany w ramach projektu „Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej” współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

⁹⁾ Czy warto działać wspólnie. Komunikat z badań nr 29/2020. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2020.

18 lat, które upłynęły od pierwszego pomiaru, odsetek badanych wierzących w sens współpracy w swoim bezpośrednim otoczeniu wzrósł o 27 punktów procentowych”. Niemniej – mimo tych pozytywnych tendencji – wskaźnik zaufania społecznego od lat utrzymuje się na poziomie wyraźnie niższym od średniej Unii Europejskiej. Według danych zebranych przez CBOS, w 2018 r. jedynie 22% Polaków deklarowało pogląd, że większości ludzi można ufać. Natomiast aż 76% wyznawało zasadę zachowywania daleko posuniętej ostrożności i podejrzliwości w stosunkach z innymi¹⁰⁾. Taka sytuacja społeczna skutkuje zmniejszoną liczbą inicjatyw i mniejszym zainteresowaniem przedsiębiorczością, obniżając tym samym potencjał społeczeństwa i możliwości rozwoju podmiotów gospodarczych. Jednym z remediów na tę sytuację mają być działania na rzecz wzmocnienia sektora ekonomii społecznej, przewidziane w Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Tabela 1. Liczba i zatrudnienie w aktywnych podmiotach ekonomii społecznej

	Liczba aktywnych podmiotów (w tys.)	Liczba osób zatrudnionych na dzień 31.12. (w tys.)
1 OGÓLEM¹¹⁾ (wiersze 7+11+16)	91,4	206,4
2 stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	69,9	87,6
3 fundacje	15,3	35,4
4 społeczne podmioty wyznaniowe	1,8	41,0
5 samorząd gospodarczy	0,8	3,2
6 kółka rolnicze	0,9	0,2
7 NGO RAZEM	88,7	167,4
8 spółdzielnie pracy	0,4	12,2
9 spółdzielnie inwalidów i niewidomych	0,1	12,9
10 spółdzielnie socjalne	0,9	6,7
11 SPÓŁDZIELNIE RAZEM	1,4	31,8
12 CIS	0,2	-
13 KIS	0,3	-
14 ZAZ	0,1	7,2 (5,5 niepełnosprawnych)
15 WTZ	0,7	-
16 JEDNOSTKI REINTEGRACYJNE RAZEM	1,3	7,2
17 w tym prowadzone przez samorząd	0,4	-

Opracowanie MRiPS na podstawie danych GUS.

Sektor ekonomii społecznej tworzyło w 2019 r. 103,8 tys. podmiotów, w tym ok. 9,7 tys. kół gospodyń wiejskich, o których mowa w ustawie z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz. U. z 2021 r. poz. 2256), oraz ok. 2,7 tys. spółdzielni produkcji rolnej. W powyższej tabeli nr 1 nie uwzględniono danych o kołach gospodyń wiejskich oraz spółdzielniach produkcji rolnej, które pozyskiwane są z Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich i Krajowej Rady Spółdzielczej. Liczby te nie zostały wpisane do tabeli ze względu na ich szacunkowy charakter. Nie uwzględniono także informacji o spółkach not for profit, które ze względu na swój rozmiar (większość z nich to jednostki zatrudniające 9 lub mniej pracowników) nie są klasyfikowane w badaniach reprezentacyjnych prowadzonych przez

¹⁰⁾ CBOS 2018, O nieufności i zaufaniu – komunikat z badań.

¹¹⁾ Wartości wskazane w wierszu 1. Wynika to z faktu, że CIS, KIS, WTZ i ZAZ są jednostkami organizacyjnymi nieposiadającymi osobowości prawnej, a część z nich jest prowadzona przez organizacje pozarządowe ujęte w wierszach 2, 3 i 4. Z tego względu, aby uniknąć podwójnego liczenia podmiotów i osób w nich zatrudnionych (raz jako NGO a drugi raz jako CIS, KIS, WTZ i ZAZ prowadzone przez NGO), w wierszu ogółem uwzględniono jedynie te CIS, KIS, WTZ i ZAZ prowadzone przez samorząd.

GUS. Liczebność grupy tych jednostek jest jednak na tyle niewielka, że jej nieuwzględnienie w powyższym zestawieniu nie wpływa na wiarygodność przedstawianego obrazu.

Podstawy interwencji wynikające z diagnozy

Pełna diagnoza ekonomii społecznej przedstawiona została w załączniku do programu¹²⁾. Przedstawione w niej zjawiska, procesy i dane dotyczą wyzwań i szans rozwojowych dla sektora ekonomii społecznej, pozwalają na wyznaczenie kierunków interwencji publicznej oraz działań zmierzających do uwolnienia potencjału tego sektora.

Współpraca podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym

Podmioty ekonomii społecznej działają aktywnie na bardzo różnorodnych polach. Nie w każdym przypadku stawiają sobie cele związane z reintegracją osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Niemniej jednak ich aktywność, oddolny charakter, a także zdolność do angażowania wspólnot lokalnych na rzecz rozwiązywania lokalnych problemów społecznych, sprzyjają zwiększaniu spójności społecznej. To kwestie kluczowe dla rozwoju ekonomii społecznej, także w jej aspekcie reintegracyjnym. Z tego względu tak istotne pozostaje współuczestnictwo podmiotów ekonomii społecznej w identyfikacji, definiowaniu i rozwiązywaniu problemów społecznych oraz zaspokajaniu potrzeb, określanych w gminnych i powiatowych strategiach oraz programach.

Zgodnie z zapisami Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju niezbędne jest uspoźnienie programowania rozwoju społecznego. Systemowa zmiana podejścia do programowania sfery spraw społecznych powinna zakładać między innymi określenie roli samorządu terytorialnego, partnerów społecznych i gospodarczych w kreowaniu polityki rozwoju. Taka zmiana przyczyni się do poprawy planowania i koordynacji działań poszczególnych podmiotów, a w konsekwencji podniesie skuteczność polityk publicznych, w tym polityki na rzecz rozwoju społecznego¹³⁾.

Niezbędne jest zwiększenie poziomu realizacji usług społecznych przez podmioty ekonomii społecznej. W 2016 r. środki przeznaczane na zlecenie zadań w trybie ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie stanowiły zaledwie 1,5 mld zł, co w stosunku do całości wydatków jednostek samorządu terytorialnego w 2016 r. w wysokości 206 mld stanowi 0,7%.

W dziedzinach obejmujących sferę pożytku publicznego¹⁴⁾ w 2019 r. JST wydatkowały około 24 mld zł, co stanowiło 6% ich całkowitych wydatków¹⁵⁾. Duża część spośród zakupionych usług i zleczanych zadań ma charakter usług społecznych, mających coraz większe znaczenie w kontekście wzmacniania spójności społecznej. Tymczasem w ramach trybów określonych w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

¹²⁾ W rozdziale I znajdują się najistotniejsze fragmenty diagnozy ekonomii społecznej. Bardziej wyczerpujące informacje oraz źródła danych opisano w załączniku.

¹³⁾ Na podstawie Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017, str. 14.

¹⁴⁾ Wydatki obejmują następujące działy klasyfikacji budżetowej: 630 – Turystyka, 851 – Ochrona zdrowia, 852 – Pomoc społeczna, 853 – Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej, 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, 926 – Kultura fizyczna.

¹⁵⁾ Dane ze sprawozdań jednostek samorządu terytorialnego. Sprawozdanie tabelaryczne z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r. – Tom I i II, <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2019-rok>. Wydatki obejmują również wydatki administracyjne, nie tylko środki wydatkowane bezpośrednio na zakup usług i zleczanych zadań.

zleca się zadania publiczne o łącznej wartości nieprzekraczającej 1,5 mld zł, przy czym należy wskazać, że część zadań, które zgodnie z zakresem przedmiotowym ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie mogłyby być zlecane w trybach określonych w tej ustawie, w praktyce udzielane jest w ramach postępowań o udzielenie zamówienia publicznego zgodnie z trybami określonymi w ustawie – Prawo zamówień publicznych. Niemniej jednak w ten sposób sektor ekonomii społecznej, który w szczególności posiada potencjał do generowania miejsc pracy na lokalnym rynku – czyli dla mieszkańców wspólnoty samorządowej, jest wypierany przez świadczące usługi podmioty komercyjne¹⁶⁾. Natomiast zamówienia publiczne zawierające tzw. klauzule społeczne o charakterze integracyjnym¹⁷⁾ są nadal stosowane w ograniczonym zakresie. Zgodnie z dostępnymi danymi gromadzonymi przez UZP w 2020 r. udzielono 1260 zamówień, w których uwzględniono te klauzule (w 2019 r. było to 1527 zamówień). Wartość tych zamówień w 2020 r. wyniosła 1 836 mln zł¹⁸⁾ (w 2019 r. była to wartość 3 269 mln zł). Zarówno liczba, jak i wartość powyższych zamówień stanowi około 1% liczby i wartości udzielonych w 2020 r. zamówień ogółem (odpowiednio 0,93% i 1,00%). W 2019 r. było to odpowiednio 1,08% liczby udzielonych zamówień oraz 1,64% wartości udzielonych zamówień publicznych.

Powyższe dane wskazują, że rozwiązania w zakresie tzw. klauzul społecznych w zamówieniach publicznych nie są jeszcze stosowane w wystarczająco wysokim stopniu. Stąd konieczność kontynuowania działań popularyzujących te instrumenty wśród zamawiających (do których należy wybór trybu zlecenia zamówienia). W odniesieniu jednak do mechanizmów de facto ograniczających udział w zamówieniu do tzw. podmiotów integracyjnych, czyli m.in. podmiotów ekonomii społecznej, nie bez znaczenia pozostaje również odpowiedź ze strony wykonawców w zakresie ich gotowości do realizacji zamówienia. Informacje z monitoringu stosowania przez administrację rządową klauzul społecznych w zamówieniach publicznych za 2016 r.¹⁹⁾ wskazują, że drugą najczęstszą przyczyną unieważnienia postępowania z klauzulami społecznymi – po zbyt wysokiej cenie oferty najkorzystniejszej, która przekraczała możliwości finansowe zamawiającego – był brak ważnych ofert. Istnieje zatem potrzeba wzmocnienia potencjału już istniejących podmiotów, aby zwiększać ich świadomość oraz zainteresowanie świadczeniem usług dla administracji publicznej. W tym kontekście cenne wydają się możliwości i narzędzia OWES, przede wszystkim te związane z doradztwem oraz usługami wsparcia w zakresie pozyskiwania i przygotowania ofert w odpowiedzi na ogłoszone zamówienia.

Wskaźniki finansowe oraz te związane z zatrudnieniem wskazują na bardzo duży udział usług społecznych w potencjale ekonomicznym sektora non-profit. Wśród podmiotów ekonomii społecznej realizujących usługi społeczne wzrasta zatrudnienie oraz zasoby finansowe. Według danych GUS w 2018 r. podstawową formą prowadzenia działalności przez

¹⁶⁾ Podmioty komercyjne: na potrzeby tego dokumentu pojęcie to rozumiane jest jako przedsiębiorcy inni niż PES.

¹⁷⁾ Klauzule społeczne o charakterze integracyjnym odnoszą się do tych instrumentów określonych w przepisach ustawy – Prawo zamówień publicznych (PZP), które mają na celu wsparcie integracji społeczno-zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz zwiększenie szans na ubieganie się o zamówienia publiczne podmiotów prowadzących działalność w obszarze integracji społeczno-zawodowej. Instrumenty te zostały zdefiniowane w art. 94, art. 96 oraz art. 361 PZP (w przypadku PZP2004 obowiązującej do dnia 31 grudnia 2020 r. były to odpowiednio: art. 22 ust. 2 oraz 2a, art. 29 ust. 4 oraz art. 138p), a ich zastosowanie może mieć wpływ na poprawę sytuacji podmiotów ekonomii społecznej w ubieganiu się o zamówienia publiczne.

¹⁸⁾ Na wartość 1 836 mln zł (bez VAT) składa się wartość zamówień publicznych udzielonych w 2020 r., w których zamawiający zastosowali przepis art. 22 ust. 2 oraz 2a, art. 29 ust. 4 oraz art. 138p PZP2004. Źródło: sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2020 r.

¹⁹⁾ Wyniki monitoringu stosowania przez administrację rządową klauzul społecznych w zamówieniach publicznych za 2016 r., Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2017 r.

stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne oraz fundacje było świadczenie usług, w tym częściowej nieodpłatnie. Porównując udział zasobów pracy wygenerowanej w podmiotach gospodarki społecznej do zasobów pracy w gospodarce narodowej można zauważyć, że gospodarka społeczna ma największe znaczenie w obszarach: Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją (34,2% w odniesieniu do pracy etatowej w gospodarce narodowej), Pozostała działalność usługowa (28,7%), Opieka zdrowotna i pomoc społeczna (12,5%), Edukacja (8,9%). Łączny udział pracy w sektorze gospodarki społecznej w odniesieniu do ogółu gospodarki narodowej wyniósł 5,8% oraz 7,2% – w stosunku do sektora prywatnego²⁰⁾.

Ze względu na różnorodne bariery i ograniczenia (m.in. finansowe, organizacyjne, społeczne) aktywność gmin w procesie rewitalizacji nie zawsze przekłada się na osiągnięcie oczekiwanych rezultatów. Zakorzenienie procesu zmian na terenach zdegradowanych i włączanie podmiotów działających na tych obszarach zwiększa szanse na uzyskanie trwałej poprawy jakości życia mieszkańców.

Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym na rynku pracy

Z perspektywy sektora ekonomii społecznej osoby zagrożone wykluczeniem społecznym są w centrum zainteresowania, zarówno jako pracownicy odzyskujący samodzielność ekonomiczną i podmiotowość w zakresie kształtowania swojej sytuacji zawodowej, a także jako osoby wymagające szczególnego, zindywidualizowanego wsparcia w odbudowaniu zdolności do pełnego uczestnictwa w aktywności zawodowej i społecznej.

Wykorzystanie potencjału ekonomii społecznej w tym zakresie jest ważne bez względu na sytuację na rynku pracy. Stopa bezrobocia rejestrowanego spadła w ostatnich latach do poziomów nienotowanych od 1990 r. Bez zatrudnienia pozostają osoby z tzw. grup szczególnie wrażliwych, które wymagają bardziej kompleksowego podejścia, nie tylko w zakresie aktywizacji zawodowej, ale również reintegracji społecznej. Zdolność do adaptacji i lokalny charakter działalności pozwalają także na tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej w przypadku rosnącego bezrobocia. Co istotne, zatrudnienie to może być bardziej stabilne. W związku z tym konieczne jest dostosowanie instrumentów aktywnej polityki społecznej i zatrudnienia do zmieniającej się sytuacji na rynku pracy, w szczególności przez wspieranie i wykorzystywanie potencjału zatrudnieniowego sektora ekonomii społecznej.

Istotnym problemem pozostaje wciąż dopasowanie kompetencji osób opuszczających system edukacji formalnej do potrzeb rynku pracy. Poza nabytymi w tej formule wiedzą i umiejętnościami, ważną rolę w przebiegu kariery zawodowej odgrywają także kompetencje społeczne nabyte w drodze aktywności społecznej młodych ludzi. Dane wskazują, że bezrobocie nadal dotyka przede wszystkim ludzi młodych. W końcu I kwartału 2020 r. najliczniejszą grupę wśród bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25–34 lata – 253,0 tys. (27,8% w ogólnej liczbie bezrobotnych). Osoby w wieku do 24 (18–24) stanowiły – 12,4%²¹⁾.

Jednocześnie mimo oczywistych korzystnych zmian wynikających z większego zaangażowania państwa w walkę z ubóstwem ekonomicznym, zjawisko to nadal stanowi w

²⁰⁾ GUS 2021, Rachunek satelitarny dla gospodarki społecznej za 2018 r. Kluczowe wyniki, Materiał stanowiący streszczenie raportu z grantu Eurostat „Rachunki satelitarne gospodarki społecznej” finansowanego ze środków Komisji Europejskiej i został przygotowany w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

²¹⁾ „Bezrobotni i poszukujący pracy zarejestrowani w urzędach pracy” – załącznik 1 do sprawozdania MRPIPS-01, tj. sprawozdania o rynku pracy.

Polsce istotny problem społeczny. Ograniczenie ubóstwa nie objęło jeszcze wszystkich grup gospodarstw domowych. W 2019 r. w ubóstwie skrajnym żyło prawie 4,2% osób, a w ubóstwie relatywnym – niemal 13%. Ubóstwo ekonomiczne nie jest jedynie skutkiem bezrobocia lub bierności zawodowej. Przyczyn należy również szukać w niskiej zdolności adaptacji do zmieniających się uwarunkowań w środowiskach pracy.

Oferty pracy na rynku są niekiedy nieadekwatne dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, np. ze względu na wymagane doświadczenie zawodowe lub kompetencje. Konieczne jest dopasowanie warunków pracy do potrzeb tych osób oraz zapewnienie im wysokiej jakości miejsc pracy, połączonych z działaniami reintegracyjnymi, co będzie zachętą do podjęcia i utrzymania zatrudnienia.

Z analiz ścieżki reintegracji społecznej i zawodowej wynika, że ok. 37% osób po zakończeniu uczestnictwa w CIS i WTZ oraz zatrudnieniu w ZAZ podjęło pracę poza tymi jednostkami (43,1% uczestników CIS, 23,2% uczestników WTZ oraz 26,2% zatrudnionych w ZAZ). W związku z tym konieczne jest podnoszenie skuteczności jednostek reintegracyjnych w zakresie reintegracji zawodowej i społecznej, a także włączanie w ten proces innych PES, dysponujących zarówno potencjałem do uzupełniania oferty CIS, WTZ i ZAZ, jak również samodzielnej realizacji zindywidualizowanych działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Potencjał gospodarczy podmiotów ekonomii społecznej

Ekonomia społeczna nie wpływa obecnie w sposób kluczowy na gospodarkę, zarówno z perspektywy udziału w PKB, jak i poziomu zatrudnienia w tym sektorze.

Źródła finansowania organizacji pozarządowych nie są zdywersyfikowane. Większość organizacji pozarządowych prowadzi wyłącznie nieodpłatną działalność statutową – 70%. Tylko 30% prowadzi dodatkowo odpłatną działalność statutową lub działalność gospodarczą. Stan ten nie zmienia się od 2010 r.

Zdecydowana większość organizacji pozarządowych wykazuje relatywnie niskie kwoty przychodów. Roczne przychody nieprzekraczające 10 tys. zł wykazuje 36% organizacji, w tym 10% wykazuje ich całkowity brak. Wpływy w kwotach powyżej 10 tys. zł, a nieprzekraczające 100 tys. zł, wykazuje 38,9% podmiotów, natomiast w przedziale powyżej 100 tys. zł, ale nie więcej niż 1 mln zł – 20% podmiotów. Budżetem powyżej 1 mln zł dysponuje jedynie 5,2% podmiotów.

Rozpoznawalność i kompetencje w obszarze ekonomii społecznej

Niski poziom zaufania społecznego, a także niewystarczająca obecność tematyki dotyczącej ekonomii społecznej, w tym spółdzielczości w debacie publicznej, której przyczyną może być między innymi niedostateczna liczba danych, analiz, ekspertyz dotyczących skuteczności działań reintegracyjnych w PES, działań promocyjnych dotyczących produktów i usług oferowanych przez te podmioty oraz pokazujących korzyści wynikające z działalności podmiotów ekonomii społecznej, skutkuje obniżeniem potencjału wspólnot lokalnych do podejmowania inicjatyw zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej.

Rozpoznawalność podmiotów ekonomii społecznej może być opisana i zmierzona przez liczbę członkostw i dynamikę ich przyrostu. Suma członkostw w 2018 r. wyniosła 9034,2 tys., a liczba członkostw osób fizycznych 8 890,3 tys. W porównaniu z 2016 r. baza członkowska uległa znacznemu zmniejszeniu – suma członkostw o 209 tys., a liczba

członkostw osób fizycznych o 202 tys. Sytuacja ta zdaje się utrzymywać od lat, ponieważ tendencję spadkową obserwowano już 10 lat wcześniej i może to świadczyć zarówno o niskim poziomie kapitału społecznego, jak i niskiej rozpoznawalności sektora.

Również wśród przedstawicieli organów jednostek samorządu terytorialnego niewystarczająca jest świadomość społecznej wartości dodanej wynikającej z działalności podmiotów ekonomii społecznej w porównaniu do innych podmiotów świadczących usługi użyteczności publicznej, które są nastawione jedynie na osiągnięcie zysku.

Rozdział II.

Cele i rezultaty programu

Cele programu

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej jest dokumentem służącym realizacji celów dotyczących rozwoju ekonomii społecznej wyznaczonych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju oraz w strategiach zintegrowanych²²⁾. Ponadto jest on również wyrazem uporządkowania kierunków interwencji publicznej i działań wpływających na możliwości wykorzystania aktywności podmiotów sektora ekonomii społecznej, w tym spółdzielni, jako instrumentu aktywnej polityki społecznej oraz polityki rozwoju społecznego i lokalnego.

Z tych względów **cel strategiczny** programu brzmi:

Ekonomia społeczna stanie się istotnym instrumentem aktywnej polityki społecznej, wsparcia rozwoju społecznego oraz lokalnego.

Uwolnienie potencjału sektora ekonomii społecznej wymaga podjęcia konkretnych, uporządkowanych i skoordynowanych działań, dzięki którym rozwijać się będą szczególnie ważne z perspektywy polityk publicznych cechy podmiotów działających w tym sektorze, to jest:

- zdolność do aktywizacji i reintegracji traktowanych podmiotowo osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- koncentrowanie się na potrzebach społeczności lokalnych (oraz bazowanie na jej zasobach);
- działania na rzecz dobra wspólnego przez dostarczanie usług społecznych i wspieranie rozwoju lokalnego;
- samodzielność, samopomoc i samowystarczalność.

W związku z powyższym **cel główny** programu brzmi:

Do roku 2030 podmioty ekonomii społecznej będą ważnym elementem aktywizacji i integracji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz dostarczycielami usług społecznych.

Osiągnięcie celu głównego możliwe będzie dzięki realizacji następujących **celów szczegółowych**:

1. Wspieranie trwałego partnerstwa podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym w realizacji usług społecznych.

²²⁾ Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki, Strategia rozwoju kapitału ludzkiego, Strategia Rozwoju Transportu, Strategia Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko, Strategia rozwoju kapitału społecznego, Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony Miasta Obszary wiejskie, Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa, Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP.

2. Zwiększenie liczby wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

3. Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej na rynku.

4. Upowszechnienie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej.

Rezultaty programu

Do każdego z celów szczegółowych przyporządkowano rezultat wraz ze sposobem jego pomiaru pozwalający zidentyfikować zmianę wywołaną interwencją przeprowadzoną na podstawie KPRES.

REZULTAT 1: Wzrost udziału środków z budżetów JST przeznaczanych na zlecenie świadczenia usług społecznych podmiotom ekonomii społecznej.

W 2030 r. JST przeznaczają będą co najmniej 2% budżetu na zlecenie świadczenia usług społecznych podmiotom ekonomii społecznej.

REZULTAT 2: Zwiększenie zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym na wysokiej jakości miejscach pracy w przedsiębiorstwach społecznych.

Do 2030 r. powstanie 29 tys. nowych, wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

REZULTAT 3: Zwiększenie liczby podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego.

Do 2030 r. liczba podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego zwiększy się co najmniej o 9 tys.

REZULTAT 4: Zwiększenie członkostwa osób młodych poniżej 18. roku życia w podmiotach ekonomii społecznej.

Do 2030 r. odsetek osób poniżej 18. roku życia w ogólnej liczbie członków stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych, fundacji i społecznych podmiotów wyznaniowych wzrośnie o 5 punktów procentowych.

Przyjęto także następujący rezultat celu głównego programu oraz wskaźnik tego rezultatu.

REZULTAT CELU GŁÓWNEGO: Zwiększenie zasięgu oddziaływania ekonomii społecznej.

Do 2030 r. wzrośnie do 40% liczba osób podejmujących pracę po zakończeniu uczestnictwa w jednostkach reintegracyjnych. Do 2030 r. odsetek osób poniżej 18. roku życia w ogólnej liczbie członków stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych, fundacji i społecznych podmiotów wyznaniowych wzrośnie o 5 punktów procentowych oraz powstanie 29 tys. nowych miejsc pracy w PS.

Osiągnięcie każdego z rezultatów przypisanych do celów szczegółowych przekładać się będzie bezpośrednio lub pośrednio na osiągnięcie rezultatu głównego programu. Określony w KPRES sposób dojścia do wyznaczonych, wymiernych rezultatów i efektów interwencji pozostaje kluczowy, ponieważ to właśnie dzięki przewidzianym działaniom rozwój sektora ekonomii społecznej zależy od podstaw wykraczających poza ramy krótko- i średniookresowego programowania. Ma to szczególnie duże znaczenie w przypadku rezultatu celu głównego. Zwiększenie zasięgu oddziaływania ekonomii społecznej obrazować będzie uwolnienie potencjału PES wynikającego z dostępu do finansowego wsparcia w zatrudnianiu i reintegracji osób zagrożonych wykluczeniem, preferencyjnego dostępu do realizacji usług na rzecz społeczności lokalnych, wzmocnienia zdolności do prowadzenia działalności odpłatnej pożytku publicznego i gospodarczej oraz ze zwiększenia aktywności społecznej – w szczególności wśród osób młodych. Wzrost zatrudnienia w sektorze wynikać będzie nie tylko z tworzenia nowych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w przedsiębiorstwach społecznych, ale także ze wzrostu popytu na pracę wywołanego zwiększeniem udziału PES w świadczeniu usług społecznych, a także większą aktywnością PES na otwartym rynku. Zaproponowane w niniejszym rozdziale efekty interwencji powinny zostać osiągnięte do 2030 r. Taki horyzont wyznaczony został przy aktualizacji programu z 2019 r. Zaproponowane wtedy cele i wskaźniki pozostaną nadal aktualne także w kolejnych latach, a szacunkowe wartości docelowe, które powinny zostać osiągnięte w 2030 r., zostały ujęte w rozdziale dotyczącym monitorowania.

Wzrost zatrudnienia i aktywności społecznej w sektorze ekonomii społecznej

Wzrost zatrudnienia w podmiotach ekonomii społecznej realizujących usługi społeczne

Istotną przestrzenią dla funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej jest sfera usług społecznych. Aktywność PES na tym polu związana jest z faktem, że jedną z głównych cech PES jest działalność na rzecz dobra wspólnego oraz gotowość do rozwiązywania problemów zarówno konkretnych wspólnot lokalnych, jak i rodzin i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (w tym osób niepełnosprawnych, niesamodzielnymi, starszych i ich rodzin).

Jak wynika z diagnozy organy administracji samorządowej, dysponując znacznymi środkami przeznaczonymi na realizację tych zadań (ok. 24% budżetu JST), często decydują się na ich zlecenie, preferując formy, w których dominują podmioty nastawione na zysk. Z perspektywy celów programu istotnym wyzwaniem jest stworzenie warunków pozwalających na silniejsze włączenie podmiotów ekonomii społecznej w rynek usług społecznych. Pozwoli to na zaspokajanie potrzeb wspólnot lokalnych i ich mieszkańców przy jednoczesnym wzmacnianiu PES realizujących funkcje reintegracyjne wobec osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz przyczyniających się do tworzenia nowych miejsc pracy w społeczności lokalnej.

Oparcie modelu realizacji usług społecznych na współpracy, dialogu i zaangażowaniu mieszkańców oraz PES funkcjonujących w danej wspólnocie lokalnej jest niezwykle istotne z perspektywy rozwoju sektora, przebiegającego niezależnie od możliwości uzyskiwania wsparcia finansowego bezpośrednio ze środków publicznych (np.: EFS, PFRON, Funduszu Pracy), związanego z zatrudnieniem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Częściowe przekierowanie pozostających w dyspozycji samorządu środków w taki sposób, aby usługi społeczne w większym zakresie mogły być świadczone przez podmioty ekonomii społecznej, pozwoli na tworzenie nowego rynku, będącego jednocześnie naturalną przestrzenią dla funkcjonowania PES.

Wysokiej jakości miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Na osiągnięcie trwałego wpisania sektora ekonomii społecznej w system społeczno-gospodarczy w Polsce decydujący wpływ będzie miał potencjał i zasięg tego sektora definiowany zarówno przez pryzmat parametrów ekonomicznych (np. udziału w wytwarzaniu PKB), jak i związany ze skalą zatrudnienia. Szczególne znaczenie, również w kontekście zwiększania spójności społecznej, ma zdolność podmiotów ekonomii społecznej do tworzenia wysokiej jakości miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Na potrzeby realizacji KPRES przyjęto, że na wysoką jakość w kontekście zatrudnienia składają się trzy kluczowe czynniki: zatrudnienie na podstawie umowy o pracę lub spółdzielczej umowy o pracę, podmiotowość pracowników polegająca w szczególności na zapewnieniu im włączenia w proces decyzyjny, dotyczący kierunków działalności przedsiębiorstwa oraz indywidualne podejście do ich potrzeb, a także działania reintegracyjne, których adresatami są pracownicy pochodzący z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Z uwagi na konieczność zapewnienia trwałości i ciągłości zatrudnienia, należy dążyć do tworzenia w PES takich miejsc pracy, które funkcjonować będą także po zakończeniu korzystania ze wsparcia publicznego. W tym zakresie istotnym pozostaje również kwestia opracowywania dokumentów wspierających procesy reintegracyjne w przedsiębiorstwach społecznych, np. planów reintegracyjnych. Jednym z głównych celów planów reintegracyjnych jest tworzenie ścieżek wsparcia dla pracowników PS zagrożonych wykluczeniem społecznym w celu podniesienia ich kwalifikacji i kompetencji społeczno-zawodowych.

Finansowe wsparcie zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych powinno zostać zaplanowane w sposób umożliwiający wykorzystanie na ten cel zarówno środków krajowych, jak i europejskich. Z tego względu dla osiągnięcia rezultatów związanych z tworzeniem miejsc pracy w PS planuje się wprowadzenie do polskiego porządku prawnego status przedsiębiorstwa społecznego, a także wdrożenie rozwiązań umożliwiających wspieranie zatrudnienia w PS na zasadach podobnych do tych obowiązujących obecnie w odniesieniu do spółdzielni socjalnych. Wdrażanie instrumentów finansowanych ze środków krajowych powinno przebiegać w sposób pozwalający w pełni wykorzystać potencjał mechanizmów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej, przy jednoczesnym dążeniu do stopniowego zwiększania roli Funduszu Pracy i PFRON w kreowaniu miejsc pracy w PS.

Dotychczasowe doświadczenia we wspieraniu zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej wskazują, że niezwykle istotnym impulsem do tworzenia dobrej jakości nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych są środki z EFS zapewnione w Regionalnych Programach Operacyjnych. Środki przeznaczane na ten cel w poszczególnych regionach były zróżnicowane, podobnie jak planowane w nich rezultaty dotyczące nowych miejsc pracy w PS. Niezależnie od powyższego, w celu zapewnienia równomiernego i efektywnego wzrostu zatrudnienia w sektorze, konieczne jest wyznaczenie przez samorzady województw oczekiwanych efektów dla dalszych działań realizowanych w tym obszarze.

Wynikające dotychczas z KPRES oczekiwania w odniesieniu do liczby nowych miejsc pracy w PS, które były przewidziane do utworzenia dzięki wsparciu ujętemu w ramach RPO przez poszczególne województwa, nie zostały w pełni uwzględnione przez samorzady regionalne ani w treści tych programów, ani w ramach projektów realizowanych przez OWES. Okazją do weryfikacji przyjętych założeń był przegląd śródkresowy, który potwierdził konieczność zrewidowania założeń przyjętych w KPRES w 2014 r. Obecnie można przyjąć, że działania realizowane w ramach perspektywy finansowej 2014–2020, które wdrażane będą przez poszczególne województwa do 2023 r., pozwolą utworzyć ok. 14,7 tys. miejsc pracy w PS. Jednocześnie doświadczenia wynikające z bieżącej perspektywy finansowej wskazują, że

sytuacja społeczna i gospodarcza w województwach jest bardzo różnorodna, co w zasadniczy sposób wpływa na intensywność działań i wysokość środków finansowych przeznaczanych bezpośrednio na tworzenie nowych miejsc pracy w PS.

Jednym z wniosków wynikających z prac nad programowaniem perspektywy finansowej na lata 2021–2027 była potrzeba utrzymania odpowiedniego poziomu koncentracji dostępnych zasobów na realizację określonych celów zatrudnieniowych. Z tych względów należy uznać, że w przypadku przedsięwzięć współfinansowanych ze środków europejskich powinna zostać wdrożona reguła, zgodnie z którą na bezwrotne wsparcie finansowe na tworzenie miejsc pracy i reintegrację w PS powinno być przeznaczane co najmniej 60% środków przewidywanych w Programach Regionalnych na wsparcie dla sektora ekonomii społecznej. Cel ten będzie realizowany za pomocą trzech instrumentów: dotacji na utworzenie miejsca pracy, okresowego wsparcia na utrzymanie miejsca pracy oraz środków na reintegrację społeczno-zawodową pracowników przedsiębiorstwa społecznego, których zatrudnienie zostało dofinansowane z powyższego źródła. Oznacza to, że pozostałe koszty, w tym kompleksowe usługi wsparcia pozafinansowego dla sektora ekonomii społecznej, a także animowanie rozwoju jego potencjału do świadczenia usług społecznych, nie powinny przekroczyć 40% dostępnej dla ekonomii społecznej alokacji. Założenie to będzie mieć zastosowanie w ramach kontynuowanego dotychczasowego modelu wsparcia PES w regionach, gdzie większość tych działań realizowana jest przez OWES. Powyższe założenia dotyczące proporcji między wsparciem bezpośrednim na tworzenie miejsc pracy w PS, a pozostałymi usługami wsparcia PES znalazły swoje odzwierciedlenie w projekcie Umowy Partnerstwa pomiędzy Komisją Europejską, a Polską w odniesieniu do sposobu zaprogramowania środków w ramach EFS+.

Kolejnym czynnikiem w istotny sposób wpływającym na oczekiwane rezultaty realizacji Programów Regionalnych w zakresie kreowania zatrudnienia w PS, jest całkowity koszt wsparcia bezpośredniego przypadającego na jedno nowe miejsce pracy. W związku z wdrożeniem metody rozliczania tego wsparcia w formule stawki jednostkowej, zgodnie z metodologią opracowaną przez MFiPR przyjęto, że łączna wysokość wsparcia na utworzenie stanowiska pracy oraz wsparcia pomostowego wyniesie ok. 51 tys. zł. w 2021 r. Od 2022 r. przewiduje się indeksację tej stawki wskaźnikiem wzrostu przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce. Bazując na prognozie wzrostu wynagrodzeń zawartej w Programie Konwergencji na potrzeby szacunków KPRES przewidziano, że w okresie 2021–2027 średni poziom stawki wyniesie ok. 61 tys. zł.

Przy szacowaniu docelowej liczby nowych miejsc pracy w PS, regiony powinny mieć także na uwadze, że zgodnie z rozporządzeniem dotyczącym EFS+, na cele dotyczące włączenia społecznego powinno zostać przeznaczane co najmniej 25% środków w odniesieniu do całej kwoty środków dla Polski w ramach EFS+. Natomiast w przypadku podziału alokacji EFS+ między program krajowy i 16 programów regionalnych faktyczna kwota środków przeznaczonych na obszar włączenia społecznego dla regionów wyniesie 27,87%²³⁾ środków EFS+. W konsekwencji przyjęcia zasady 60/40, określonej w projekcie Umowy Partnerstwa, większość środków w ramach alokacji na wsparcie ekonomii społecznej zostanie przeznaczona na tworzenie oraz inkubacyjne utrzymanie miejsc pracy w PS. Należy wziąć pod uwagę, że obok dotacji na utworzenie miejsca pracy oraz wsparcia pomostowego w tej puli powinny być uwzględnione także środki na reintegrację społeczno-zawodową pracowników, dla których dzięki środkom z EFS+ utworzono miejsca pracy w PS.

²³⁾ Zgodnie ze stanowiskiem Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej z grudnia 2021 r. ostateczna wartość procentowa alokacji może ulec zmianie w wyniku trwającego procesu negocjacji z Komisją Europejską.

W związku z bezprecedensową sytuacją związaną z wybuchem konfliktu zbrojnego w Ukrainie, pojawiły się także nowe uwarunkowania i wyzwania w postaci dynamicznie zwiększającej się liczby obywateli Ukrainy przebywających w Polsce ze względu na działania wojenne. Obok niezbędnego w pierwszym etapie wsparcia interwencyjnego, obywatele Ukrainy wymagać będą również długofalowych działań umożliwiających im integrację społeczną i zawodową, a w szczególności podejmowanie zatrudnienia. Instrumentem, który może posłużyć do osiągnięcia tego celu jest ekonomia społeczna.

Obecna sytuacja będzie miała również wpływ na rosnące zapotrzebowanie na usługi społeczne. Z tego względu konieczne jest stymulowanie podaży, m.in. przez wspieranie przedsiębiorstw społecznych, które mogą efektywnie odpowiadać na potrzeby społeczności lokalnych, a także nowych grup odbiorców.

Niezależnie od powyższych wyzwań istotne z perspektywy polityki na rzecz włączenia społecznego jest zachowanie odpowiedniej dynamiki rozwoju sektora ekonomii społecznej oraz trwałości wypracowanych mechanizmów, instytucji i zaangażowania na rzecz rozwoju tego sektora. W perspektywie finansowej 2021–2027 kwestie te będą tym bardziej istotne, ponieważ na ten okres przypadać będzie wejście w życie i wdrożenie kluczowej dla sektora regulacji prawnej, to jest ustawy z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Dz. U. z 2022 r. poz. 1812, z późn. zm.). Z tego powodu zagospodarowanie środków z EFS+ uwzględniające odpowiedni poziom koncentracji na celach związanych z tworzeniem miejsc pracy w PS, będzie miało istotny wpływ na miejsce ekonomii społecznej w krajowej polityce społecznej.

Uwzględniając powyższe założenia, samorządy poszczególnych województw dokonały oszacowania docelowej liczby miejsc pracy, planowanych do utworzenia w przedsiębiorstwach społecznych w ramach środków unijnych w okresie 2021–2027. Dla perspektywy finansowej 2021–2027 dla ostatniego roku obowiązuje zasada n+2, co oznacza, że w tym okresie finansowania środki są kwalifikowalne do końca 2029 r. Wyniki szacowania zawarto w tabeli nr 2.

Tabela 2. Szacunkowa liczba miejsc pracy tworzonych w latach 2014–2029 w przedsiębiorstwach społecznych dzięki wsparciu z EFS oraz EFS+

Województwo	Liczba miejsc pracy planowanych do utworzenia w ramach realizacji RPO do 2023 r. ²⁴⁾	Liczba miejsc pracy szacowanych przez regiony do utworzenia w ramach realizacji PR 2021 r. – 2027 r. (n+2=2029 r.) ²⁵⁾	Suma miejsc pracy utworzonych ze środków europejskich od 2014 r. do 2029 r. ²⁶⁾
Dolnośląskie	664	279	943
Kujawsko-Pomorskie	835	617	1452
Lubelskie	903	891	1794
Lubuskie	315	425	740
Łódzkie	835	610	1445
Małopolskie	771	908	1679
Mazowieckie	647	1090	1737
Opolskie	328	177	505
Podkarpackie	2700	940	3640
Podlaskie	681	677	1358
Pomorskie	640	480	1120
Śląskie	2355	1089	3444
Świętokrzyskie	429	595	1024
Warmińsko-Mazurskie	765	854	1619
Wielkopolskie	1446	932	2378
Zachodniopomorskie	430	510	940
RAZEM	14 744	11 074	25 818

Szacuje się, że – dzięki środkom krajowym i europejskim – w rezultacie realizacji działań przewidzianych w KPRES, w tym RPO i PR, do 2030 r. powstanie ok. 29 000 wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem

²⁴⁾ Podano liczbę miejsc pracy utworzonych do 2023 r.: zgodnie z zasadą n+3 fundusze przyznane w ramach perspektywy finansowej 2014–2020 faktycznie mogą być wykorzystane do roku 2023.

²⁵⁾ Podano liczbę miejsc pracy szacowanych przez regiony do utworzenia do 2029 r., Dla perspektywy finansowej 2021–2027 dla ostatniego roku obowiązuje zasada n+2, co oznacza, że w tym okresie finansowania środki są kwalifikowalne do końca 2029 r. Wartości wskaźników mogą ulec zmianie w związku ze zmianą alokacji przewidzianą na realizację działań w zakresie włączenia społecznego w regionach.

²⁶⁾ Wartości wskaźników mogą ulec zmianie w związku ze zmianą alokacji przewidzianą na realizację działań w zakresie włączenia społecznego w regionach.

społecznym (ok. 26 tys. miejsc pracy ze środków europejskich oraz – w zależności od przyjętych ostatecznie nowych rozwiązań prawnych – ok. 3 tys. miejsc pracy ze środków krajowych i ewentualnie innych dodatkowych źródeł bądź mechanizmów, w ramach których możliwe będzie finansowanie tworzenia miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych).

Wzrost zatrudnienia w podmiotach ekonomii społecznej działających na rynku

Sektor ekonomii społecznej wnosi istotny wkład w osiąganie celów społecznych. Jednocześnie realizowane przez nie funkcje reintegracyjne, a także inne ograniczenia wpływające na możliwość swobodnego zarządzania rozwojem przedsiębiorstwa społecznego (np. ograniczenia w zakresie dysponowania zyskami i kształtowania polityki płacowej) obniżają zdolność PES do konkurencyjności z innymi uczestnikami otwartego rynku. Wyrównanie tych szans wpłynie na zwiększenie samodzielności PES na rynku, przyczyniając się do zwiększenia ich niezależności od środków publicznych (w szczególności tych związanych z tworzeniem miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym). Jednocześnie sprzyjać to będzie również poszukiwaniu innowacyjnych form działania, dopasowanych do zmieniającej się rzeczywistości – w szczególności demograficznej, czy na rynku pracy. Wyrównywanie potencjału konkurencyjnego PES przełoży się również na wzrost zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej oraz wzmocni wkład tych podmiotów w zwiększanie PKB i rozwój gospodarczy kraju.

Wzrost aktywności społecznej w podmiotach ekonomii społecznej

Rozwój ekonomii społecznej jest w dużej mierze uzależniony od tego, w jakim stopniu ta sfera oraz korzyści, jakie przynosi swoim uczestnikom, a także całemu społeczeństwu, zaistnieją w świadomości społecznej.

Zakorzenie społeczne to proces długotrwały i wielotorowy, przebiegający na płaszczyźnie kształtowania postaw z jednej strony oraz budowania marki z drugiej. Kształtowanie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej wiąże się przede wszystkim z pracą z młodzieżą, która przez aktywne, nie tylko teoretyczne, poznawanie wartości i instrumentów ekonomii społecznej (m.in. w ramach spółdzielni uczniowskich) rozwija swoje kompetencje społeczne i przedsiębiorcze. Polem do najskuteczniejszych działań wśród młodych ludzi jest edukacja, zarówno ta formalna, w ramach systemu oświaty, jak i nieformalna oraz pozaformalna, będąca domeną między innymi podmiotów ekonomii społecznej. Dopiero uzupełniające się działania w tych sferach edukacji pozwalają zbudować pozytywny wizerunek ekonomii społecznej, jak również wykształcić i wprowadzić na rynek pracy osoby przygotowane kompetencyjnie, ale i żywo zainteresowane udziałem w tworzeniu tego sektora. Jako przykład mogą tu posłużyć spółdzielnie socjalne, rozwijające się od ponad 15 lat.

Drugi aspekt stanowi upowszechnianie ekonomii społecznej wśród opinii publicznej, a także bezpośrednio wśród przedstawicieli administracji publicznej, od których decyzji zależy rozwój PES, zwłaszcza na poziomie lokalnym. Należy dołożyć starań, aby utrwalić wizerunek podmiotów ekonomii społecznej jako kluczowego ogniwa w przywracaniu godności i podmiotowości osób wykluczonych, dzięki któremu mogą współtworzyć kapitał społeczny, a nie tylko korzystać z jego zasobów. Szczególnie istotne jest przełamywanie stereotypów, które stygmatyzują ekonomię społeczną jako sferę usług niskiej jakości, opartą jedynie o instrumenty służące przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu.

Dzięki takiemu podejściu możliwe będzie podniesienie poziomu aktywności wśród osób młodych, które w przyszłości przełożą się na większą gotowość do podejmowania świadomych i odpowiedzialnych społecznie wyborów konsumenckich, rynkowych i zawodowych, sprzyjających przy tym rozwojowi sektora ekonomii społecznej.

Rozdział III.

Kierunki interwencji publicznej – obszary i priorytety

Realizacja celu głównego i celów szczegółowych realizowana będzie w czterech obszarach interwencji publicznej: solidarny rynek pracy, solidarna wspólnota lokalna, konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna oraz solidarne społeczeństwo. Każdemu z obszarów przyporządkowano priorytety, działania i konkretne zadania realizowane w perspektywie 2014–2030.

CEL STRATEGICZNY: Ekonomia społeczna stanie się istotnym instrumentem aktywnej polityki społecznej, wsparcia rozwoju społecznego oraz lokalnego.

CEL GŁÓWNY: Do roku 2030 podmioty ekonomii społecznej będą ważnym elementem aktywizacji i integracji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz dostarczycielami usług społecznych.

CELE SZCZEGÓLOWE	Wspieranie trwałego partnerstwa podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym w realizacji usług społecznych.	Zwiększenie liczby wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych, dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.	Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej na rynku.	Upowszechnienie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej.
OBSZARY, PRIORYTETY	Obszar I Solidarna wspólnota lokalna	Obszar II Solidarny rynek pracy	Obszar III Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna	Obszar IV Solidarne społeczeństwo
	Priorytet 1. Rozwój usług społecznych.	Priorytet 1. Wspieranie reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w jednostkach reintegracyjnych.	Priorytet 1. Zwiększanie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej.	Priorytet 1. Kształtowanie wśród młodzieży pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej.
	Priorytet 2. Włączenie podmiotów ekonomii społecznej w rozwój lokalny.	Priorytet 2. Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych oraz osób starszych w podmiotach ekonomii społecznej.	Priorytet 2. Wsparcie w rozwoju i profesjonalizacji i współdziałania PES oraz współpracy międzysektorowej.	Priorytet 2. Budowa marki ekonomii społecznej..
REZULTATY	Wzrost udziału środków z budżetów JST, przeznaczanych na zlecenie świadczenia usług społecznych, podmiotom ekonomii społecznej.	Zwiększenie zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym na wysokiej jakości miejscach pracy w przedsiębiorstwach społecznych.	Zwiększenie liczby podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego.	Zwiększenie członkostwa osób młodych poniżej 18. roku życia w podmiotach ekonomii społecznej.
	W 2030 r. JST przeznaczać będą co najmniej 2% budżetu na zlecenie świadczenia usług społecznych podmiotom ekonomii społecznej.	Do 2030 r. powstanie ok. 29 tys. nowych, wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.	Do 2030 r. liczba podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego zwiększy się co najmniej o 9 tys.	Do 2030 r. odsetek osób poniżej 18 roku życia w ogólnej liczbie członków stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych, fundacji i społecznych podmiotów wyznaniowych wzrośnie o 5 punktów procentowych.

REZULTAT CELU GŁÓWNEGO: Zwiększenie zasięgu oddziaływania ekonomii społecznej.

Do 2030 r. wzrośnie do 40% liczba osób podejmujących pracę po zakończeniu uczestnictwa w jednostkach reintegracyjnych, odsetek osób poniżej 18. roku życia w ogólnej liczbie członków PES wzrośnie o 5 punktów procentowych oraz powstanie 29 tys. nowych miejsc pracy w PS.

Obszar I. Solidarna wspólnota lokalna

Działania zaplanowane w tym obszarze pozwolą na włączenie podmiotów ekonomii społecznej w zintegrowany proces planowania, realizacji i monitorowania usług społecznych na poziomie lokalnym. Celem planowanych przedsięwzięć jest nie tylko zwiększenie partycypacji mieszkańców i PES w kształtowaniu rzeczywistości społecznej na poziomie lokalnym, ale również wydzielenie fragmentu rynku usług społecznych, na którym podmioty ekonomii społecznej, z uwagi na niekomercyjny charakter, misję związaną z działalnością na rzecz dobra wspólnego oraz funkcję reintegracyjną, będą mogły stać się naturalnym i głównym partnerem samorządu w świadczeniu tych usług na rzecz wspólnoty. Organy JST i PES uzyskają dostęp do nowych form współpracy i zlecenia zadań opartych na dialogu, wspólnym badaniu możliwości i potrzeb społeczności lokalnych, a także preferowanej sekwencji kontraktowania usług społecznych.

Działania przewidziane w tym obszarze KPRES realizują bezpośrednio wyzwania sformułowane w SOR w następujących kierunkach interwencji:

- poprawa dostępności do usług, w tym społecznych i zdrowotnych;
- wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej;
- poprawa organizacji świadczenia usług publicznych na poziomie lokalnym;
- zwiększenie sprawności funkcjonowania instytucji państwa, w tym administracji.

Jako kluczowe należy wskazać inicjatywy pozwalające na: wypracowanie i wdrożenie modelowego i zintegrowanego podejścia do dostarczania dóbr i usług publicznych istotnych dla rozwoju społecznego na poziomie lokalnym, dostosowanego do specyfiki terytorialnej, włączającego mieszkańców i podmioty ekonomii społecznej (w tym organizacje pozarządowe) w realizację usług społecznych na rzecz osób niesamodzielnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Ważnym elementem będzie również rozwijanie trwałej współpracy podmiotów ekonomii społecznej z centrami usług społecznych oraz budowanie i wykorzystywanie ich potencjału do programowania i realizacji usług społecznych organizowanych przez CUS.

Ponadto planowane działania sprzyjać będą poprawie standardów działania administracji publicznej w zakresie zamówień publicznych (w zakresie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych i stosowania tzw. klauzul społecznych w zamówieniach publicznych).

Rozwiązania zaproponowane w tej części programu przyczynią się pośrednio do realizacji określonych w SOR zadań związanych z rozwojem i rewitalizacją obszarów miejskich i wiejskich, w tym obszarów zdegradowanych. Będą również sprzyjać rozwojowi pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (np. opiekuńczych).

Priorytet 1. Rozwój usług społecznych

Rozwój usług społecznych stanowi obecnie jedno z najważniejszych wyzwań budowy aktywnej polityki społecznej oraz rozwoju społecznego. Wyzwania demograficzne związane ze starzeniem się populacji, a także wyzwania polityki rodzinnej, w tym łączenie pracy zawodowej z wychowaniem dzieci jako elementu aktywnej polityki rynku pracy, wskazują na coraz większe zapotrzebowanie w tym zakresie. Rozwój usług społecznych oznacza również wzrost liczby miejsc pracy we wspólnotach samorządowych. Do wyzwań należy także zaliczyć sposób zlecenia i realizacji tych usług. Istotnym kierunkiem jest zapewnienie, aby większość usług społecznych była realizowana na zasadach niekomercyjnych – w formule

non-profit, a także przez podmioty zakorzenione lokalnie i zatrudniające mieszkańców danej wspólnoty samorządowej. Działanie takie jest możliwe i pożądane także w świetle regulacji UE (m.in. dyrektywa w sprawie usług²⁷⁾). Jednocześnie istotne jest również kontraktowanie usług społecznych w sposób zapewniający wzmocnienie stabilnej i systemowej współpracy między samorządem a PES, jednocześnie gwarantującej niezakłócony dostęp do usług ich odbiorcom. W tym kontekście ważne jest również, aby integracja i koordynacja usług społecznych, której instytucjonalnym przejawem jest CUS, prowadzona była w sposób umożliwiający wykorzystanie potencjału ekonomii społecznej.

Zgodnie z zapisami Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju niezbędne jest również uspołnienie systemu programowania i realizacji polityki integracji społecznej. Obecny system programowania sfery spraw społecznych na poziomie gmin i powiatów stracił walor realności i skuteczności.

Działanie I.1.1. Opracowanie rozwiązań zapewniających zwiększenie udziału podmiotów ekonomii społecznej w realizacji usług społecznych

Zwiększenie roli podmiotów ekonomii społecznej w kreowaniu rozwoju społecznego na poziomie lokalnym wymaga stworzenia warunków pozwalających przedstawicielom władz samorządowych dostrzec i wykorzystać potencjał tkwiący w PES, a z drugiej strony gwarantujących im stabilny schemat działania, nienaruszający dotychczasowych zasad gospodarowania środkami publicznymi. Wzmocnienie roli PES jest szczególnie istotne w kontekście planowania i realizacji usług społecznych zdefiniowanych w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych.

- 1) Zwiększanie dostępności oraz jakości usług społecznych, w szczególności przez włączanie PES w ich realizację, wymaga odpowiedniego zaprogramowania. Z tego względu zaproponowane zostaną rozwiązania włączające problematykę ekonomii społecznej do strategii rozwiązywania problemów społecznych. Ponadto realizowane będą również działania wspierające samorządy lokalne w uwzględnianiu potencjału i potrzeb sektora ekonomii społecznej w innych lokalnych dokumentach programowych i strategicznych, zwłaszcza dotyczących kwestii społecznych i rozwoju lokalnego.
- 2) Problematyka ekonomii społecznej będzie uwzględniona w diagnozie lokalnych dokumentów programowych i strategicznych, w szczególności w zakresie potencjału podmiotów ekonomii społecznej do realizacji usług społecznych. Dotyczy to zwłaszcza strategii rozwiązywania problemów społecznych. W przypadku programów tworzonych w gminach, w których funkcjonować będzie CUS, problematyka ekonomii społecznej powinna być uwzględniona również w diagnozie potrzeb i potencjału wspólnoty samorządowej w zakresie usług społecznych, do której opracowania zgodnie z ustawą zobligowane jest centrum. Potencjał ekonomii społecznej powinien być wykorzystywany przede wszystkim w programowaniu procesów umożliwiających przejście od usług świadczonych w formule zinstytucjonalizowanej do usług świadczonych w społeczności lokalnej.

PES będą włączane w proces programowania usług społecznych. Oznacza to uwzględnianie ich jako istotnego aktora, zarówno na etapie prac nad diagnozą, jak i przygotowaniem oraz monitorowaniem strategii i programów na szczeblu lokalnym. Ponadto PES powinny uczestniczyć w tworzeniu CUS, a także realizacji zadań przypisanych centrom, w szczególności w zakresie przygotowania diagnozy potrzeb i

²⁷⁾ Dyrektywa 2006/123/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. dotycząca usług na rynku wewnętrznym (Dz. Urz. UE L 376 z 27.12.2006, str. 36).

potencjału wspólnoty samorządowej w zakresie usług społecznych oraz przygotowania i realizacji planu organizowania społeczności lokalnej i programów usług społecznych. Realizowane będą również przedsięwzięcia wspierające PES w pełnieniu roli istotnych wykonawców usług społecznych koordynowanych przez CUS.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Opracowanie rozwiązań zapewniających zwiększenie udziału podmiotów ekonomii społecznej w realizacji usług społecznych	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Urząd Zamówień Publicznych, jednostki samorządu terytorialnego, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Działanie I.1.2. Rozwój partnerstwa publiczno-społecznego

Partnerstwo publiczno-społeczne stanowi urzeczywistnienie konstytucyjnej zasady pomocniczości, zgodnie z którą poszukiwanie odpowiednich rozwiązań odbywać się powinno na jak najniższym poziomie, zapewniającym efektywność i skuteczność podjętych działań. Wykorzystanie tej formuły do rozwoju współpracy samorządu z podmiotami ekonomii społecznej pozwoliłoby w pełni wykorzystać potencjał tych podmiotów w zakresie kreowania rozwoju lokalnego. PES z uwagi na silne zakorzenienie w lokalnej społeczności, misję działalności na rzecz dobra wspólnego oraz realizację działań reintegracyjnych i aktywizacyjnych posiadają odpowiednie narzędzia, dzięki którym mogą stać się głównym partnerem samorządu, m.in. w zakresie świadczenia usług społecznych. Prace nad rozwiązaniami systemowymi w powyższym zakresie powinny uwzględnić następujące założenia:

- 1) formuła partnerstwa publiczno-społecznego umożliwi realizację wspólnych przedsięwzięć jednostek samorządu terytorialnego oraz podmiotów ekonomii społecznej na zasadach określonych w umowie;
- 2) formuła ta nie będzie miała zastosowania do zamówień realizowanych na podstawie ustawy PZP;
- 3) zawarcie partnerstwa będzie poprzedzone transparentnym procesem wyboru przez JST partnera lub będzie efektem skorzystania z trybu negocjacyjnego; zasady funkcjonowania partnerstwa publiczno-społecznego umożliwiać powinny wspólną realizację zadań finansowanych ze środków krajowych w formule nawiązującej do koncepcji partnerstwa określonej w przepisach regulujących zasady realizacji programów współfinansowanych z budżetu UE;
- 4) równolegle należy kontynuować prace nad kolejnymi nowymi rozwiązaniami dotyczącymi trybów zlecania zadań publicznych, w szczególności usług społecznych (np. tryb negocjacyjny), a także udzielania zamówień publicznych z wykorzystaniem aspektów i przesłanek społecznych; należy również rozważyć wprowadzenie zasady, że organ JST w przypadku zlecania PES usług społecznych w trybach dotacyjnych mógłby zastrzec, że zadanie realizować będą jedynie podmioty zarejestrowane na terenie tej jednostki lub zatrudniające do realizacji tego działania określoną liczbę mieszkańców danej wspólnoty samorządowej; rozwiązanie to nie miałoby zastosowania do udzielania zamówień publicznych z zastosowaniem ustawy PZP.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwój partnerstwa publiczno-społecznego	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, jednostki samorządu terytorialnego

Działanie I.1.3. Rozwój usług społecznych na rzecz rodzin, dzieci i młodzieży, osób niepełnosprawnych, niesamodzielnych, osób starszych, osób z zaburzeniami psychicznymi oraz osób w kryzysie bezdomności

Podmioty ekonomii społecznej mogą odegrać kluczową rolę w świadczeniu usług na rzecz rodzin, dzieci i młodzieży, osób niepełnosprawnych, niesamodzielnych, osób starszych, osób z zaburzeniami psychicznymi oraz osób w kryzysie bezdomności na poziomie lokalnym. Podmioty te będą mogły realizować również inne usługi wynikające z przepisów ustawy o realizacji usług społecznych przez centrum usług społecznych. Kluczowe znaczenie ma w tym przypadku zdolność PES – we współpracy z JST – do diagnozowania konkretnych i indywidualnych potrzeb występujących w społecznościach lokalnych, a także do opierania działań na potencjale tych społeczności. Dzięki temu PES odgrywać będą ważną rolę w procesie deinstytucjonalizacji usług społecznych.

- 1) Programowanie działań wspierających proces deinstytucjonalizacji usług społecznych świadczonych m.in.: na rzecz rodzin, dzieci i młodzieży, osób niepełnosprawnych, niesamodzielnych, osób starszych, osób z zaburzeniami psychicznymi oraz osób w kryzysie bezdomności na poziomie krajowym, regionalnym oraz lokalnym w istotny sposób będzie uwzględniać rolę ekonomii społecznej w tych procesach. W szczególności dotyczy to wykorzystania potencjału do realizacji usług społecznych PES zakorzenionych w społecznościach lokalnych.
- 2) Wprowadzony zostanie mechanizm umożliwiający przyznanie JST dofinansowania części kosztów realizacji usług społecznych, o ile zlecone zostaną one PES. Mechanizm ten współfinansowany będzie w szczególności ze środków europejskich.
- 3) Wspierane będą działania na rzecz rozwoju PES wspomagające politykę rodzinną (np. żłobki, kluby dziecięce i dzienni opiekunowie, inne formy wychowania przedszkolnego, świetlice i szkoły, wypoczynek letni i zimowy, a także pomoc w opiece nad dziećmi w rodzinach wielodzietnych, opieka nad osobami zależnymi, placówki wsparcia dziennego, placówki wspierające rodziny mające trudności wychowawcze, np. placówki resocjalizacyjne, świetlice podwórkowe) – nie tylko jako podmiotów o charakterze opiekuńczym i edukacyjnym, ale również integrujących społeczność lokalną.
- 4) Przygotowane i wdrażane będą modele przedsiębiorstw społecznych, m.in. o charakterze usługowym, świadczących tzw. „wiązki” usług społecznych, odpowiadające w sposób kompleksowy i zindywidualizowany na potrzeby osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w szczególności osób niepełnosprawnych i niesamodzielnych oraz ich rodzin. Takie kompleksowe podejście do realizacji usług społecznych przez PS wdrażane będzie w ramach systemu wsparcia PES.
- 5) Stworzone zostaną podstawy do wprowadzenia jednolitego systemu oceny niesamodzielnosci osób starszych, który – po zaimplementowaniu – przyczyni się do optymalnego dostosowania oferty usług opiekuńczych, asystenckich i teleopieki do

- zróżnicowanych potrzeb niesamodzielnych osób starszych w ich miejscu zamieszkania, a także ograniczy nierówności w standardach dostępnych usług.
- 6) Przygotowane zostaną rozwiązania upowszechniające włączanie PES w proces wsparcia w samodzielnym zamieszkiwaniu osób niepełnosprawnych.
 - 7) Podmioty ekonomii społecznej będą aktywnie uczestniczyć w poszerzaniu dostępności usług świadczonych na rzecz osób starszych, w szczególności przez:
 - szkolenia dla wolontariuszy i opiekunów (z zakresu pomocy osobom starszym),
 - wspieranie różnych form samopomocy,
 - wspieranie rodzin w opiece nad osobą starszą przez rozwój usług opartych na działalności wolontariuszy,
 - rozszerzanie dostępności usług społecznych, m.in. opiekuńczych, kulturalnych, edukacyjnych, poradniczo-doradczych, sportowych i turystycznych.
 - 8) Podejmowane będą działania umożliwiające uwzględnienie mechanizmów premiujących powierzanie realizacji usług społecznych podmiotom ekonomii społecznej w ramach programów resortowych i rządowych, a także przedsięwzięć współfinansowanych ze środków europejskich, których celem jest wspieranie świadczenia tych usług przez samorządy.
 - 9) Podmioty ekonomii społecznej powinny mieć dostęp do dedykowanego wsparcia (także inwestycyjnego, współfinansowanego ze środków europejskich), służącego podnoszeniu jakości usług społecznych, w tym świadczonych na rzecz rodzin, osób niepełnosprawnych, niesamodzielnych oraz osób starszych, w szczególności umożliwiającego świadczenie tych usług w formule zdeinstytucjonalizowanej.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwój usług społecznych na rzecz rodzin, osób niepełnosprawnych, niesamodzielnych oraz osób starszych	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Jednostki samorządu terytorialnego, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Działanie I.1.4. Zwiększanie udziału podmiotów ekonomii społecznej w zamówieniach publicznych

Zwiększenie udziału podmiotów ekonomii społecznej w skutecznym ubieganiu się o zamówienia publiczne wymaga z jednej strony dalszych zmian umożliwiających szersze wykorzystanie istniejącego obecnie katalogu rozwiązań prawnych w obszarze społecznych zamówień publicznych, a z drugiej strony zwrócenia uwagi na obszary, w których do tej pory nie ma zbyt wielu rozwiązań służących temu celowi, np. na zamówieniach poniżej wartości 130 tys. zł. Dotychczasowe doświadczenia ze stosowania klauzul społecznych w Polsce wskazują na istniejącą nadal potrzebę zwiększania liczby postępowań, w których zamawiający stosują klauzule społeczne, ale także zjawisko związane z brakiem ofert w tego rodzaju postępowaniach. Dla skuteczności oddziaływania instrumentu, jakim są społeczne zamówienia publiczne, konieczne jest nie tylko jak najszersze stosowanie tego instrumentu przez zamawiających, ale także jak najszersza odpowiedź ze strony podmiotów ekonomii społecznej umożliwiająca zamawiającym udzielenie zamówienia. W tym celu przewidziano w programie (m.in. w działaniu III.2.1 oraz działaniu III.2.2) narzędzia wzmacniające potencjał PES w ubieganiu się o zamówienia publiczne poprzez szkolenia, sieciowanie czy doradztwo. Zapewnienie synergii opisanych w programie działań, w połączeniu ze zwiększaniem liczby

PES, będzie miało istotny wpływ na zwiększanie udziału tych podmiotów w zamówieniach publicznych.

- 1) Wprowadzone zostanie rozwiązanie ułatwiające zamawiającemu weryfikację spełnienia warunków określonych w art. 361 ustawy PZP.
- 2) Przygotowana zostanie propozycja zmian legislacyjnych, dzięki którym zamawiający będzie mógł zastrzec, że o udzielenie zamówienia publicznego, do którego ze względu na wartość nie stosuje się przepisów ustawy PZP, będą mogły ubiegać się wyłącznie PS.
- 3) Kontynuowane będą działania szkoleniowe, edukacyjne i promocyjne mające na celu popularyzację społecznych zamówień publicznych, przewidziane w dokumentach programowych i planistycznych m.in. w Polityce zakupowej państwa, w szczególności dotyczące: szkoleń i konferencji na temat społecznych zamówień publicznych dedykowanych zamawiającym, funkcjonowania repozytorium wiedzy na temat społecznych zamówień publicznych na stronie Urzędu Zamówień Publicznych oraz modułu społecznych zamówień na platformie internetowej dla uczestników rynku zamówień publicznych, przygotowywania i publikowania wzorcowych dokumentów i opinii w zakresie stosowania aspektów społecznych w zamówieniach publicznych, a także upowszechniania podręcznika dotyczącego uwzględniania kwestii włączenia społecznego w zamówieniach publicznych.
- 4) Podjęte zostaną również działania poszerzające możliwości monitorowania udziału podmiotów ekonomii społecznej w zamówieniach publicznych i korzyści, jakie z tego wynikają, a także znaczenia społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych w tworzeniu miejsc pracy.
- 5) W postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego podmioty ekonomii społecznej będą wspierane przez ośrodki wsparcia ekonomii społecznej.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Zwiększanie udziału podmiotów ekonomii społecznej w zamówieniach publicznych	Urząd Zamówień Publicznych, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Rozwoju i Technologii, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Krajowa Rada Regionalnych Izb Obrachunkowych, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Priorytet 2. Włączenie podmiotów ekonomii społecznej w rozwój lokalny

Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej w społecznościach lokalnych pozostaje niezwykle ważnym wyzwaniem szczególnie na obszarach zdegradowanych. Podmioty ekonomii społecznej mogą przyczynić się do podnoszenia poziomu życia, zwiększania kapitału społecznego oraz niwelowania innych niekorzystnych zjawisk w miejscach, w których – z różnych przyczyn – rozwój społeczno-gospodarczy przebiega wolniej. Podmioty te tworzą także miejsca pracy oraz dostarczają usług społecznych na obszarach zdegradowanych. Ekonomia społeczna może wypełnić nisze rynkowe powstałe na tych terenach oraz tworzyć podmioty zakorzenione w lokalnej społeczności, stanowiące często centrum rozwoju społeczności i lokalnej przedsiębiorczości. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju zakłada, że cele polityki miejskiej będą realizowane zgodnie z Krajową Polityką Miejską, która wprost wskazuje sferę ekonomii społecznej jako ważny obszar, który powinien zostać uwzględniony w planowaniu działań rewitalizacyjnych na danym obszarze.

Działanie I.2.1. Rozwój sieci współpracy OWES – LGD

Stworzenie przestrzeni dla współpracy oraz zapewnienia spójności działań Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej oraz Lokalnych Grup Działania przyczyni się do rozwoju ekonomii społecznej – w szczególności poza dużymi ośrodkami miejskimi i bezpośrednio na obszarach wiejskich. Zapewnienie komplementarności przedsięwzięć pozwoli także na większą efektywność wsparcia społeczności lokalnych. Współpraca taka pozwoli także na wzmocnienie wsparcia dla osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz zwiększy dostęp do usług społecznych na terenach wiejskich, w szczególności przez następujące działania:

- 1) stworzenie partnerskich relacji oraz platformy współpracy dla OWES i LGD, w celu zwiększenia efektywności interwencji publicznej oraz podniesienia komplementarności instrumentów wsparcia, które do dyspozycji mają wskazane podmioty;
- 2) wzmocnienie oddziaływania OWES, w szczególności na obszarach wiejskich, dzięki współpracy z LGD, oraz lepsze dopasowanie oferty ośrodków do specyficznych potrzeb społeczności lokalnych, w których funkcjonują LGD;
- 3) wzmacnianie współpracy OWES i LGD w zakresie animacji lokalnej;
- 4) wzmacnianie współdziałania OWES i LGD w zakresie wspierania rozwoju usług społecznych świadczonych przez podmioty ekonomii społecznej, w szczególności na obszarach wiejskich;
- 5) rozwijanie współpracy w ramach wymiany doświadczeń i dobrych praktyk oraz spotkań kluczowej kadry OWES i przedstawicieli LGD, a także innych sieci (np. ośrodków doradztwa rolniczego) oraz przedstawicieli: świata nauki, partnerów społecznych, organów administracji rządowej i samorządowej;
- 6) prowadzenie szkoleń i doradztwa skierowanego do kadry OWES, przyczyniających się do podnoszenia standardu usług świadczonych przez te ośrodki oraz podnoszenia zdolności kadry do współpracy z lokalnymi partnerami.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwój sieci współpracy OWES – LGD	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej, Lokalne Grupy Działania, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Działanie I.2.2. Rewitalizacja i rozwój lokalny

- 1) Wzmacnianie roli podmiotów ekonomii społecznej w procesach rewitalizacji.
- 2) Analizowane będą możliwości włączenia osób odchodzących z rolnictwa do katalogu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Ewentualna zmiana w tym zakresie powinna pozytywnie wpływać na zwiększenie liczby przedsiębiorstw społecznych powstających na obszarach wiejskich i wzrostu liczby pozarolniczych miejsc pracy.
- 3) Wspieranie zaangażowania podmiotów ekonomii społecznej w świadczenie usług społecznych na obszarach wiejskich, między innymi przez opracowanie wstępnej koncepcji modelu gospodarstwa opiekuńczego prowadzonego przez przedsiębiorstwo społeczne.

- 4) Wspieranie aktywnego uczestnictwa kół gospodyń wiejskich w procesie planowania i realizacji usług społecznych, a także podejmowaniu przez te podmioty działalności gospodarczej i uzyskiwaniu statusu PS.
- 5) Rozwój rolnictwa społecznego (w szczególności gospodarstwa opiekuńcze) oraz promowanie i wspieranie różnych form aktywności społecznej na terenach wiejskich, w tym wsparcie przedsięwzięć o charakterze sieciującym, promujących dialog lub postawy wspólnotowe (w tym m.in. kooperatyw spożywców oraz grup rolnictwa wspieranego przez społeczność, spółdzielni działających na terenach wiejskich, spółdzielczych grup producentów rolnych, związków kół gospodyń wiejskich).
- 6) Wsparcie i doradztwo dla gmin, które napotykają na szczególne trudności w realizacji procesu rewitalizacji. W tym celu przygotowane będą działania doradcze w ramach projektów ROPS oraz rekomendacje i zbiory dobrych praktyk ułatwiające samorządom diagnozowanie potrzeb w zakresie rewitalizacji oraz określanie celów i działań podejmowanych na rzecz obszarów zdegradowanych oraz ich mieszkańców. Również OWES w ramach usługi wsparcia prowadzić będą działania animacyjne, polegające na włączaniu podmiotów sektora ekonomii społecznej w procesy rewitalizacyjne w środowiskach lokalnych.
- 7) Zintegrowanie kwestii dotyczących rewitalizacji, a w szczególności jej społecznego wymiaru, z działaniami uwzględnionymi w odniesieniu do ekonomii społecznej w ramach innych dokumentów strategicznych i programowych o charakterze lokalnym.
- 8) Wprowadzenie mechanizmów włączających podmioty ekonomii społecznej w realizację i wdrażanie idei gospodarki obiegu zamkniętego²⁸⁾.
- 9) Wsparcie rewitalizacji przez tworzenie przez PES lokalnych miejsc pracy, w szczególności dzięki mechanizmom określonym w art. 11 ust. 5 pkt 5 ustawy PZP, pozwalającym urzędом gminy lub gminnym jednostkom organizacyjnym na wyłączenie stosowania PZP w przypadku zamówień o wartości nieprzekraczającej progów unijnych, wykonywanych na obszarze Specjalnej Strefy Rewitalizacji oraz realizujących przedsięwzięcia rewitalizacyjne zawarte w gminnym programie rewitalizacji, udzielanych organizacjom pozarządowym i spółdzielniom socjalnym (z perspektywą uzupełnienia tego katalogu o PS) lub w celu aktywizacji osób mających miejsce zamieszkania na obszarze Specjalnej Strefy Rewitalizacyjnej.
- 10) Promowanie innowacji społecznych, w szczególności usług samopomocowych, realizowanych dzięki uczestnictwu i na rzecz danej społeczności lokalnej. Takie usługi, np. wspólne organizowanie zakupów, wspólne dojazdy do pracy jednym samochodem, mają potencjał do przekształcenia w udaną działalność gospodarczą, dzieleniu się wiedzą i samopomocy, czyli wartości, które leżą u podstaw rozwoju ekonomii społecznej.
- 11) Wspieranie współpracy PES z JST oraz innymi podmiotami (np. spółdzielniami mieszkaniowymi, TBS/SIM, wspólnotami mieszkaniowymi, społecznymi agencjami najmu działającymi w obszarze zaspokajania potrzeb mieszkaniowych, w szczególności osób zagrożonych wykluczeniem społecznym).
- 12) Poza aktywnością w obszarze usług społecznych, PES powinny być włączane w realizację zadań na rzecz rozwoju lokalnego. Ich potencjał gospodarczy i społeczny może być wykorzystany np. w zakresie promowania przedsiębiorczości, przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu, czy też łagodzenia skutków społecznych transformacji energetycznej np. dla osób opuszczających sektor wydobywczy itp.

²⁸⁾ Gospodarka obiegu zamkniętego (GOZ, circular economy) to koncepcja, według której produkty, materiały i surowce powinny pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe, a odpady – jeżeli już powstaną – powinny być traktowane jako surowce wtórne, które można poddać recyklingowi, przetworzyć i ponownie wykorzystać. To odróżnia ją od gospodarki linearnej, opartej na zasadzie „weź, wyprodukuj, zużyj i wyrzuć”, w której odpady są przeważnie ostatnim etapem cyklu życia produktu.

- 13) Promowanie i zwiększanie zaangażowania PES w rozwój lokalny, aktywizowanie społeczności lokalnych umożliwiające rozwiązywanie własnych problemów, wzmacniające potencjał zarówno PES, jak i całej społeczności lokalnej.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rewitalizacja na wsi i w mieście	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Obszar II. Solidarny rynek pracy

Rola podmiotów ekonomii społecznej w aktywizacji i reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wynika z kluczowych dokumentów strategicznych wyznaczających kierunki polityk publicznych, a w szczególności ze Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Zaplanowane w tym obszarze przedsięwzięcia realizują wprost zadania wyznaczone w kierunkach interwencji SOR:

- wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej;
- rynek pracy zapewniający wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich dla rozwoju Polski.

Działania określone w tej części programu sprzyjać będą uspołnieniu systemu programowania i realizacji polityki integracji społecznej, szerszemu wykorzystaniu reintegracji społecznej i zawodowej, przyczyniającemu się do aktywizacji zawodowej osób korzystających z usług podmiotów reintegracyjnych (WTZ, CIS, KIS, ZAZ), zwiększeniu udziału podmiotów ekonomii społecznej w aktywizacji zawodowej uczestników zajęć rehabilitacyjnych i reintegracyjnych. W rezultacie osoby zagrożone wykluczeniem społecznym będą mogły korzystać z bardziej zindywidualizowanych i różnorodnych form wsparcia, trafniej dopasowanych do zmieniających się warunków oraz ich postępów w powrocie do pełnej aktywności społecznej i zawodowej. Jednocześnie osoby te będą wspierane przez te PES (w tym jednostki reintegracyjne), które na danym etapie najlepiej odpowiadać będą na ich potrzeby.

Ścieżka reintegracji

Ponadto zaplanowane przedsięwzięcia sprzyjać będą tworzeniu i wdrażaniu sieci usług i programów aktywizacyjnych, rehabilitacyjnych, reintegracyjnych (w szczególności dla osób niepełnosprawnych) oraz wypracowaniu zindywidualizowanych rozwiązań trwale aktywizujących osoby zagrożone wykluczeniem społecznym na rynku pracy, a także efektywnych mechanizmów wsparcia pracodawców w procesie zatrudniania tych osób (np. przez stosowanie różnorodnych preferencji dla pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne wychodzące z WTZ), a w konsekwencji do tworzenia ścieżek

reintegracyjnych umożliwiających skuteczne włączenie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym do życia społecznego i zawodowego.

Zaplanowane działania służyć będą również reintegracji społecznej i zawodowej, a także wspieranej między innymi przez publiczne służby zatrudnienia aktywizacji zawodowej w podmiotach ekonomii społecznej osób biernych zawodowo oraz długotrwale bezrobotnych (w tym szczególnie osób młodych z tzw. kategorii NEET²⁹⁾), a także wspieraniu aktywności zawodowej osób po 50. roku życia.

Priorytet 1. Wspieranie reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w jednostkach reintegracyjnych

Proces reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wymaga stworzenia spójnego systemu instytucjonalnego, umożliwiającego podjęcie aktywności zawodowej i rozpoczęcie procesu włączenia społecznego. To często pierwszy krok umożliwiający przezwyciężenie barier w pełniejszym udziale w życiu społecznym i zawodowym. Dotychczasowa oferta tych jednostek w niewystarczającym stopniu umożliwia osobom do tego zdolnym pogłębianie reintegracji w rozszerzonych formach. Z tych względów konieczne jest z jednej strony wzmocnienie roli i zadań jednostek reintegracyjnych, a z drugiej znalezienie rozwiązań wspierających zdolność i motywację uczestników i pracowników tych jednostek do podejmowania aktywności na rynku pracy oraz w sferze społecznej. Warunkiem osiągnięcia tego celu będzie tworzenie spójnego systemu łączącego różne podmioty ekonomii społecznej, przedsiębiorców i podmioty publiczne. Takie powiązanie działań realizowanych w jednostkach reintegracyjnych z innymi instrumentami wsparcia umożliwi konstruowanie procesów i ścieżek reintegracyjnych pozwalających na rozwijanie i odbudowywanie potencjału osób wykluczonych w najbardziej adekwatnych warunkach.

Działanie II.1.1. Przygotowanie do aktywizacji zawodowej uczestników warsztatów terapii zajęciowej

Uczestnicy warsztatów terapii zajęciowej mogą w pełniejszy sposób włączyć się w życie zawodowe. Takie szanse daje zarówno zatrudnienie na rynku chronionym, jak i na otwartym rynku pracy. Brak jest jednak wystarczających mechanizmów przygotowujących uczestników WTZ do aktywizacji zawodowej po stronie tych warsztatów, jak również brak jest mechanizmów tworzących „pomosty” między WTZ a podmiotami ekonomii społecznej czy przedsiębiorcami. Duża część osób (i ich rodzin), która mogłaby się aktywizować, obawia się, że w przypadku niepowodzenia nie będzie dla nich powrotu do WTZ. Z tych względów w podmiotach wspierających osoby niepełnosprawne konieczne jest wdrażanie ścieżek reintegracji ułatwiających stopniowe włączenie osób niepełnosprawnych w życie zawodowe i społeczne.

- 1) Stworzone i rozwinięte zostaną programy staży i praktyk zawodowych finansowanych np. ze środków programów resortowych i PFRON, umożliwiających sprawdzenie swoich możliwości i kompetencji zawodowych bez potrzeby podejmowania decyzji o rezygnacji z uczestnictwa w WTZ.
- 2) Analizowane będą możliwości stworzenia systemu zachęt oraz wsparcia edukacyjnego dla pracodawców, stymulującego zatrudnianie osób wychodzących z WTZ, zwłaszcza osób o znacznej lub sprężonej niepełnosprawności.

²⁹⁾ Not in employment, education or training – młodzież pozostająca poza sferą zatrudnienia i edukacji.

- 3) Osoby, które zakończyły uczestnictwo w WTZ w związku z podjęciem zatrudnienia, będą mogły korzystać z zajęć klubowych organizowanych w WTZ. W tym kontekście wzmacniana będzie również współpraca PES i WTZ w zakresie komplementarności działań reintegracyjnych skierowanych do osób, które zakończyły uczestnictwo w warsztatach i podjęły pracę w PES.
- 4) Wypracowanie i wdrożenie standardów funkcjonowania warsztatów terapii zajęciowej (m.in. wytyczne dotyczące opracowania indywidualnych programów rehabilitacji (IPR) uczestników oraz ich wdrażania, zasady i metody mierzenia postępów prowadzonej terapii w kontekście IPR oraz jej efektywności, wytyczne w zakresie szkolenia i rozwoju kadr WTZ, programy szkoleniowe, powstanie także specyfikacja sprzętu niezbędnego do wdrażania standardów) w celu poprawy ich skuteczności w zakresie rozwijania umiejętności społecznych i zawodowych zwiększających szanse osób niepełnosprawnych na niezależne życie i podjęcie zatrudnienia.
- 5) Tworzone będą sieci kooperacji WTZ z ZAZ oraz innymi podmiotami ekonomii społecznej. Sieci takie powinny umożliwiać w szczególności wymianę dobrych praktyk i doświadczeń, a także tworzyć przestrzeń do dialogu między przedstawicielami tych podmiotów.
- 6) Rozwijane będą nowe formy wsparcia (np. trenerów pracy) zwiększające szanse osób niepełnosprawnych do utrzymania się na rynku pracy (w szczególności w PS).

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Przygotowanie do aktywizacji zawodowej uczestników warsztatów terapii zajęciowej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

Działanie II.1.2. Rozwój zatrudnienia socjalnego

Podmioty zatrudnienia socjalnego pełnią istotną funkcję w aktywizowaniu i reintegrowaniu osób, które bez intensywnego wsparcia pozostają poza rynkiem pracy, a ich udział w życiu społecznym jest ograniczony. Działania wspierające rozwój KIS i CIS powinny być planowane w sposób umożliwiający kompleksowe podejście do reintegracji, która w zależności od indywidualnych potrzeb osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, może być kontynuowana także po zakończeniu uczestnictwa w tych podmiotach. Takie podejście pozwoli na praktyczne wdrażanie ścieżek reintegracji i płynne przechodzenie od wykluczenia do aktywności społecznej i zawodowej.

- 1) Przygotowany zostanie projekt zmian prawnych dotyczących funkcjonowania podmiotów zatrudnienia socjalnego. Zmiany te uelastycznia zasady funkcjonowania centrów i klubów integracji społecznej, zwiększą dostępność do ich usług oraz pozwolą lepiej dopasować proces integracji do potrzeb uczestników i lokalnego rynku pracy.
- 2) Realizowane będą działania zmierzające do podniesienia jakości usług z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej realizowanych w centrach i klubach integracji społecznej. Podmioty zatrudnienia socjalnego będą mogły także uzyskać wsparcie w tym zakresie ze środków pochodzących z programów resortowych oraz ze środków europejskich.
- 3) W celu zapewnienia standaryzacji usług świadczonych w jednostkach reintegracyjnych oraz pogłębiania ich współpracy wspierane będą działania z zakresu nadzoru nad ich funkcjonowaniem. Istotne jest również włączenie ROPS w proces kształtowania i rozwijania zatrudnienia socjalnego w regionie.

- 4) Poszukiwane będą również możliwości rozszerzenia katalogu możliwych źródeł finansowania (np. środki europejskie, budżet państwa, PFRON) działań jednostek reintegracyjnych, w szczególności w zakresie wzmocnienia ich potencjału instytucjonalnego (np. kadr, wyposażenia), a także wsparcia usług reintegracji społecznej i zawodowej. Dzięki temu jednostki reintegracyjne będą mogły objąć wsparciem większą liczbę osób (uczestników) lub rozszerzyć zakres wsparcia, ale także podtrzymać zdolność do bieżącego świadczenia usług reintegracyjnych wysokiej jakości. Przygotowane zostaną także mechanizmy umożliwiające przyznanie przez JST dotacji w związku z utworzeniem podmiotu zatrudnienia socjalnego.
- 5) Istotnym elementem będzie przebudowanie instrumentu zatrudnienia wspieranego tak, aby wsparcie to realnie sprzyjało pełnej aktywizacji oraz reintegracji społecznej i zawodowej, a w szczególności samodzielności osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w świadczeniu pracy w podmiotach ekonomii społecznej lub u innych pracodawców.
- 6) Wspierane będzie rozwijanie współpracy podmiotów zatrudnienia socjalnego z innymi PES, OWES oraz pracodawcami, sprzyjającej m.in.: podnoszeniu jakości usług reintegracyjnych oraz dopasowaniu profilu działalności do potrzeb lokalnych rynków pracy.
- 7) Opracowany zostanie model współpracy podmiotów reintegracyjnych z PES prowadzącymi działalność w sferze usług społecznych. Osoby korzystające z usług podmiotów reintegracyjnych zostaną wyposażone w wiedzę i umiejętności niezbędne do pracy w PES zaangażowanych w dostarczanie usług społecznych.
- 8) Realizowane będą również przedsięwzięcia zmierzające do wprowadzenia w obszarze reintegracji społecznej i zawodowej nowego, poszerzonego profilu usług reintegracyjnych, wzmocnionej problematyką podnoszenia i rozwijania wartości społecznych i kwalifikacji zawodowych.
- 9) Wdrażaniu ścieżek reintegracji służyć będzie także wsparcie pracodawców, w tym PS, w przygotowaniu do zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz rozwijanie nowych form wsparcia reintegracyjnego (np. trenerów pracy). Mechanizm ten powinien być także rozwijany w WTZ. Jednocześnie rozwijane będą rozwiązania pozwalające na wykorzystanie potencjału podmiotów zatrudnienia socjalnego do wsparcia reintegracji pracowników PS.
- 10) Rozwojowi zatrudnienia socjalnego służyć będą również działania przewidziane w programie resortowym adresowanym do podmiotów zatrudnienia socjalnego. W tej formule jednostki samorządu terytorialnego oraz PES będą mogły ubiegać się o finansowanie przedsięwzięć przyczyniających się do włączania i wzmocnienia uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym osób wykluczonych społecznie. Kluczowe przedsięwzięcia dotyczące sfery zatrudnienia socjalnego przewidziane w tym programie polegają w szczególności na: rozwijaniu usług reintegracyjnych oraz ścieżek reintegracji, włączaniu PZS we współpracę z innymi PES, działaniom profilaktycznym adresowanym do osób młodych oraz umożliwieniu wymiany dobrych praktyk.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwój zatrudnienia socjalnego	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Urzędy Wojewódzkie, Urzędy Marszałkowskie, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej

Priorytet 2. Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych oraz osób starszych w podmiotach ekonomii społecznej

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w ostatnich latach uległa poprawie. Niezależnie od tego kontynuacja postępów w aktywizacji zawodowej wymaga nowych, lepiej dopasowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, instrumentów wsparcia. Przedsięwzięcia dotyczące aktywizacji zawodowej wpisywać się będą również w szerszy kontekst działań zmierzających do tworzenia kompleksowego modelu rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Jednocześnie wyodrębnienia wymagają również działania dotyczące pobudzania aktywności osób starszych. Wynika to zarówno z trudnej sytuacji demograficznej, jak i z faktu, że system kompleksowego wspierania osób starszych, w którym mieszczą się działania na rzecz ich aktywności zawodowej, jest w trakcie kształtowania.

Działanie II.2.1. Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych na chronionym i otwartym rynku pracy

- 1) Zakłady aktywności zawodowej jako podmioty o bardzo dużym stopniu zatrudnienia osób niepełnosprawnych wymagają szczególnego wsparcia ze strony państwa. Dlatego też rozważona zostanie zmiana przepisów w zakresie wystawiania przez zakłady aktywności zawodowej ulg we wpłatach na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w wysokościach wyższych niż przewidziane dla innych podmiotów.
- 2) Stworzony i wdrożony zostanie system zatrudnienia wspomaganego, obejmujący działania mające na celu przygotowanie osoby niepełnosprawnej do podjęcia zatrudnienia, poszukiwania pracy, zaangażowania pracodawcy oraz wsparcia osoby niepełnosprawnej w miejscu pracy oraz poza nim.
- 3) W celu rozszerzenia możliwości zatrudniania na otwartym rynku pracy osób niepełnosprawnych, a zwłaszcza osób z chorobami psychicznymi, wspierane będzie zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy, pracy zdalnej oraz telepracy, a także rozważona zostanie możliwość wprowadzenia nowego instrumentu wsparcia – zatrudnienia przejściowego. Idea zatrudnienia przejściowego polega na dzieleniu jednego etatu przez kilku pracowników niepełnosprawnych, w zależności od ich możliwości co do wykonywania czynności na stanowisku pracy.
- 4) Poszukiwane będą rozwiązania pozwalające na szersze włączenie spółdzielni inwalidów i spółdzielni niewidomych we współpracę z innymi podmiotami ekonomii społecznej. Ponadto rozwijane będą również formy wsparcia tych podmiotów w uzyskaniu statusu przedsiębiorstwa społecznego.
- 5) Realizowane będą działania zmierzające do włączenia organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych w proces modyfikowania systemu reintegracji zawodowej osób niepełnosprawnych.
- 6) Kompleksowe rozwiązania dotyczące zmian w zakresie reintegracji zawodowej osób niepełnosprawnych, także w kontekście roli ekonomii społecznej, zostały zawarte w uchwale nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030 (M.P. poz. 218).

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych na chronionym i otwartym rynku pracy	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Urzędy Marszałkowskie

Działanie II.2.2. Wsparcie aktywizacji młodzieży niepełnosprawnej – w szczególności absolwentów szkół specjalnych prowadzących kształcenie zawodowe i szkół specjalnych przysposabiających do pracy

Dla wielu młodych osób niepełnosprawnych zakończenie edukacji w ramach szkół specjalnych prowadzących kształcenie zawodowe i szkół specjalnych przysposabiających do pracy oznacza ograniczenie bądź zaprzestanie aktywności zawodowej lub społecznej. Jednocześnie dotychczasowe doświadczenia wskazują, że formuła ekonomii społecznej, w szczególności spółdzielczości inwalidów i niewidomych oraz spółdzielczości socjalnej, jest głównym rozwiązaniem umożliwiającym reintegrację zawodową oraz podjęcie zatrudnienia przez osoby niepełnosprawne. W związku z powyższym przewiduje się realizację następujących działań:

- 1) wsparcie kompetencyjne nauczycieli prowadzących kształcenie zawodowe uczniów niepełnosprawnych oraz pracowników jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ekonomii społecznej;
- 2) tworzenie mechanizmów i rozwijanie praktyki współpracy instytucji i podmiotów działających na rzecz powoływania podmiotów ekonomii społecznej zatrudniających absolwentów szkół specjalnych prowadzących kształcenie zawodowe i szkół specjalnych przysposabiających do pracy;
- 3) wspieranie procesu przejścia młodych osób niepełnosprawnych z systemu edukacji na rynek pracy oraz staży, praktyk i zatrudnienia wspieranego w różnych formach, w tym spółdzielniach socjalnych oraz spółdzielniach inwalidów i niewidomych.

Realizacja powyższych działań będzie przebiegać w szczególności w oparciu o odpowiednie kształtowanie zadań związanych z aktywizacją i reintegracją młodych osób niepełnosprawnych, zleczanych PES przez PFRON.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Wsparcie aktywizacji młodzieży niepełnosprawnej – w szczególności absolwentów szkół specjalnych prowadzących kształcenie zawodowe i szkół specjalnych przysposabiających do pracy	Ministerstwo Edukacji i Nauki, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, jednostki samorządu terytorialnego

Działanie II.2.3. Tworzenie warunków do kontynuowania aktywności zawodowej osób starszych w podmiotach ekonomii społecznej

- 1) Promowanie wśród PES form zatrudnienia odpowiadających na potrzeby osób starszych.
- 2) Wspieranie zakładania i prowadzenia przedsiębiorstw społecznych przez pracowników w wieku przedemerytalnym oraz wspieranie zatrudnienia pracowników po 60. roku życia.
- 3) Wspieranie wykorzystania przedsiębiorczości społecznej w procesach „outplacementu”³⁰⁾ i adaptacji zawodowej oraz tworzenia przedsiębiorstw społecznych w związku z procesami restrukturyzacyjnymi, w szczególności dla pracowników po 60. roku życia.

³⁰⁾ Program wsparcia w poszukiwaniu nowej pracy dla pracowników zwalnianych przez firmy grupowo lub indywidualnie.

- 4) Prowadzenie działań na rzecz promocji i rozwoju działalności gospodarczej w sektorze „srebrnej gospodarki”, w szczególności przez rozwój działalności podmiotów ekonomii społecznej w zakresie dostarczania usług społecznych adresowanych do osób starszych i starzejących się.
- 5) Organy administracji publicznej, zwłaszcza na szczeblu regionalnym i lokalnym, powinny odpowiednio profilować kryteria konkursowe (np. kryteria dostępu, strategiczne), aby współpracować z PES działającymi na rzecz podtrzymywania i inicjowania aktywności zawodowej przez osoby starsze.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Tworzenie warunków do kontynuowania aktywności zawodowej osób starszych w podmiotach ekonomii społecznej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Jednostki samorządu terytorialnego

Priorytet 3. Tworzenie miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w przedsiębiorstwach społecznych

Kluczowym elementem działań prozatrudnieniowych jest koncentracja na rozwoju istniejących oraz tworzeniu nowych form efektywnego zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jednym z najistotniejszych elementów będzie wspieranie aktywizacji zawodowej i integracji społecznej w przedsiębiorstwach społecznych. Efektywna realizacja funkcji reintegracyjnej PS obejmuje dwa komplementarne zagadnienia. Pierwszym z nich jest tworzenie wysokiej jakości miejsc pracy, dopasowanych do potrzeb pracowników zagrożonych wykluczeniem społecznym, a także pozwalających im uzyskać podmiotowość w sferze finansowej oraz wpływ na kierunki rozwoju przedsiębiorstwa. Drugim kluczowym czynnikiem decydującym o społecznym charakterze podmiotów działających w tej formule jest aktywność w sferze reintegracji podejmowana na rzecz zatrudnianych pracowników. Każdy z tych elementów konstrukcyjnych PS jest jednocześnie zobowiązaniem wobec zatrudnianych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, a także społeczności lokalnych. Z tego względu przedsiębiorstwa społeczne będą mogły korzystać z różnorodnych instrumentów wsparcia umożliwiających im realizację tej podstawowej funkcji. Jednocześnie realizacja funkcji reintegracyjnych i zatrudnieniowych w stosunku do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym nie jest jedynym aspektem wyróżniającym te podmioty w kontekście działań na rzecz dobra wspólnego i społeczności lokalnej. Przedsiębiorstwa społeczne działają także w sferze usług społecznych, co również ma duże znaczenie dla zwiększania spójności i włączenia społecznego.

Działanie II.3.1. Status przedsiębiorstwa społecznego

Wprowadzony zostanie status przedsiębiorstwa społecznego, uregulowany na poziomie ustawowym. Status ten pozwoli zwiększyć trafność działań w obszarze ekonomii społecznej, ułatwi identyfikację i adresowanie instrumentów wsparcia dla PS wszystkim podmiotom z otoczenia przedsiębiorczości społecznej, a w szczególności organom administracji publicznej oraz innym przedsiębiorcom. Wprowadzenie statusu ułatwi budowanie środowiska o czytelnej tożsamości, będzie także potwierdzać realizację ważnych z perspektywy polityki

społecznej funkcji w zakresie reintegracji i zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz realizacji usług społecznych. Ostateczny kształt rozwiązań w zakresie statusu przedsiębiorstwa społecznego, instrumentów wsparcia zatrudnienia w tych podmiotach, a także katalogu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, został określony w ustawie z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej.

- 1) Status przedsiębiorstwa społecznego przyznawany będzie PES działającemu na rzecz rozwoju lokalnego, którego celem jest reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub realizacja usług społecznych.
- 2) Uzyskać status będzie mógł ten PES, który w szczególności:
 - posiada osobowość prawną,
 - prowadzi odpłatną działalność pożytku publicznego w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; działalność gospodarczą, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2021 r. poz. 162, z późn. zm.) lub inną działalność o charakterze odpłatnym (np.: działalność oświatową lub kulturalną),
 - zatrudnia minimum trzech pracowników na podstawie umowy o pracę lub spółdzielczej umowy o pracę w wymiarze co najmniej 1/2 pełnego wymiaru czasu pracy,
 - nie przeznaczają zysku lub nadwyżki bilansowej uzyskanych z wykonywanej działalności do podziału między swoich członków, udziałowców, akcjonariuszy i osób w nim zatrudnionych, a całość nadwyżki bilansowej przeznaczają na rozwój lub realizację celów społecznych,
 - jest zarządzany na zasadach partycypacyjnych (struktura własnościowa opiera się na współzarządzaniu realizowanym np. przez: zawarte w statucie lub innym dokumencie postanowienia przewidujące włączenie pracowników w proces decyzyjny bądź opiniodawczo-doradczy lub akcjonariat pracowniczy).
- 3) PS działające w celu reintegracyjnym będą zatrudniać co najmniej 30% osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, wykonujących pracę na podstawie umowy o pracę lub spółdzielczej umowy o pracę, w wymiarze co najmniej 1/2 pełnego wymiaru czasu pracy, a także prowadzić uzgodnione z tymi osobami i określone w czasie działania reintegracyjne finansowane m.in. z wypracowanych zysków. W odniesieniu do każdej zatrudnionej osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym, objętej instrumentami wsparcia pochodzącymi ze środków publicznych, tworzone będzie indywidualny plan reintegracji.
- 4) Decyzja o przyznaniu statusu przedsiębiorstwa społecznego, po weryfikacji przesłanek, podejmowana będzie przez wojewodę.
- 5) Status przedsiębiorstwa społecznego może uzyskać podmiot ekonomii społecznej lub jednostka tworząca podmiot ekonomii społecznej, jeżeli Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego, państwowa albo samorządowa osoba prawna lub osoba fizyczna nie posiadają nad tym podmiotem kontroli w rozumieniu art. 4 pkt 4 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz. U. z 2021 r. poz. 275), z wyłączeniem spółdzielni socjalnych założonych przez osoby prawne.
- 6) Za osoby zagrożone wykluczeniem społecznym uznane będą w szczególności osoby:
 - bezrobotne, w szczególności bezrobotne długotrwale, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 2 i 5 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 690, z późn. zm.),
 - poszukujące pracy bez zatrudnienia, o których mowa w art. 2 ust. 1 pkt 22 i 43 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy:
 - w wieku do 30. roku życia oraz po ukończeniu 50. roku życia lub
 - niewykonywujących innej pracy zarobkowej, o której mowa w art. 2 ust. 1 pkt 11 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,

- osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych,
 - osoby, o których mowa w art. 2 pkt 1a i 1b ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 176, z późn. zm.),
 - osoby spełniające kryteria, o których mowa w art. 8 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268, z późn. zm.),
 - osoby uprawnione do specjalnego zasiłku opiekuńczego, o których mowa w art. 16a ust. 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2022 r. poz. 615, z późn. zm.),
 - osoby usamodzielniane, o których mowa w art. 140 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2022 r. poz. 447, z późn. zm.) oraz w art. 88 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej,
 - osoby z zaburzeniami psychicznymi, o których mowa w art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2022 r. poz. 2123),
 - osoby pozbawione wolności, osoby opuszczające zakłady karne oraz pełnoletnie osoby opuszczające zakłady poprawcze,
 - osoby starsze, o których mowa w art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz. U. poz. 1705),
 - osoby, które uzyskały w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą.
- 7) Na potrzeby KPRES przyjęto otwarty charakter katalogu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, aby umożliwić reagowanie na poziomie programowym i operacyjnym na zmiany społeczne w tym obszarze. Analizowane będą możliwości poszerzenia tego katalogu o kolejne grupy społeczne (np. o osoby odchodzące z rolnictwa), których sytuacja może wskazywać na potrzebę włączenia ich do kręgu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w rozumieniu programu lub innych dokumentów o charakterze programowym i legislacyjnym.
- 8) Statusu przedsiębiorstwa społecznego nie będą mogły uzyskać JST, państwowe i samorządowe osoby prawne, a także PES nad którymi skarb państwa, JST lub państwowe i samorządowe osoby prawne sprawują kontrolę. Wyjątkiem od tej reguły będą spółdzielnie socjalne założone przez JST.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Status przedsiębiorstwa społecznego	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Urzędy Wojewódzkie	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Urzędy Marszałkowskie

Działanie II.3.2. Instrumenty wsparcia przedsiębiorstw społecznych

Instrumenty wsparcia bezpośredniego i bezzwrotnego przedsiębiorstw społecznych powinny mieć charakter kompleksowy. Oznacza to, że powinny obejmować różnorodne aspekty funkcjonowania przedsiębiorstwa, a w szczególności odnosić się do funkcji społecznych realizowanych przez te podmioty, to jest tworzenia miejsc pracy, reintegracji pracowników zagrożonych wykluczeniem społecznym i rozwijania potencjału w obszarze usług społecznych. Jednocześnie instrumenty te będą także uzupełniane przez dedykowane dla PES

preferencyjne wsparcie zwrotne, o którym mowa w obszarze III. Bezpośrednie i bezzwrotne wsparcie dla PS powinno być finansowane z wielu źródeł, wśród których najistotniejsze to środki z: budżetu Unii Europejskiej, Funduszu Pracy, Funduszu Solidarnościowego, PFRON, budżetu państwa i budżetów JST).

- 1) Przedsiębiorstwa społeczne będą mogły uzyskać dotacje (na zasadach analogicznych do rozwiązań przyjętych dla spółdzielni socjalnych) z przeznaczeniem na utworzenie miejsca pracy oraz czasowe finansowanie kosztów wynagrodzenia osób pochodzących z wybranych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 2) Zatrudnienie w przedsiębiorstwach społecznych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym będzie mogło być także wspierane przez współfinansowanie utworzenia miejsca pracy oraz tzw. „wsparcie pomostowe” (w szczególności finansowanie kosztów wynagrodzenia) ze środków programów resortowych, PFRON, środków europejskich i innych źródeł. „Wsparcie pomostowe” wykraczające poza finansowanie kosztów wynagrodzenia może być także udzielane z powyższych źródeł w związku z zatrudnieniem osób, o których mowa w pkt 1.
- 3) PS korzystając będą także z finansowania składek na ubezpieczenie społeczne za zatrudnione osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, na zasadach analogicznych do rozwiązań już przyjętych dla spółdzielni socjalnych.
- 4) Zakup produkcji lub usługi, z wyłączeniem handlu, odpowiednio wytworzonej lub świadczonej przez przedsiębiorstwo społeczne, będzie dla podmiotu zobowiązanego do wpłat na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych podstawą do uzyskania ulgi w tej wpłacie, na zasadach określonych w art. 22 ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.
- 5) Realizowane będą działania umożliwiające uwzględnienie w programach specjalnych, o których mowa w rozdziale 13A ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy działań wspierających zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w PS, a także tworzenie i przystępowanie przez te osoby do spółdzielni socjalnych oraz innych podmiotów ekonomii społecznej.
- 6) Istotnym uzupełnieniem bezzwrotnych instrumentów wspierających zatrudnienie w PS mogą być również mechanizmy pozwalające na okresowe pokrycie części kosztów związanych z zatrudnieniem kadry zarządzającej. Ułatwi to funkcjonowanie PS na konkurencyjnym rynku, a w konsekwencji może pozytywnie wpłynąć na trwałość zarówno samego podmiotu, jak i miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 7) Z uwagi na fakt, że ważnym obszarem działalności PS jest realizowanie zadań zleczanych przez administrację publiczną, wspierany będzie także udział tych podmiotów w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego ze szczególnym uwzględnieniem zamówień uwzględniających aspekty społeczne. Wsparcie to powinno być powiązane z zaangażowaniem do realizacji takiego zamówienia pracowników z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Umożliwi ono pokrycie części kosztów wynagrodzenia takich pracowników.
- 8) PS powinny mieć także dostęp do środków finansowych dedykowanych realizowanemu w tych podmiotach procesowi reintegracji. Wsparcie na ten cel, wraz z środkami pochodzącymi z zysków i nadwyżek oraz innych źródeł, powinno pokrywać koszty realizacji działań reintegracyjnych. Dofinansowania pochodzące ze źródeł publicznych powinny wzmocniać realizację funkcji reintegracyjnej nie tylko w obszarze zawodowym, ale również społecznym (np. przez: pomoc psychologiczną, terapeutyczną, prawną, dostęp do mediacji, rehabilitację, budowanie kultury współuczestnictwa, integrację kadry, udział w kulturze). Wsparciu finansowemu towarzyszyć powinno opracowanie modelowych rozwiązań dotyczących reintegracji w PS.

- 9) Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej będą mogły przyznać przedsiębiorstwom społecznym dodatkowe pakiety wsparcia bezpośredniego, pozwalające na wzmocnienie procesu reintegracji pracowników pochodzących z grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 10) PS będą mogły skorzystać ze wsparcia finansowego ze środków Krajowego Funduszu Szkoleniowego, przeznaczonego na dofinansowanie ponoszonych przez PS kosztów kształcenia ustawicznego pracowników. Możliwość korzystania przez PS z powyższego wsparcia będzie zapewniona w szczególności przez odpowiednie kształtowanie priorytetów KFS.
- 11) Niezależnie od instrumentów związanych z tworzeniem nowych miejsc pracy, konieczne jest także zapewnienie dostępu do środków umożliwiających realizację inwestycji i rozwój PS, a także PES, którym dzięki temu wsparciu łatwiej będzie uzyskać status PS. Rezultaty tego wsparcia powinny mieć szeroki charakter i dotyczyć np. zwiększenia skali obrotów, wymiaru czasu pracy zatrudnianych pracowników, tworzenia nowych miejsc pracy, czy zmiany modelu prowadzonej działalności. Instrument ten mógłby być także wykorzystywany do wsparcia podmiotów znajdujących się w trudnej sytuacji, którym inwestycje mogą pozwolić na uniknięcie likwidacji. W każdym z przypadków zwiększona powinna zostać trwałość miejsc pracy w podmiocie. Wsparcie takie planowane jest w szczególności ze środków KPO. W ramach tej interwencji przewidziano działania umożliwiające finansowe modernizacji PES w zakresie: wzmocnienia infrastruktury, zmiany lub poszerzenia oferty (w szczególności obejmującej usługi społeczne), poprawie kondycji ekonomicznej, dzięki którym ograniczających ryzyko redukcji zatrudnienia.
- 12) Przygotowany zostanie mechanizm zachęt podatkowych wspierający rozwój oraz zwiększenie skali działalności PS, w szczególności przygotowane zostaną propozycje rozwiązań eliminujących negatywne skutki nieuznawania za koszt uzyskania przychodów wydatków ponoszonych na programy reintegracyjne, jako niezwiązane z działalnością gospodarczą.
- 13) Bezzwrotne instrumenty wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych powinny być konstruowane w sposób, który ułatwi ich efektywne wykorzystanie bez nadmiernego obciążania beneficjentów. Oznaczać to może np. wprowadzenie uproszczonych metod rozliczania (np. stawki jednostkowej), zapewnienie odpowiedniej elastyczności, czy też możliwości dopasowania charakteru i wysokości wsparcia do uwarunkowań regionalnych (np. działalność PS na obszarach zdegradowanych) oraz profilu działalności podmiotu (np. preferencje dla podmiotów działających w obszarze usług społecznych lub zielonej gospodarki).
- 14) Nowym polem, na którym PS mogą odgrywać istotną rolę, będzie także tworzenie warunków do przygotowania do podejmowania zatrudnienia przez osoby do tej pory nieaktywne zawodowo, które nie mieszczą się w katalogu osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Grupa ta jest zróżnicowana, podobnie jak przyczyny dezaktywizacji. Z tego względu analizowane będą możliwości zaadaptowania powyższych instrumentów tak, aby służyły one do włączania w rynek pracy osób z tej grupy, a także możliwości uzupełnienia tego instrumentarium.
- 15) Epidemia COVID-19 oraz jej gospodarcze i społeczne następstwa wskazują, że poza instrumentami systemowo wspierającymi rozwój przedsiębiorczości społecznej niezbędne mogą być także inne, doraźne formy interwencji. W takich sytuacjach konieczne jest przede wszystkim zabezpieczenie miejsc pracy w PS, m.in. przez subsydiowanie wynagrodzeń i składek na ubezpieczenia społeczne. Doraźny charakter tych instrumentów powinien być uzupełniony o działania pozwalające stopniowo wychodzić PS z trudnej sytuacji przez powrót do prowadzonej działalności gospodarczej lub odpłatnej. Służyć temu mogą między innymi mechanizmy stymulujące popyt na towary i usługi wytwarzane przez PS, czy też wsparcie inwestycyjne umożliwiające PS adaptowanie się do nowych

warunków rynkowych (np. przez zmianę sposobu dystrybucji wytwarzanych towarów i świadczenia usług i cyfryzację).

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Wsparcie reintegracji zawodowej i społecznej w przedsiębiorstwach społecznych	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Urzędy Marszałkowskie, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Obszar III. Konkurencyjna przedsiębiorczość społeczna

Cechą charakterystyczną podmiotów ekonomii społecznej jest możliwość (ale i konieczność) łączenia aktywności na rzecz dobra wspólnego, misji społecznej oraz funkcji reintegracyjnej z działalnością nastawioną na ekonomiczne powodzenie na konkurencyjnym rynku. Sukces w ostatnim z tych obszarów ma istotny wpływ na trwałość i potencjał rozwojowy PES. Jednocześnie podmioty te, w związku z realizacją funkcji społecznych, muszą zmagać się z wyzwaniami obniżającymi ich konkurencyjność (reintegracja osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ograniczona możliwość dysponowania zyskami, ograniczenia w kształtowaniu wynagrodzeń pracowników). Z tego względu w obszarze III przewidziano działania wyrównujące szanse na prowadzenie efektywnej i rentownej działalności gospodarczej przez podmioty ekonomii społecznej na konkurencyjnym rynku.

Zaproponowane w tej części rozwiązania przyczyniać się będą bezpośrednio do realizacji zadań określonych w następujących kierunkach interwencji SOR:

- nowe modele działania,
- wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej.

Działania podjęte w tym obszarze dotyczyć będą przygotowania rozwiązań prawnych ułatwiających bieżącą działalność podmiotów ekonomii społecznej, świadczenia usług wsparcia dla PES pozwalających na podnoszenie kompetencji ich kadry oraz pracowników, a także przewyższanie trudności w funkcjonowaniu na otwartym rynku.

Przewidziane zostały również działania sprzyjające rozwojowi PES w sektorze „srebrnej”³¹⁾ i „białej”³²⁾ gospodarki oraz wzmacniające ich zakorzenienie w społeczności lokalnej i na lokalnym rynku.

Ponadto realizowane będą również działania umożliwiające rozwój istniejących (w szczególności zwrotnych) i poszukiwanie nowych, niepublicznych źródeł finansowania działalności PES, pozwalających im stabilnie funkcjonować w oparciu o rynkowe źródła przychodu, bez konieczności bazowania na środkach publicznych związanych bezpośrednio z zatrudnianiem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

W ramach tego obszaru przewidziano również działania zmierzające do wspierania potencjału instytucjonalnego podmiotów ekonomii społecznej w związku z realizowaną przez te podmioty funkcją reintegracyjną, rozwojem innowacji, ekonomizacją, a także umożliwiające włączenie PES (będących jednocześnie przedsiębiorcami) w funkcjonujący system wsparcia dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw.

Priorytet 1. Zwiększanie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej

Podmioty ekonomii społecznej, poza realizacją funkcji reintegracyjnej oraz aktywnością na rzecz wspólnot lokalnych, działają w sferze gospodarczej często zmuszone do konkurowania z podmiotami nastawionymi na zysk. W zestawieniu z funkcjami społecznymi, aktywność ekonomiczna PES jest również źródłem innowacyjnych rozwiązań pozwalających osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym na poszukiwanie nowych dróg powrotu do

³¹⁾ Srebrna gospodarka to szeroko rozumiany system ekonomiczny ukierunkowany na wykorzystanie potencjału osób starszych jako pracowników, konsumentów i odbiorców usług.

³²⁾ Biała gospodarka to sektor gospodarki związanej z szeroko pojętymi usługami medycznymi obejmującymi np. działalność medyczną, rehabilitacyjną, opiekuńczą.

pełniejszej aktywności zawodowej i społecznej. Wypełnianie zobowiązań w stosunku do swoich członków, pracowników i społeczności lokalnej często powoduje ograniczenie możliwości wykorzystania pełnego potencjału PES na rzecz rozwoju działalności gospodarczej. Z tego względu konieczne jest podjęcie działań umożliwiających wyrównywanie szans tych podmiotów w konkuroowaniu z innymi przedsiębiorcami na rynku. Z tych powodów przewiduje się m.in. szereg instrumentów wsparcia, np. dla tworzenia miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym zarówno ze środków pozostających w dyspozycji OWES, jak i FP oraz PFRON. Utrzymany zostanie również dostęp do kapitału zwrotnego oferowanego przez BGK, a także do środków przeznaczonych na finansowanie ekonomii społecznej w ramach perspektywy finansowej na lata 2021–2027 w EFS+.

Działanie III.1.1. Zwiększenie dostępu do kapitału zwrotnego dla PES

- 1) Głównym instrumentem wsparcia dla istniejących podmiotów ekonomii społecznej w sferze aktywności ekonomicznej będzie system instrumentów finansowych o charakterze zwrotnym – w szczególności pożyczek, wdrażanych przez BGK. Jego istotnym elementem jest już obecnie funkcjonowanie Krajowego Funduszu Przedsiębiorczości Społecznej³³⁾, w ramach którego PES mogą korzystać m.in. z:
 - pożyczki na start,
 - pożyczki na rozwój.
- 2) Przy wdrażaniu instrumentów finansowych, BGK będzie mógł współpracować m.in. z pośrednikami finansowymi oraz instytucjami finansowymi.
- 3) Po zakończeniu dystrybucji instrumentów finansowych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w ramach PO WER, środki zwracane (także te wykorzystane w ramach PO KL) będą ponownie wykorzystywane na cele związane ze wspieraniem rozwoju ekonomii społecznej, na wzór oferty pożyczek płynnościowych, uruchomionej przez BGK ze środków pochodzących ze zwracanych pożyczek, udzielonych PES w PO KL. Finansowane w ten sposób formy wsparcia powinny zwiększać dostępność i uzupełniać ofertę instrumentów finansowych dedykowanych PES. Jednocześnie środki te powinny pozwolić na elastyczne reagowanie na potrzeby PES, np. w sytuacji problemów społecznych i gospodarczych wywołanych epidemią COVID-19.
- 4) Oferta instrumentów zwrotnych zostanie także dostosowana – w ślad za doświadczeniami z dotychczasowego wdrażania – tak, aby lepiej odpowiadać potrzebom PES, a w szczególności PS na różnych etapach ich rozwoju. Planowane jest wdrożenie następujących instrumentów:
 - pożyczek na start oraz pożyczek na rozwój, a także pożyczek obrotowych,
 - poręczeń w formule portfelowej, umożliwiającej uzyskanie pożyczki i poręczenia u jednego pośrednika finansowego.
- 5) Wdrożone zostanie także rozwiązanie łączące cechy instrumentów zwrotnych i bezzwrotnych, w ramach którego część przyznanej kwoty podlegać będzie umorzeniu, o ile PES korzystający z takiego wsparcia osiągnie określone cele społeczne, np. związane z zatrudnieniem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 6) Wspierane będzie uruchamianie, testowanie i skalowanie innowacyjnych form finansowania działalności podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych, np. w formule Społecznych Funduszy Kapitałowych.
W szczególności wspierane będą działania, które zaabsorbują dodatkowe środki prywatne.

³³⁾ Krajowy Fundusz Przedsiębiorczości Społecznej uruchomiony został w projekcie realizowanym przez BGK w ramach działania 2.9. PO WER.

- 7) Przedsiębiorstwa społeczne oraz niektóre PES mogą również skorzystać z preferencyjnego finansowania w ramach Programu Unii Europejskiej na rzecz Zatrudnienia i Innowacji Społecznych na finansowanie działalności gospodarczej lub odpłatnej działalności pożytku publicznego.
- 8) Analizowane będą możliwości włączenia lokalnych i regionalnych funduszy pożyczkowych i poręczeniowych do systemu finansowania zwrotnego PES.
- 9) Analizowane będą również możliwości rozszerzenia dostępu PES do kredytów na rynku bankowym przez modyfikację i uproszczenie przepisów dotyczących badania zdolności kredytowej w odniesieniu do tych podmiotów, a także stworzenia instrumentów zwrotnych umożliwiających restrukturyzację PES.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Zwiększenie dostępu do kapitału zwrotnego dla PES	Bank Gospodarstwa Krajowego	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej

Działanie III.1.2. Opracowanie instrumentów podatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej

Przygotowana zostanie propozycja zmian w systemie podatkowym przyczyniających się do rozwoju podmiotów ekonomii społecznej oraz zwiększenia skali ich działalności. Modyfikacja systemu podatkowego powinna realnie przyczynić się do wyrównywania szans tych podmiotów w prowadzeniu konkurencyjnej działalności gospodarczej. Przygotowane rozwiązania w szczególności powinny przyczyniać się do kumulowania kapitału pozwalającego na realizację inwestycji podnoszących efektywność ekonomiczną działalności gospodarczej oraz wzmocnienie trwałości przedsiębiorstwa w okresie dekonjunktury.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Opracowanie instrumentów podatkowych dla podmiotów ekonomii społecznej	Ministerstwo Finansów	Ministerstwo Rozwoju i Technologii, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej

Działanie III.1.3. Rozwijanie potencjału innowacyjnego podmiotów ekonomii społecznej oraz testowanie i skalowanie nowych rozwiązań

- 1) Wspierane będą innowacyjne formy działania PES, zwłaszcza w sferze społecznej. Tworzone będą również warunki umożliwiające angażowanie podmiotów prywatnych (np. przedsiębiorców) w proces wspierania nowatorskich działań i form aktywności PES w sferze gospodarczej i społecznej.
- 2) PES, a w szczególności PS, będą wspierane w zakresie podejmowania i rozwijania działalności w obszarze zielonej energii, gospodarki o obiegu zamkniętym (przede wszystkim w zakresie przeciwdziałania marnowaniu żywności oraz gospodarowania odpadami) oraz łagodzenia skutków społecznych transformacji energetycznej.
- 3) Przygotowany do wdrożenia zostanie system małych grantów wzmacniających potencjał instytucjonalny PES, sprzyjających jednocześnie ich ekonomizacji, zwiększaniu skali działalności oraz wdrażaniu innowacyjnych rozwiązań. Mechanizm ten wykorzystywany będzie także do pobudzania oddolnej aktywności społecznej i wspierania podmiotów o

- charakterze członkowskim na obszarach marginalizowanych. Dzięki temu możliwe będzie tworzenie odpowiedniego zaplecza do rozwoju przedsiębiorczości społecznej.
- 4) Pilotażowo wspierane będzie również wdrażanie w PES metodologii mierzenia społecznej wartości dodanej. Podmioty, które zdecydują się na takie działania, będą mogły skorzystać z mikrograntów.
 - 5) Poszukiwane będą rozwiązania umożliwiające tworzenie społecznych funduszy kapitałowych (*social venture capital*).
 - 6) Wypracowane i upowszechnione zostaną modele budowania innowacyjności we współpracy PES i instytucji naukowych oraz badawczych.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwijanie potencjału innowacyjnego podmiotów ekonomii społecznej oraz testowanie i skalowanie nowych rozwiązań	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej

Priorytet 2. Wsparcie w rozwoju profesjonalizacji i współdziałania PES oraz współpracy międzysektorowej

Rozwój sektora ekonomii społecznej wymaga również wszechstronnego wsparcia umożliwiającego podnoszenie kompetencji pracowników, a także profesjonalizację kadry i specjalistów działających w PES oraz na ich rzecz. Ponadto konieczne jest poszukiwanie rozwiązań zachęcających i ułatwiających podejmowanie i pogłębianie współpracy między podmiotami tworzącymi sektor ekonomii społecznej (np. sieci branżowe, franczyzowe) oraz instytucjami z jego otoczenia (zarówno publicznymi, jak i klasycznymi przedsiębiorcami). Szczególne znaczenie ma również wzmacnianie potencjału PES w zakresie udziału w rynku zamówień publicznych. Z tego względu konieczna jest intensyfikacja działań w obszarze zwiększania świadomości i edukowania PES jako potencjalnych wykonawców zamówień publicznych, przekładająca się na zwiększenie liczby i wartości postępowań, w których zamawiający będą mogli udzielać zamówień PES.

Działanie III.2.1. Rozwój usług wsparcia ekonomii społecznej oraz włączenie PES w system wsparcia dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw

Rozwój ekonomii społecznej wymaga bieżącego zapewniania wsparcia doradczego, szkoleniowego i animacyjnego na różnych poziomach, w zależności od potrzeb podmiotów ekonomii społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem oferty dla przedsiębiorstw społecznych.

- 1) Podstawowym elementem systemu usług wsparcia świadczonych na rzecz PES będą OWES działające na poziomie regionalnym lub subregionalnym. Zapewniać one będą PES dostęp do kompleksowego pakietu wsparcia doradczego i usługowego.
- 2) Usługi wsparcia podmiotów ekonomii społecznej realizowane przez OWES obejmują katalog działań m.in. w zakresie: animacji lokalnej, tworzenia podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych oraz wspierania prowadzonej przez nie działalności oraz finansowania powstawania w nich miejsc pracy, podejmowanych przez PS działań reintegracyjnych, wsparcia w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego, wzmacniania potencjału kadrowego, finansowego i innowacyjnego oraz udzielania wsparcia biznesowego.

- 3) Działania OWES dotyczące zwiększania zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej powinny w większym niż dotąd stopniu wykorzystywać potencjał istniejących PES, zarówno tych nieprowadzących działalności odpłatnej i gospodarczej, jak i tych, które działają już w takiej formule. Ponadto niezbędne jest wpieranie rozwoju i tworzenia nowych miejsc pracy w istniejących PS.
- 4) Kompleksowość usług świadczonych przez OWES oznacza, że wsparcie dla PES, a w szczególności PS, obejmować będzie nie tylko wątki związane z podejmowaniem działalności ekonomicznej, ale również kwestie dotyczące aktywności społecznej, takie jak: reintegracja pracowników czy wzrost potencjału do realizacji usług społecznych.
- 5) OWES będą mogły świadczyć wsparcie dla przedsiębiorstw społecznych przy tworzeniu dokumentów w zakresie reintegracji w PS, w tym m.in. planów reintegracyjnych. Dokumenty te powinny uwzględniać tworzenie ścieżek wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym zatrudnianych w PS. Ich realizacja będzie miała na celu podnoszenie kwalifikacji zawodowych i kompetencji społecznych tych osób, przekładając się bezpośrednio na rozwój umiejętności społecznych i zawodowych, jakość pracy i trwałość zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych. Powyższe wsparcie OWES powinno mieć charakter partycypacyjny, oparty na diagnozie indywidualnych potrzeb podmiotu i być realizowane w ścisłej współpracy z PS oraz przy udziale specjalistów w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej.
- 6) OWES powinny zapewnić także wsparcie w reintegracyjne dla pracowników zagrożonych wykluczeniem społecznym, których zatrudnienie w PS zostało dofinansowane przez OWES. Wsparcie to powinno mieć bezpośredni, zindywidualizowany i pakietowy charakter, a także pozwolić PS oraz osobie wykluczonej swobodnie decydować i dobrać metody wsparcia.
- 7) OWES będą wspierać współpracę między PES, tworzenie konsorcjów (w szczególności spółdzielni socjalnych), a także sprzyjać kooperacji międzysektorowej.
- 8) Wskazany w pkt 1 pakiet usług wsparcia może zostać rozszerzony o działania wynikające ze specyficznych uwarunkowań regionalnych, w szczególności wynikających z przeprowadzonych badań i ewaluacji.
- 9) Jednocześnie OWES powinny usprawniać kluczowe procesy wpływające na rozwój ekonomii społecznej w regionie dotyczące w szczególności:
 - współpracy między PS i innymi PES (przede wszystkim podmiotami reintegracyjnymi) w zakresie reintegracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i wdrażania ścieżek reintegracji,
 - współpracy PES z samorządami lokalnymi, zwłaszcza w obszarze usług społecznych – rola OWES polegać może m.in. na wspieraniu samorządów w tworzeniu PES i zlecaniu im realizacji usług społecznych,
 - wewnątrzsektorowej współpracy w obszarze prowadzonej działalności ekonomicznej – rola OWES polegać może m.in. na wspieraniu tworzenia wspólnych produktów czy też platform sprzedażowych,
 - sieciowania międzysektorowego PS z przedsiębiorcami oraz innymi PES.OWES powinien ściśle współpracować z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej, który koordynuje działania na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie, w tym także realizuje działania, o których mowa w pkt 8. Zapewnieniu wysokiej jakości usług wsparcia służyć będzie funkcjonowanie systemu akredytacji OWES. Szczegółowe warunki przyznania statusu i akredytacji OWES określa ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej. W procesie weryfikacji przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego sposobu świadczenia usług wsparcia przez ośrodki wsparcia ekonomii społecznej oraz uzyskanych efektów tego wsparcia uczestniczy Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej.

- 10) Posiadanie akredytacji przyznawanej przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego jest warunkiem dostępu do środków finansowych z UE w ramach RPO i PR. Ponadto akredytacja może być także konieczna do aplikowania o środki z innych źródeł finansowania publicznego przeznaczonych na działania OWES, a w szczególności na tworzenie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych.
- 11) Finansowanie systemu usług wsparcia, a w szczególności usług OWES, powinno ograniczać negatywne efekty związane z cyklami projektowymi. Oznaczać to może np. wydłużenie okresu realizacji projektów. Jednocześnie należy dążyć do sytuacji, w której działania ośrodków będą miały charakter ciągły, a nie cykliczny.
- 12) Usługi wsparcia ekonomii społecznej podlegają weryfikacji przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, przy udziale Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej. Finansowanie animacji, inkubacji i doradztwa biznesowego odbywa się w ramach działań samorządu województwa przez umowy zawierane z akredytowanymi podmiotami, przy zapewnieniu komplementarności działań i dostępu do usług na obszarze województwa.
- 13) W przypadku braku możliwości realizacji umowy przez OWES, samorząd województwa rozwiązuje umowę z tym ośrodkiem i informuje ministra właściwego ds. zabezpieczenia społecznego, który dokonuje analizy przesłanek mogących wpływać na utratę akredytacji i statusu OWES. Jednocześnie warunki zakończenia współpracy powinny być skonstruowane w sposób niezakłócający ciągłości wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych. Ponadto samorząd województwa powinien wyłonić innego wykonawcę, gwarantującego możliwość świadczenia usług wsparcia dla ww. podmiotów.
- 14) Sposób realizacji usług, ich systematyka, zasady finansowania, relacje podmiotów świadczących te usługi z instytucjami publicznymi (np. z PUP), zostały określone w ustawie z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej lub będą określone w innych przepisach powszechnie obowiązującego prawa.
- 15) Poszukiwane będą również rozwiązania umożliwiające uzupełnienie oferty OWES o istniejące już instrumenty wsparcia adresowane do mikro-, małych i średnich przedsiębiorców, a także o istniejące i przygotowywane finansowe instrumenty zwrotne dostępne zarówno dla MŚP, jak i te dedykowane PES.
- 16) Poszukiwane będą alternatywne formy zapewniania usług doradczo-szkoleniowych dla podmiotów ekonomii społecznej. Zostanie rozważona możliwość współpracy ze spółdzielczymi związkami rewizyjnymi w tym zakresie.
- 17) Rozwijane będą działania kierowane do podmiotów ekonomii społecznej podnoszące ich świadomość na temat możliwości ubiegania się o zamówienia publiczne oraz budujące praktyczne umiejętności konkurowania w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego.
- 18) Podjęte zostaną również działania w zakresie analizy funkcjonowania obecnego systemu świadczenia usług na rzecz PES oraz prace nad jego ewentualną modyfikacją.
- 19) Istotnym uzupełnieniem usług wsparcia świadczonych na poziomie regionalnym mogą być usługi świadczone na poziomie ponadregionalnym, które w szczególności mogłyby obejmować:
 - intensywne wsparcie biznesowe dla PS, np. w formie zapewnienia usług tzw. *menadżerów interim* czy też wsparcie w przebranżowieniu lub likwidacji,
 - wspieranie rozwijania ponadregionalnej działalności PS,
 - wspieranie zatrudnienia w PS osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z różnych województw w formule zdalnej,

- zaawansowane działania inkubacyjne, w szczególności polegające na zapewnieniu dostępu do pomieszczeń i sprzętu niezbędnego do prowadzenia i rozwijania działalności PS,
- wsparcie, w tym dotacyjne, działań PS w zakresie dostępności,
- wsparcie PS start-upów społeczno-technologicznych,
- upowszechnianie idei przedsiębiorczości społecznej.

Powyższe usługi będą współfinansowane w szczególności ze środków przeznaczonych dla ekonomii społecznej w ramach nowej perspektywy finansowej na lata 2021–2027 w EFS+.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwój usług wsparcia ekonomii społecznej oraz włączenie PES w system wsparcia dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Urząd Zamówień Publicznych, Urzędy Marszałkowskie, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej, Powiatowe Urzędy Pracy.

Działanie III.2.2. Rozwój sieci branżowych, kooperacji, konsorcjów – w tym spółdzielczych, franczyzy społecznej

1) Wspierane będzie sieciowanie podmiotów ekonomii społecznej w wymiarze terytorialnym i branżowym, w szczególności w zakresie:

- zwiększenia potencjału ekonomicznego i społecznego zrzeszonych podmiotów i przedsiębiorstw,
- zwiększania potencjału w zakresie ubiegania się o udzielenie zamówień publicznych,
- wspólnego organizowania sieci produkcji, handlu lub usług,
- organizowania wspólnej promocji działań społecznych lub ekonomicznych,
- promocji wspólnego znaku towarowego, o którym mowa w ustawie z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 324), oraz innych znaków towarowych stworzonych w ramach projektów realizowanych m.in. przez ROPS,
- udziału w regionalnych, krajowych i międzynarodowych targach branżowych, a także innych wydarzeniach promocyjnych służących zwiększaniu potencjału biznesowego PES.

Działania te będą oparte na umożliwianiu wspólnych spotkań w wymiarze regionalnym i krajowym oraz dofinansowania działań mających na celu wspólne przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym.

- 2) Wspierany będzie także proces tworzenia konsorcjów PES, a w szczególności konsorcjów z udziałem spółdzielni socjalnych.
- 3) Wzmacniany będzie proces tworzenia konsorcjów zrzeszających PES i podmioty spoza sektora ekonomii społecznej (zwłaszcza biznesowe), przyczyniający się w szczególności do rozwijania potencjału ubiegania się o realizację zamówień publicznych.
- 4) Wspierane będą także inicjatywy umożliwiające PS przetestowania pomysłów biznesowych z wykorzystaniem infrastruktury innych przedsiębiorców. Ponadto rozwijana będzie współpraca tematyczna PS i innych przedsiębiorców realizujących cele

- społeczne, np. w zakresie wspierania osób niepełnosprawnych, ekologii i działań proklimatycznych czy też rozwoju lokalnego.
- 5) Wypracowane zostaną przez ROPS także rozwiązania w zakresie tworzenia i funkcjonowania konsorcjów zakładających współpracę PES (zwłaszcza jednostek reintegracyjnych czy PS) oraz instytucji pomocy społecznej, np.: OPS, CUS, PCPR, centrum interwencji kryzysowej, dziennych domów pomocy.
 - 6) Wspierane będzie tworzenie francyz społecznych, umożliwiających multiplikowanie i rozpowszechnianie dobrych przykładów działania, zwłaszcza w zakresie realizacji usług społecznych tak, aby ułatwiać powstawanie nowych podmiotów ekonomii społecznej w preferowanych z punktu widzenia polityk publicznych dziedzinach.
 - 7) Wspierane będzie włączenie PES w istniejące komercyjne sieci francyzowe i klastrowe.
 - 8) Wspierane będzie upowszechnianie wiedzy o idei społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (CSR).

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwój sieci branżowych, kooperacji, konsorcjów – w tym spółdzielczych, franczyzy społecznej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Urzędy Marszałkowskie, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Działanie III.2.3. Przygotowanie i wzmocnienie kadr dla sektora ekonomii społecznej – w szczególności kadry zarządzającej

- 1) Kadra PES będzie miała zapewnioną możliwość podnoszenia kwalifikacji, zwłaszcza w obszarze prowadzonej działalności gospodarczej oraz zarządzania, przez dostęp np. do: studiów podyplomowych, kursów dla menadżerów, a także innych dedykowanych usług szkoleniowych (szkół letnich, wizyt studyjnych, webinarów, poradników i podręczników).
- 2) Wspierany będzie udział kadr PES w studiach podyplomowych i innych formach kształcenia, m.in. z zakresu zarządzania czy marketingu.
- 3) Wspierane będzie również nawiązywanie i rozwijanie współpracy PES z sektorem biznesowym, w tym transfer kompetencji i wiedzy z sektora biznesowego do PES dzięki np.: mentoringowi czy coachingowi.
- 4) Wspierane będą również działania polegające na podnoszeniu kompetencji kadr regionalnych systemów wsparcia ekonomii społecznej (np. OWES, ROPS).

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Przygotowanie i wzmocnienie kadr dla sektora ekonomii społecznej – w szczególności kadry zarządzającej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Edukacji i Nauki, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Działanie III.2.4. Certyfikacja podmiotów ekonomii społecznej oraz ich produktów i usług

- 1) Wdrażane i upowszechniane będą znaki jakości potwierdzające wysoki standard produktów i usług dostarczanych przez PES, a także innowacyjne podejście tych podmiotów do rozwiązywania problemów społecznych na poziomie lokalnym i działalności na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 2) Znaki jakości przyznawane będą w oparciu o zasady wypracowane przez przedstawicieli PES, organów administracji publicznej, przedsiębiorców i konsumentów.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Certyfikacja podmiotów ekonomii społecznej oraz ich produktów i usług	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Urzędy Marszałkowskie

Obszar IV. Solidarne społeczeństwo

Szczególnie istotne z długofalowej perspektywy rozwoju sektora ekonomii społecznej będzie wpływanie na postawy i percepcję tej formy aktywności zarówno wśród obywateli, jak i przedstawicieli władz publicznych. Kształtowanie odpowiedzialnych i społecznie wrażliwych postaw konsumenckich oraz upowszechnianie pozytywnego wizerunku marki ekonomii społecznej wpłynąć będzie na zdolność PES do samodzielnego funkcjonowania w oparciu o wybory świadomych klientów. Jednocześnie rozwojowi sektora służyć będą również przedsięwzięcia zmierzające do podnoszenia kompetencji ludzi młodych w zakresie kooperacji i angażowania się na rzecz lokalnej wspólnoty i dobra wspólnego.

Działania przewidziane w tym obszarze realizują wyzwania sformułowane w następujących kierunkach interwencji SOR:

- lepsze dopasowanie edukacji i uczenia się do potrzeb nowoczesnej gospodarki,
- rozwój kapitału społecznego.

Działania zaplanowane w obszarze IV przyczynią się do nabywania kompetencji społecznych przez uczniów i studentów (współpracy, rozwiązywania problemów, działania w środowisku lokalnym i na jego rzecz), kształtowania postaw, wartości i zachowań sprzyjających budowaniu wspólnoty, kooperacji, kreatywności, otwartości oraz komunikacji (np. rozwijanie kreatywnego myślenia i współpracy, promowanie etosu pracy, uczciwości, szacunku dla prawa) i wzmacniania zaangażowania społecznego.

Ponadto realizowane będą również przedsięwzięcia sprzyjające lepszemu przygotowaniu kadr pracujących z młodzieżą do wprowadzania tematyki dotyczącej ekonomii społecznej.

Priorytet 1. Kształtowanie wśród młodzieży pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej

Kluczem do kształtowania pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej wśród młodzieży jest pokazanie młodemu człowiekowi korzyści, jakie dla jego rozwoju osobistego, a także dla otoczenia, w którym funkcjonuje, zaczynając od rodziny, wspólnoty lokalnej, na społeczeństwie kończąc, przynosi działalność w tej sferze. Najbardziej podstawową, a zarazem kluczową korzyścią dla młodego człowieka przygotowującego się do wejścia na

rynek pracy, jest rozwój kompetencji społecznych i przedsiębiorczych, jakie daje czerpanie z doświadczeń i aktywność własna w sferze ekonomii społecznej. Równocześnie zwiększa się prawdopodobieństwo, że wyposażony w takie umiejętności, znając specyfikę funkcjonowania ekonomii społecznej, wybierze ścieżkę kariery z nią związaną, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poziomu kapitału ludzkiego i społecznego sektora.

Kwestie dotyczące inkluzji społecznej osób w każdym wieku przez rozwój ich umiejętności, w tym rozwijanie i wzmacnianie form aktywności obywatelskiej – akcentuje również Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030 (część ogólna ZSU 2030: uchwała nr 12/2019 Rady Ministrów z dnia 25 stycznia 2019 r., część szczegółowa ZSU 2030: uchwała nr 195/2020 Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2020 r.).

Działanie IV.1.1. Rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży w ramach i na rzecz ekonomii społecznej

W kontekście rozwoju ekonomii społecznej w sposób szczególny należy zwrócić uwagę na rolę i znaczenie edukacji nieformalnej i pozaformalnej, również w aspekcie edukacji włączającej osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, skierowanej do dzieci i młodzieży, zwiększającej aktywność społeczną tych grup, kształtującej postawy przedsiębiorcze i promującej zarówno podstawy ideowe i wartości ekonomii społecznej, jak i jej konkretne rozwiązania praktyczne.

- 1) Tworzone i realizowane będą programy rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.
- 2) W działania te powinny być zaangażowane w szczególności podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe, a także samorządy lokalne, instytucje rynku pracy, instytucje kultury czy media.
- 3) Promowana będzie spółdzielczość jako forma rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodych ludzi. Spółdzielnia jako forma organizowania aktywności młodzieży wokół działań pobudzających przedsiębiorczość i aktywność społeczną ma potencjał rozwoju w kierunku jednego z podstawowych narzędzi kształtowania w młodych ludziach kompetencji przydatnych na rynku pracy, ale także budowania postaw solidarności stanowiących ideową podstawę ekonomii społecznej.
- 4) Wspierany będzie rozwój spółdzielczości w środowiskach młodzieżowych, zarówno we współpracy ze szkołami, w których jest ona zakorzeniona od 1900 r. w formie spółdzielni uczniowskich, jak również w innych placówkach dedykowanych wspieraniu i wychowywaniu młodzieży, w szczególności instytucjach kultury, placówkach wychowawczych, resocjalizacyjnych i organizacjach pozarządowych.
- 5) Wspierany będzie również wolontariat, praktyki i staże zawodowe w podmiotach ekonomii społecznej.
- 6) Wspierane będą systemowe działania zmierzające do rozwijania kompetencji społecznych i przedsiębiorczych przez szkolenia w organizacjach pozarządowych czy fundusze młodzieżowe oferujące minigranty.
- 7) Wspierane będzie rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży przez udział w projektach i programach międzynarodowych (ponadnarodowych).

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży w ramach i na rzecz ekonomii społecznej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Jednostki samorządu terytorialnego

Działanie IV.1.2. Rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży w ramach edukacji formalnej

Zinstytucjonalizowany system oświaty jest środowiskiem, w którym młody człowiek najintensywniej pracuje nad własnym rozwojem. Już od przedszkola, przez szkołę podstawową i ponadpodstawową aż po etap studiów młodzież otrzymuje wykształcenie oparte o podstawy programowe, w których od kilku lat poczesne miejsce zajmuje kształcenie kompetencji przedsiębiorczych. Silnie zakorzeniony w zbiorowej świadomości obraz przedsiębiorczości jako sfery działań indywidualistycznych, opartych o konkurowanie i pomnażanie kapitału, potrzebuje wzbogacenia o myślenie w duchu solidaryzmu, opartego na współpracy i wrażliwości społecznej. W tej właśnie transformacji, która pozwala młodym ludziom pełniej rozwinąć ich kompetencje przedsiębiorcze, ale także społeczne, pomaga praktyczne poznawanie ekonomii społecznej. Sfera ekonomii społecznej ma szczególne znaczenie w kontekście edukacji włączającej dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

- 1) Wspierana będzie realizacja celów kształcenia i treści nauczania z zakresu edukacji ekonomicznej ustalonych w podstawie programowej dla szkoły podstawowej i szkół ponadpodstawowych, mających na celu rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych uczniów. Wskazują one m.in. potrzebę kształtowania u uczniów postaw odpowiedzialności, wrażliwości i solidarności społecznej oraz postawy aktywności społecznej i gospodarczej, rozwijania umiejętności komunikacji i współpracy, przygotowania do podejmowania działań zapobiegających wykluczeniu z życia społecznego, jak również ukierunkowanie na wartości takie jak społeczna odpowiedzialność biznesu, czy wolontariat.
- 2) Wspierana będzie współpraca szkół prowadzących kształcenie zawodowe z sektorem ekonomii społecznej przez odbywanie praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach społecznych.
- 3) Wspierane będzie wdrażanie w szkołach ponadpodstawowych inicjatyw związanych z sektorem ekonomii społecznej, a także ich współpraca z innymi instytucjami (np. uczelniami, biurami karier, OWES) w zakresie edukacji i upowszechnienia wiedzy o ekonomii społecznej.
- 4) Wspierane będzie włączanie ekonomii społecznej do działań akademickich biur karier, akademickich inkubatorów przedsiębiorczości oraz innych instytucji w ramach uczelni, które pomagają studentom wejść na rynek pracy.
- 5) Rozwijana będzie także oferta uczelni w zakresie realizacji ich misji jako forum aktywności społecznej, np. przez programy realizowane we współpracy z PES.
- 6) Tematyka ekonomii społecznej włączana będzie do zajęć, w szczególności na kierunkach ekonomicznych, turystycznych, pedagogicznych oraz społecznych, ze szczególnym naciskiem na wykorzystanie jej jako instrumentu przeciwdziałania i walki z wykluczeniem społecznym oraz jako instrumentu rozwojowego dla wspólnot lokalnych.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Rozwijanie kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży w ramach edukacji formalnej	Ministerstwo Edukacji i Nauki	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, jednostki samorządu terytorialnego

Działanie IV.1.3. Przygotowanie kadr do pracy z młodzieżą w zakresie rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych

Warunkiem skutecznych działań edukacyjnych i wychowawczych w zakresie rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży jest prowadzenie ich za pośrednictwem dobrze przygotowanej kadry. Zarówno pracownicy systemu oświaty (np. nauczyciele, dyrektorzy szkół czy pedagodzy), jak również osoby, które w ramach edukacji nieformalnej i pozaformalnej zajmują się kształceniem młodego człowieka (przedstawiciele PES, w tym organizacje pozarządowych, OWES), powinni być dobrze przygotowani do pracy z młodzieżą. W tym zakresie zostanie dokonana analiza i ewentualne wykorzystanie już istniejących lub stworzenie nowych materiałów i narzędzi do pracy z młodzieżą mających na celu rozwój kompetencji społecznych i przedsiębiorczych młodzieży. Uwzględniony zostanie aspekt edukacji dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach edukacyjnych, zwłaszcza w kontekście edukacji włączającej.

- 1) Nauczyciele wyposażeni zostaną w pakiet edukacyjny, zawierający wszystkie potrzebne narzędzia i materiały – zarówno scenariusze lekcji, jak również inne materiały umożliwiające przekazywanie wiedzy na temat ekonomii społecznej. Zostaną też wyposażeni w komplet informacji dotyczących spółdzielczości młodzieżowej. Pakiet edukacyjny powinien skupiać się zarówno na kontekście funkcjonowania ekonomii społecznej (historia, wartości, osiągnięcia), jej systemowym znaczeniu (w szczególności jako instrumentu pozwalającego dzięki aktywności ekonomicznej na realizację celów społecznych), perspektywie pracowniczej (związanej z wysoką jakością miejsc pracy), a także potencjale do wzmacniania społeczności lokalnej, jak również na bardziej praktycznych aspektach, takich jak np. działalność w ramach spółdzielni lub innego podmiotu ekonomii społecznej. Zajęcia prowadzone w oparciu o tak skonstruowane materiały przyczynią się do pobudzania postaw przedsiębiorczych u dzieci i młodzieży, ale także pozwolą ukierunkować ten rozwój na kompetencje społeczne, uzupełnione zinternalizowanym systemem wartości solidarności społecznej.
- 2) Opracowane i upowszechnione zostaną także programy doskonalenia nauczycieli w zakresie ekonomii społecznej, które pozwolą przygotować ich do skuteczniejszej pracy z młodzieżą nad jej potencjałem kompetencyjnym.
- 3) Opracowany zostanie pakiet edukacyjny w zakresie podnoszenia kompetencji społecznych i przedsiębiorczych u młodzieży.
- 4) OWES – jako instytucje, których rolą jest m.in. prowadzenie działalności animacyjnej i edukacyjnej wspierającej proces kształtowania świadomości społecznej, w tym młodzieży nt. postaw przedsiębiorczych i ekonomii społecznej – dysponują kadrą przygotowaną do prowadzenia tego typu działań na rzecz dzieci i młodzieży szkolnej.

We wszystkie wyżej wymienione działania powinny być w miarę możliwości angażowane podmioty ekonomii społecznej.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Przygotowanie kadr do pracy z młodzieżą w zakresie rozwoju kompetencji społecznych i przedsiębiorczych	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Ministerstwo Edukacji i Nauki, jednostki samorządu terytorialnego, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

Priorytet 2. Budowa marki ekonomii społecznej

Zbudowanie stabilnej marki ekonomii społecznej wymaga szerokich działań upowszechniających pozytywny wizerunek tego sektora jako dostawcy wysokiej jakości produktów i usług, który poza aktywnością stricte rynkową pełni ważne funkcje w rozwiązywaniu problemów społecznych. Adresatami działań popularyzacyjnych powinna być z jednej strony szeroko rozumiana opinia publiczna, z drugiej zaś decydenci, którzy wyznaczają kierunki realizacji krajowych, regionalnych i lokalnych polityk publicznych.

Działanie IV.2.1. Popularyzacja ekonomii społecznej wśród opinii publicznej

Opinię publiczną tworzą konsumenci, których wybory decydują o przetrwaniu danego przedsiębiorcy na konkurencyjnym rynku. W realiach gospodarki rynkowej podmioty ekonomii społecznej muszą zbudować w zbiorowej świadomości swoją markę jako dostawcy wysokiej jakości produktów i usług, których wartością dodaną jest realizacja ważnej misji społecznej. Kluczowe jest dotarcie do konsumentów z informacją na temat społecznych efektów ich działania, tak aby umożliwić im społecznie odpowiedzialny wybór, w którym liczy się nie będzie jedynie cena, opakowanie i reklama.

- 1) Inicjowana będzie współpraca z samorządem regionalnym i lokalnym w zakresie kampanii informacyjnych o ekonomii społecznej, w tym o wybranych formach spółdzielczości, promujących jej idee, kreujących jej pozytywny wizerunek i kształtujących odpowiedzialne i społecznie wrażliwe postawy konsumenckie.
- 2) Rozwijany będzie system znaków jakości dla podmiotów ekonomii społecznej oraz jednostek samorządu terytorialnego, dzięki któremu możliwe będzie promowanie nie tylko konkretnych PES oraz ich towarów i usług, ale również całego sektora ekonomii społecznej. Wspierane będą również istniejące inne systemy znaków jakości.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Popularyzacja ekonomii społecznej wśród opinii publicznej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	jednostki samorządu terytorialnego

Działanie IV.2.2. Popularyzacja ekonomii społecznej wśród przedstawicieli organów administracji publicznej

Dotychczasowe doświadczenia w zakresie upowszechniania ekonomii społecznej wśród decydentów koncentrują się głównie na szkoleniach adresowanych do pracowników urzędów pracy czy też ośrodków pomocy społecznej. Jednak nawet wysoka efektywność szkoleń, przy braku szerszej informacji adresowanej do lokalnych polityków, w wielu przypadkach nie zapewni możliwości rozwijania działania. Konieczne jest jasne sformułowanie przekazu, że

wsparcie ekonomii społecznej nie jest po prostu kolejnym obciążeniem i kosztem dla budżetu publicznego, ale specyficznie rozumianą inwestycją społeczną oraz mechanizmem trafniejszego i bardziej efektywnego adresowania wsparcia osób wymagających pomocy.

- 1) Upowszechniane będą informacje o nowych rozwiązaniach prawnych w zakresie ekonomii społecznej.
- 2) W konsultacji z organizacjami samorządu terytorialnego i PES przygotowane zostaną wytyczne dla JST oraz podmiotów ekonomii społecznej, zawierające w szczególności wskazania metodyczne służące sprawnej realizacji działań strategicznych i programowych w gminach i powiatach.
- 3) Wzmocniona zostanie koordynacja działań edukacyjnych i doradczych skierowanych do wspólnot lokalnych wspierających urzędników, radnych oraz aktywistów społecznych.
- 4) Realizowane będą działania upowszechniające dodatkowe korzyści społeczne, które mogą być osiągnięte dzięki zleceniu usług społecznych PES, a także korzystania ze społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.

Nazwa działania	Podmioty i instytucje wiodące	Podmioty i instytucje współpracujące
Popularyzacja ekonomii społecznej wśród przedstawicieli organów administracji rządowej i samorządowej	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	jednostki samorządu terytorialnego, Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej

Rozdział IV.

Podstawowe założenia systemu realizacji

Realizacja KPRES wymaga szeregu działań o wymiarze instytucjonalnym i organizacyjnym, prawnym, finansowym i edukacyjnym, realizowanych przez wielu interesariuszy wywodzących się zarówno z administracji publicznej, jak i sektora ekonomii społecznej, a także z jego otoczenia. Istotnym elementem będzie skorelowanie działań o charakterze krajowym z działaniami realizowanymi w regionach.

Minister jako koordynator

Z uwagi na szeroki i przekrojowy zakres kompetencji i zadań, minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego pełni funkcję organu koordynującego polityki publiczne w zakresie rozwoju sektora ekonomii społecznej. Na poziomie krajowym, zgodnie z ustawą z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1893, z późn. zm.), odpowiedzialnym za problematykę ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego. Zadania ministra koordynacyjne ministra obejmują:

- opracowanie programu rozwoju na rzecz ekonomii społecznej, tj. dokumentu będącego programem rozwoju o którym mowa w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju,
- zapewnianie realizacji usług wsparcia na poziomie krajowym,
- przyznawanie akredytacji,
- gromadzenie i analizowanie danych o ekonomii społecznej,
- upowszechnianie ekonomii społecznej.

W praktyce kompetencje te dzielą się na dwie zasadnicze grupy zadań. Pierwsza z nich obejmuje wyznaczanie kierunków działań w zakresie rozwijania ekonomii społecznej na poziomie krajowym. Kierunki te wyznaczone będą w programie rozwoju (którym obecnie jest KPRES), a do ich opracowania oraz monitorowania niezbędne jest stałe pozyskiwanie danych o ekonomii społecznej, a w szczególności współpraca z Prezesem Głównego Urzędu Statystycznego w rozwijaniu i doskonaleniu badań mogących służyć do obrazowania sytuacji w tym sektorze. Ważnym elementem tej koordynacji jest również zapewnienie realizacji usług wsparcia podmiotów ekonomii społecznej na poziomie ponadregionalnym. Druga grupa działań obejmuje bardziej konkretne funkcje związane z systemem wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej.

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego odpowiedzialny będzie również za opracowanie programów resortowych na rzecz ekonomii społecznej, w ramach których możliwe będzie w szczególności finansowanie działań wspierających m.in.:

- rozwój ekonomii społecznej,
- tworzenie i rozwój podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności przedsiębiorstw społecznych oraz wzmacnianie ich potencjału innowacyjnego i rozwojowego,
- zatrudnienie w przedsiębiorstwach społecznych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- reintegrację społeczną i reintegrację zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, będących pracownikami przedsiębiorstwa społecznego,
- podnoszenie i nabywanie kompetencji i kwalifikacji osób zatrudnionych w podmiotach ekonomii społecznej,

- budowanie wspólnych przedsięwzięć przedsiębiorstw społecznych, podmiotów ekonomii społecznej oraz przedsiębiorstw na rzecz rozwoju ich potencjału oraz rozwoju lokalnego,
- realizację usług społecznych.

Koordynacyjna rola ministra to nie tylko oddziaływanie na spójność działań adresowanych bezpośrednio do PES, ale również zapewnianie zgodności polityki na rzecz rozwoju ekonomii społecznej z działaniami w innych obszarach, a zwłaszcza w zakresie włączenia społecznego (w szczególności usług społecznych i deinstytucjonalizacji). Ważną rolę odgrywać będą w tym obszarze środki pochodzące z budżetu UE.

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego współpracuje z ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego w zakresie wykorzystania instrumentów finansowych w ramach EFS oraz EFS+ na rzecz rozwoju ekonomii społecznej. Minister ten korzysta także ze środków budżetu Ministra Rodziny i Polityki Społecznej oraz uzgadnia z innymi ministrami możliwości profilowania i finansowania działań na rzecz podmiotów ekonomii społecznej. Za obsługę zadań ww. ministra związanych z koordynowaniem działań w sferze ES odpowiada Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej w MRiPS. Departament ten w ramach realizacji zadań związanych ze wsparciem krajowym, współfinansowanych ze środków europejskich, odpowiada za zadania w zakresie organizacji procesu akredytacji Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej, wspierania projektów innowacyjnych, a także działań edukacyjnych, promocyjnych, doradczo-szkoleniowych dla województw oraz działania badawczo-monitorujące i ewaluacyjne.

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego wraz z ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego mają także wpływ na gospodarowanie środkami przeznaczonymi na zwrotne instrumenty wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych, o których mowa w rozdziale III.

W ramach funkcji koordynacyjnych ministra właściwego ds. zabezpieczenia społecznego mieści się także inicjowanie i realizowanie przedsięwzięć służących podnoszeniu kompetencji i potencjału podmiotów realizujących istotne funkcje w systemie wsparcia ekonomii społecznej. W szczególności działania takie adresowane mogą być do marszałków województw i obsługujących je urzędów (w szczególności ROPS), wojewodów, a także wojewódzkich i powiatowych urzędów pracy. Powyższe przedsięwzięcia powinny służyć usprawnieniu koordynacji działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionalnym i krajowym. Ponadto w celu podniesienia jakości procesu decyzyjnego w kreowaniu i wdrażaniu rozwiązań prawnych, organizacyjnych i finansowych, minister może korzystać z odpowiedniego wsparcia eksperckiego, a także projektować i wdrażać rozwiązania informatyczne wspierające rozwiązania dotyczące ekonomii społecznej.

Istotna rola zostanie nadana także wojewodom, którzy po wejściu w życie regulacji ustawowej dotyczącej sektora ekonomii społecznej będą odpowiedzialni m.in. za postępowania związane z nadawaniem statusu przedsiębiorstwa społecznego, a także czynności nadzorcze i kontrolne związane z utrzymaniem tego statusu przez podmioty go posiadające. W związku z tym do wojewodów i pracowników urzędów wojewódzkich skierowane zostanie wsparcie umożliwiające realizację przypisanych im nowych zadań dotyczących przedsiębiorczości społecznej.

W związku ze wzrostem znaczenia problematyki ekonomii społecznej, konieczne są działania utrzymujące wysoki stopień legitymizacji decyzji dotyczących rozwoju tego sektora podejmowanych na szczeblu krajowym. Szczególnie istotne jest upowszechnienie misji, celów i logiki działań wśród podmiotów i instytucji odpowiedzialnych za implementację tych

rozwiązań na szczeblu regionalnym i lokalnym, a także wśród samych PES. W tym celu minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego wraz z pozostałymi interesariuszami będzie rozwijać system partycypacyjnego zarządzania sferą ekonomii społecznej. Kluczowym przedsięwzięciem będzie tworzenie trwałego forum dialogu między różnymi aktorami zaangażowanymi w rozwijanie sektora ES, umożliwiające wielostronną komunikację, konsultacje, a także przepływ idei i propozycji rozwiązań na rzecz wzmocnienia potencjału i skali sektora.

Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej

Ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego wspiera Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej, stanowiący organ opiniodawczo-doradczy w dziedzinie ekonomii społecznej. Forum ww. Komitetu umożliwia tworzenie propozycji rozwiązań w sposób partycypacyjny, z uwzględnieniem doświadczeń i stanowisk różnych interesariuszy kształtujących warunki funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej oraz samych PES. Funkcjonowanie tego Komitetu przyczynia się do uzyskania społecznej i środowiskowej legitymizacji wdrażanych rozwiązań oraz zapewnienia spójności i efektywności działań w sferze publicznej w obszarze ekonomii społecznej.

Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego powołuje członków tego Komitetu, a także określa zasady jego funkcjonowania. W skład Komitetu wchodzi w szczególności przedstawiciele: organów administracji rządowej i jednostek im podległych lub przez nie nadzorowanych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów ekonomii społecznej, sektora spółdzielczego, związków zawodowych i organizacji pracodawców, szkół wyższych i instytutów badawczych oraz BGK.

Do zadań Komitetu należeć będzie w szczególności opiniowanie dokumentów strategicznych, programowych (w tym dotyczących umowy partnerstwa, o której mowa w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) i prawnych związanych z rozwojem ekonomii społecznej, opracowywanie propozycji działań innowacyjnych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej.

Samorząd województwa

Do zadań samorządu województwa w zakresie wspierania rozwoju ekonomii społecznej należy w szczególności:

- opracowanie regionalnego programu rozwoju na rzecz ekonomii społecznej zgodnego ze strategią rozwoju województwa w zakresie polityki społecznej,
- opracowanie i konsultacja z podmiotami ekonomii społecznej zakresu interwencji w obszarze ekonomii społecznej w programach oraz innych dokumentach, w szczególności służących realizacji umowy partnerstwa, o której mowa w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju,
- wspieranie tworzenia wspólnych przedsięwzięć podmiotów ekonomii społecznej w celu zwiększenia ich potencjału oraz wspólnej realizacji usług społecznych,
- upowszechnianie wiedzy o ekonomii społecznej na poziomie regionalnym.

Z uwagi na wiodącą rolę samorządu województwa w koordynowaniu działań na rzecz sektora ekonomii społecznej w regionach, konieczne jest podtrzymanie oraz dalsze wspieranie realizowanych na tym poziomie działań. Problematyka ekonomii społecznej będzie korelowana z innymi politykami publicznymi realizowanymi na poziomie wojewódzkim (w szczególności dotyczącymi rynku pracy, integracji społecznej, rozwoju przedsiębiorczości i innowacji oraz rozwoju usług społecznych). Korelacja ta powinna dotyczyć zarówno aspektu

programowania strategicznego na poziomie regionalnym (przez włączenie ekonomii społecznej do strategii rozwoju województwa oraz innych dokumentów programowych), jak i na poziomie operacyjnym dotyczącym współpracy między instytucjami, które mogą mieć wpływ na rozwój ES w regionie (m.in. ROPS, WUP, instytucje zarządzające i wdrażające programy finansowane ze środków europejskich).

Szczególnie ważnym zadaniem samorządu będzie przygotowanie, realizacja i monitorowanie Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej. Dokument ten powinien zawierać w szczególności spójną i logiczną strukturę celów i oczekiwanych efektów, jak również odpowiadające im wskaźniki produktu i wskaźniki rezultatu, zasoby finansowe niezbędne do osiągnięcia wyznaczonych celów i rezultatów, obejmujące zarówno środki krajowe (samorządu terytorialnego, funduszy celowych i budżetu państwa), jak i europejskie, a także opis systemu zarządzania i monitorowania efektów, w tym w formie corocznego raportu o stanie ekonomii społecznej w regionach. Istotne jest także zachowanie zgodności programów regionalnych z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej oraz z innymi dokumentami programowymi i strategicznymi dotyczącymi rozwoju województwa i polityki społecznej, a w szczególności ze strategią województwa w zakresie polityki społecznej.

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej powinien zawierać w szczególności zadania samorządu w zakresie:

- określania podstawowych kierunków rozwoju sektora ekonomii społecznej – preferowanych we wsparciu finansowym – w zakresie aktywizacji, reintegracji społecznej i zawodowej, integracji społecznej oraz dostępnych usług społecznych; kierunki te powinny wynikać ze zdiagnozowanych w województwie potrzeb, należących do kluczowych sfer rozwojowych; preferencje mogą polegać na upowszechnianiu określonych rodzajów działalności (promocja, edukacja), preferowaniu tworzenia podmiotów działających w określonych sferach (np. przez kryteria dostępu i kryteria strategiczne w programach operacyjnych finansowanych ze środków europejskich, kryteria strategiczne w dostępie do środków krajowych Funduszu Pracy i PFRON), zachęcaniu samorządów powiatowych i gminnych (tworzenie lokalnych map potrzeb w dziedzinie usług społecznych, partnerstwa lokalne PES z samorządami),
- zaprojektowania i wdrożenia mechanizmów współpracy samorządu województwa z samorządami powiatów i gmin w zakresie programowania rozwoju społecznego, w szczególności przez wsparcie w opracowywaniu i realizacji lokalnych programów rozwoju społecznego, a także rozwoju ekonomii społecznej,
- stworzenia i udoskonalania sieci usług wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej, a w szczególności przedsiębiorstw społecznych, funkcjonującej w każdym województwie,
- instytucjonalizacji zarządzania rozwojem ekonomii społecznej przez zapewnienie funkcjonowania Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej, a także tworzenia stabilnych ram współpracy i dialogu m.in. dla podmiotów ekonomii społecznej, przedstawicieli administracji publicznej, w tym także samorządów lokalnych, sektora prywatnego i ekspertów,
- określenia zasad i form współpracy na rzecz ekonomii społecznej między różnego rodzaju instytucjami, które mogą mieć wpływ na jej rozwój w regionie, m.in. ROPS, WUP, a instytucjami zarządzającymi i wdrażającymi programy finansowane ze środków europejskich,
- opracowania koncepcji promocji idei ekonomii społecznej w województwie przez system edukacji formalnej i nieformalnej dla dzieci i młodzieży oraz system edukacji formalnej i pozaformalnej dla dorosłych.

Ważnym zadaniem samorządów będzie również zapewnienie możliwości ponadregionalnej wymiany doświadczeń zarówno między przedstawicielami władz samorządowych odpowiedzialnych za rozwój ekonomii społecznej, jak i między wspierającymi je Regionalnymi Komitetami Rozwoju Ekonomii Społecznej. Zadanie to będzie szczególnie istotne w kontekście toczących się w regionach prac nad przygotowaniem i wdrażaniem Regionalnych Programów Rozwoju Ekonomii Społecznej. Zadanie to realizowane będzie w sposób zapewniający przedstawicielom samorządów wojewódzkich autonomię pozwalającą na uwzględnianie w działaniach na rzecz ekonomii społecznej uwarunkowań regionalnych. Samorząd może również podejmować działania służące podnoszeniu kompetencji kadr systemu wsparcia ekonomii społecznej (np. pracowników OWES).

W sferze instytucjonalnej kluczowe znaczenie odgrywają ROPS, które uczestniczą w procesie programowania regionalnych polityk publicznych, koordynują bieżące działania związane z ekonomią społeczną, a także dysponują wiedzą na temat uwarunkowań determinujących kształt regionalnej polityki społecznej oraz znają konkretne potencjał i bariery wpływające na rozwój sektora ekonomii społecznej. ROPS są jednostkami odpowiedzialnymi za koordynację działań związanych z ekonomią społeczną. Do ich zadań należy zaliczyć w szczególności: przygotowanie i wdrażanie Regionalnych Programów Rozwoju Ekonomii Społecznej – w imieniu samorządów województw, koordynowanie działań władz publicznych w zakresie realizacji ww. regionalnego programu oraz określanie kierunków, preferencji i procedur wsparcia ekonomii społecznej, a w szczególności przedsiębiorstw społecznych w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych, a także współpracę z ministrem właściwym do spraw zabezpieczenia społecznego (koordynującym polityki publiczne w zakresie rozwoju ekonomii społecznej) w celu zapewnienia zgodności kierunków rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionalnym i krajowym oraz wymianę informacji i danych statystycznych dotyczących sektora ekonomii społecznej.

Samorząd województwa wspierany jest przez Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej, który składa się w szczególności z przedstawicieli samorządu województwa i przedstawicieli samorządów lokalnych, a także przedstawicieli podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność na terenie województwa, sektora spółdzielczego, uczelni i instytutów badawczych, związków zawodowych i organizacji pracodawców.

Zadaniem samorządu województwa jest również zapewnianie dostępu do usług wsparcia podmiotów ekonomii społecznej o których mowa w rozdziale III w szczególności przez wybór i współfinansowanie podmiotów pełniących funkcję Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej.

Kluczowe sfery rozwojowe przedsiębiorstw społecznych

Ważnym elementem proponowanych kierunków rozwoju ekonomii społecznej jest włączenie się w działania związane z programami o charakterze rozwojowym, wpisujące się w modernizację służb społecznych i zatrudnienia, politykę zrównoważonego rozwoju oraz rozwoju regionalnego i lokalnego.

Kierunki rozwoju przedsiębiorstw społecznych wspierane będą za pomocą kryteriów dostępu, kryteriów strategicznych i innych preferencji określonych przez właściwe władze regionalne i lokalne, zgodnie z potrzebami danego środowiska i dokumentami strategicznymi określającymi dziedziny szczególnie istotne dla danej wspólnoty samorządowej.

1) Wspieranie działań na rzecz zrównoważonego rozwoju m.in. przez:

- rozwój podmiotów ekonomii społecznej promujących edukację ekologiczną obywateli, w tym prawo do informacji o stanie środowiska i zagrożeniach, jak również edukację związaną z działaniami kryzysowymi,
 - rozwój przedsiębiorczości społecznej w obszarze selektywnego zbierania odpadów, recyklingu oraz innych usług związanych z utrzymaniem czystości i porządku w gminach, a także w zakresie melioracji wodnych, usług leśnych oraz odnawialnych źródeł energii,
 - poszukiwanie możliwości wspierania projektów w zakresie rolnictwa społecznego (rolnictwa zaangażowanego społecznie)³⁴⁾, będącego innowacyjnym podejściem łączącym dwie koncepcje: rolnictwa wielofunkcyjnego i usług społecznych lub opieki zdrowotnej na poziomie lokalnym, w ramach którego proces produkcji rolnej przyczynia się do reintegracji społecznej oraz rehabilitacji społecznej i zawodowej osób o szczególnych potrzebach; działania te poprawiają stan zdrowia i włączenie społeczne tych osób, a także ułatwiają uczenie się, podnoszą samoocenę i tym samym sprzyjają uczestnictwu w życiu społecznym³⁵⁾.
- 2) Wspieranie działań na rzecz rozwoju społeczności lokalnej, tożsamości i edukacji kulturowej m.in. przez:
- kreowanie rozwiązań prawnych oraz finansowanie projektów rozwijających tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w obszarze turystyki społecznej,
 - tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w obszarze budownictwa społecznego i najmu społecznego,
 - finansowanie realizacji działań w obszarze lokalnych projektów kulturalnych, łączących tworzenie trwałych miejsc pracy z animacją społeczną wykorzystującą lokalny potencjał kulturowy.
- 3) Wspieranie działań na rzecz solidarności pokoleń m.in. przez:
- wspieranie zakładania i prowadzenia przedsiębiorstw społecznych przez pracowników w wieku przedemerytalnym jako narzędzie przedłużania aktywności zawodowej oraz wspieranie zatrudnienia pracowników 50+ w przedsiębiorstwach społecznych, wykorzystującego ich doświadczenie i kompetencje zawodowe,
 - wykorzystanie przedsiębiorczości społecznej w procesach *outplacementu* i adaptacji zawodowej oraz tworzenie przedsiębiorstw społecznych w związku z procesami restrukturyzacyjnymi, w szczególności dla pracowników 50+,
 - rozwój podmiotów ekonomii społecznej wspierających politykę rodzinną: żłobki, kluby dziecięce i dzienni opiekunowie, inne formy wychowania przedszkolnego, świetlice i szkoły, wypoczynek letni i zimowy, wspieranie opieki nad dziećmi w rodzinach wielodzietnych, opieka nad osobami zależnymi, placówki wsparcia dziennego, grupy rówieśnicze – nie tylko jako podmioty o charakterze opiekuńczym i edukacyjnym, ale również integrującym społeczność lokalną,
 - wspieranie podmiotów ekonomii społecznej adresujących swoje działania gospodarcze do starszych konsumentów, realizujących ich oczekiwania i potrzeby w zakresie m.in. usług społecznych, edukacyjnych i organizacji czasu wolnego, turystyki młodzieżowej i senioralnej, a także wspierających ich w utrzymaniu aktywności społecznej i zawodowej oraz dobrego stanu zdrowia (tworzenie warunków do rozwoju tzw. srebrnej gospodarki).

³⁴⁾ Gospodarstwa edukacyjne w koncepcji rolnictwa zaangażowanego społecznie, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Częstochowa 2014.

³⁵⁾ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: „Rolnictwo społeczne: zielone usługi terapeutyczno-opiekuńcze oraz polityka społeczna i zdrowotna” (opinia z inicjatywy własnej) z dnia 19 stycznia 2012 r.

- 4) Wspieranie rozwoju usług aktywnej integracji m.in. przez:
- włączenie problematyki ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej do minimum programowego systemu kształcenia pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej, w tym przeprowadzenie próby uzyskiwania specjalizacji pracowników socjalnych z zakresu ekonomii społecznej,
 - wdrożenie i wspieranie funkcjonowania systemu zatrudnienia wspomaganego w przedsiębiorstwach społecznych dla osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym jako elementu ścieżki integracji i reintegracji społecznej,
 - wdrożenie systemowych działań ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorstw społecznych jako formy zatrudnienia dla osób wychodzących z zakładów aktywności zawodowej, warsztatów terapii zajęciowej, centrów integracji społecznej, a także placówek opiekuńczo-wychowawczych i innych instytucji i form pieczy zastępczej.

Szacunkowy Plan Finansowy

Zgodnie z art. 17 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej zawiera plan finansowy. Plan ten ma charakter indykatywny, czyli szacunkowy. Stanowi prognozę nakładów finansowych na realizację założeń Programu w latach 2021–2030. Wysokość i przeznaczenie środków finansowych zapisanych w planie może ulec zmianie.

Przyjęcie przedmiotowego dokumentu nie spowoduje dodatkowych kosztów dla sektora finansów publicznych. Finansowanie działań zaplanowanych w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej będzie bowiem realizowane przez odpowiednią alokację dostępnych już środków finansowych będących w dyspozycji jednostek sektora finansów publicznych, z uwzględnieniem celów ustanowionych w dokumencie, oraz przeorganizowanie dostępnych zasobów ludzkich i zadań poszczególnych jednostek sektora finansów publicznych.

Opracowany w niniejszej aktualizacji plan finansowy zawiera informację o środkach finansowanych z 3 głównych źródeł: budżetu państwa, środków funduszy celowych oraz środków Unii Europejskiej.

Realizacja założeń Programu będzie wspierana ze środków finansowych pochodzących z następujących źródeł:

- Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
- Funduszu Pracy,
- środków przeznaczonych na finansowanie ekonomii społecznej w ramach nowej perspektywy finansowej na lata 2021–2027 w EFS+,
- środków w ramach KPO,
- programów dedykowanych m.in. podmiotom ekonomii społecznej finansowanych z budżetu państwa, np. programów resortowych i rządowych (Program wieloletni na rzecz Osób Starszych „Aktywni+”, Program NOWEFIO, Program „Pokonać bezdomność. Program pomocy osobom bezdomnym”, Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego, Program „Od zależności ku samodzielności”, Od wykluczenia do aktywizacji. Program pomocy osobom wykluczonym społecznie i zawodowo, Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich).

Znaczną część środków ujętych w planie finansowym z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych stanowią kwoty przeznaczone na dofinansowanie kosztów działania WTZ. W planie finansowym uwzględniono również środki przeznaczone na jednorazowe wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej.

Środki pochodzące z Funduszu Pracy stanowią środki na jednorazowe wsparcie na założenie spółdzielni socjalnej lub przystąpienie do niej po jej założeniu, w tym na pokrycie kosztów pomocy prawnej, konsultacji i doradztwa związanych z podjęciem tej działalności. Znaczną część kosztów po stronie Funduszu Pracy przedstawioną w planie finansowym stanowią środki na świadczenia integracyjne i działania w zakresie integracji społecznej w CIS.

Przyjęto następujący sposób szacowania środków pochodzących z FP i PFRON – w przypadku środków przeznaczonych na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej oraz założenie lub przystąpienie do spółdzielni socjalnej wzięto pod uwagę średnią kwotę przeznaczoną na ten cel z ostatnich 6 lat (2014–2019) mnożąc ją przez 10 lat perspektywy finansowej aktualizowanego KPRES (2021–2030). Dofinansowanie kosztów działania WTZ oraz wydatki na świadczenia integracyjne i działania w zakresie integracji społecznej w CIS policzono w analogiczny sposób, jak opisany powyżej, jednak średnia środków pochodziła z ostatnich 3 lat (2017–2019).

W zakresie środków zaplanowanych na realizację programów resortowych i rządowych przyjęto, że roczna alokacja finansowa przeznaczona na dany program zostanie utrzymana na dotychczasowym poziomie przez całą perspektywę finansową KPRES, tj. na lata 2021–2030.

W zakresie środków przeznaczonych na finansowanie ekonomii społecznej w ramach nowej perspektywy finansowej na lata 2021–2027 w EFS+ w niniejszej aktualizacji Programu wzięto pod uwagę ramowe szacunki finansowe dotyczące środków przeznaczonych na ekonomię społeczną, zawarte w projekcie Umowy Partnerstwa na lata 2021–2027. Największe środki mają zostać wygenerowane na rzecz tworzenia miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych, wzmacniania ich konkurencyjności oraz wspierania procesów reintegracji w podmiotach reintegracyjnych. Dodatkowo należy zastrzec, że w ramach planu finansowego przyjęto zasadę wydatkowania środków UE tzw. n+2, tj. wydłużono perspektywę finansowania do 2029 r.

Uwzględniono także środki zaplanowane na wsparcie ekonomii społecznej w ramach KPO. Sposób wydatkowania środków na realizację jego celów został szczegółowo określony w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, znowelizowanej w ramach tzw. ustawy wdrożeniowej. Zgodnie z określonymi tam zasadami w planie finansowym założono, że środki przeznaczone na realizację KPO w części dotyczącej ekonomii społecznej będą pochodziły z budżetu środków europejskich lub ze środków Polskiego Funduszu Rozwoju.

W ramach KPO planowane jest wdrażanie inwestycji A4.3.1 obejmującej wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej, a w szczególności przedsiębiorstw społecznych w zakresie konkurencyjności, reintegracji i realizacji usług społecznych.

Jednocześnie w ramach budżetu państwa w roku 2031 zostaną zapewnione środki w wysokości nie przekraczającej 200 tys. zł z przeznaczeniem na przygotowanie raportu ewaluacyjnego, podsumowującego efekty realizacji programu – zgodnie z art. 17 ust. 1 pkt 6 lit. b ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Należy mieć na uwadze, że kwoty przedstawione w planie finansowym Programu przypisane do wydatków z budżetu Unii Europejskiej mają charakter szacunkowy i mogą się zmieniać na skutek dalszych rozstrzygnięć dotyczących ostatecznych kwestii merytorycznych dotyczących

miejsca ekonomii społecznej w EFS+, a także KPO. Pomocniczo odnoszono się także do kwot przedstawionych w dokumencie pn. *Ekonomia społeczna w Polsce w nowej perspektywie finansowej na lata 2021–2027. Wnioski i rekomendowane rozwiązania*. Materiał został przygotowany przez specjalistów w dziedzinie ekonomii społecznej i został rekomendowany przez Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej. Uwzględnia on także wnioski wynikające z przeprowadzonego *Badania potrzeb finansowych i pozafinansowych w sektorze ekonomii społecznej oraz usług społecznych i zdrowotnych*.

Na finansowanie działań bezpośrednio przyczyniających się do rozwoju sektora ekonomii społecznej oraz wpisujących się w przyjętą w KPRES logikę interwencji w latach 2021–2030 przeznaczone będą ponad 9 mld zł.

Tabela 3. Plan finansowy KPRES na lata 2021–2030

ŹRÓDŁA FINANSOWANIA Z PODZIAŁEM NA LATA	ŚRODKI UNIJNE	BUDŻET PAŃSTWA	FUNDUSZE CELOWE		OGÓŁEM
			PFRON	FUNDUSZ PRACY	
OBSZAR I SOLIDARNA WSPÓLNOTA LOKALNA					
2021	18 339 913,00 zł	84 420 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2022	20 839 913,00 zł	81 920 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2023	43 339 913,00 zł	59 420 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2024	48 339 913,00 zł	54 420 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2025	48 339 913,00 zł	54 420 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2026	30 839 913,00 zł	71 920 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2027	18 339 913,00 zł	84 420 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2028	18 339 913,00 zł	84 420 782,00 zł	- zł	- zł	102 760 695,00 zł
2029	36 679 826,00 zł	87 841 564,00 zł	- zł	- zł	124 521 390,00 zł
2030		81 000 000,00 zł	- zł	- zł	81 000 000,00 zł
SUMA	283 399 130,00 zł	744 207 820,00 zł	- zł	- zł	1 027 606 950,00 zł
OBSZAR II SOLIDARNY RYNEK PRACY					
2021	82 529 610,00 zł	18 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	615 755 765,00 zł
2022	82 529 610,00 zł	23 493 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	620 855 765,00 zł
2023	82 529 610,00 zł	28 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	625 755 765,00 zł
2024	82 529 610,00 zł	28 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	625 755 765,00 zł
2025	82 529 610,00 zł	28 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	625 755 765,00 zł
2026	82 529 610,00 zł	23 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	620 755 765,00 zł
2027	82 529 610,00 zł	18 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	615 755 765,00 zł
2028	82 529 610,00 zł	18 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	615 755 765,00 zł
2029	165 059 220,00 zł	33 787 429,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	713 678 891,00 zł

2030		18 393 913,00 zł	460 719 432,00 zł	54 112 810,00 zł	517 832 242,00 zł
SUMA	825 296 100,00 zł	224 039 130,00 zł	4 607 194 320,00 zł	541 128 100,00 zł	6 197 657 650,00 zł
OBSZAR III KONKURENCYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SPOŁECZNA					
2021	18 339 913,00 zł	128 420 782,00 zł	- zł	- zł	146 760 695,00 zł
2022	20 839 913,00 zł	125 920 782,00 zł	- zł	- zł	146 760 695,00 zł
2023	43 339 913,00 zł	144 020 782,00 zł	- zł	- zł	187 360 695,00 zł
2024	48 339 913,00 zł	149 220 782,00 zł	- zł	- zł	197 560 695,00 zł
2025	48 339 913,00 zł	149 220 782,00 zł	- zł	- zł	197 560 695,00 zł
2026	30 839 913,00 zł	136 220 782,00 zł	- zł	- zł	167 060 695,00 zł
2027	18 339 913,00 zł	128 420 782,00 zł	- zł	- zł	146 760 695,00 zł
2028	18 339 913,00 zł	128 420 782,00 zł	- zł	- zł	146 760 695,00 zł
2029	36 679 826,00 zł	131 841 564,00 zł	- zł	- zł	168 521 390,00 zł
2030		125 000 000,00 zł	- zł	- zł	125 000 000,00 zł
SUMA	283 399 130,00 zł	1 346 707 820,00 zł	- zł	- zł	1 630 106 950,00 zł
OBSZAR IV SOLIDARNE SPOŁECZEŃSTWO					
2021	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2022	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2023	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2024	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2025	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2026	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2027	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2028	18 339 913,00 zł	3 420 782,00 zł	- zł	- zł	21 760 695,00 zł
2029	36 679 826,00 zł	6 841 564,00 zł	- zł	- zł	43 521 390,00 zł
2030			- zł	- zł	
SUMA	183 399 130,00 zł	34 207 820,00 zł	- zł	- zł	217 606 950,00 zł
PODSUMOWANIE	1 575 493 490,00 zł	2 349 162 590,00 zł	4 607 194 320,00 zł	541 128 100,00 zł	9 072 978 500,00 zł

Rozdział V.

Monitorowanie i wskaźniki

Monitorowanie realizacji programu

Osiągnięcie celów KPRES i określenie jego rzeczywistego wpływu na stan rozwoju ekonomii społecznej w Polsce wymaga wypracowania wiarygodnego systemu monitorowania i oceny, dostarczającego informacje na temat stanu realizacji programu oraz osiągniętych efektów. Prowadzenie skutecznej polityki w zakresie ekonomii społecznej wymaga kompleksowej i stale aktualizowanej wiedzy o stanie sektora, jego otoczeniu oraz relacjach.

Potrzeba stałego monitoringu ekonomii społecznej (jakości dostępnych danych na temat kondycji sektora ekonomii społecznej oraz systematyczne i bieżące zbieranie wynikowych danych statystycznych i administracyjnych na temat kondycji sektora ekonomii społecznej), obejmującego m.in. dynamikę rozwoju sektora, osiągniętych efektów ekonomicznych oraz działalności w sferze społecznej, a ponadto aktywności jednostek publicznych na rzecz ekonomii społecznej, wymusza stałe i kompleksowe monitorowanie tego sektora.

Służyć temu mają wypracowane w ramach realizacji projektu pn. Zintegrowany system monitorowania sektora ekonomii społecznej (działanie 2.9. PO WER) narzędzia umożliwiające kompleksowe i trwałe monitorowanie sektora ekonomii społecznej. Dane z obecnie prowadzonych badań sektora ekonomii społecznej i istniejących źródeł administracyjnych, a także zidentyfikowanej (na podstawie dokonanej diagnozy) luki w zakresie dostępnych danych, będą uzupełniane przez przeprowadzenie dedykowanych badań dostarczających brakujących informacji. Zebrane w ten sposób dane będą publikowane w dedykowanym serwisie internetowym, umożliwiając wszystkim zainteresowanym zapoznanie się z danymi dotyczącymi sektora ekonomii społecznej.

Monitorowanie realizacji KPRES oparte będzie przede wszystkim o zestaw wskaźników (zob. rozdział VI). Ponadto do analizy i monitorowania KPRES wykorzystywane będą informacje i wnioski wpływające z realizacji Regionalnych Programów Rozwoju Ekonomii Społecznej.

Dodatkowo w oparciu o ww. dane, w okresie dwuletnim, przygotowywane będą sprawozdania z realizacji KPRES zawierające wnioski płynące z dotychczas podejmowanych działań.

Wskaźniki

OBSZAR	NAZWA WSKAŹNIKA	ŹRÓDŁO	WARTOŚĆ BAZOWA (2016 r.)	WARTOŚĆ POŚREDNIA (2019 r.)	WARTOŚĆ DOCELOWA (2030 r.)
OBSZAR I SOLIDARNA WSPÓLNOTA LOKALNA					
	Odsetek wartości budżetu JST przeznaczany na zlecenie świadczenia usług społecznych podmiotom ekonomii społecznej [%]	GUS	1%	1%	2%
	Udział wartości udzielonych zamówień publicznych z klauzulami społecznymi ³⁶⁾ w wartości udzielonych zamówień publicznych ogółem	UZP	1,65% (wartość bazowa dotyczy 2017 r.)	1,64%	5%
	Udział OWES współpracujących z LGD w stosunku do ogółu OWES	ROPS	0	bd	90%
OBSZAR II SOLIDARNY RYNEK PRACY					
	Liczba nowych, wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym [w tys.]	MRIPS	0	9 tys.	29 tys.
	Liczba aktywnych jednostek reintegracyjnych	GUS	1,2 tys.	1,3 tys.	1,5 tys.
	Liczba osób niepełnosprawnych świadczących pracę na podstawie umowy o pracę w sektorze ekonomii społecznej ³⁷⁾	GUS	25,9 tys.	24,2 tys. (2018 r.)	28 tys.
	Liczba aktywnych przedsiębiorstw społecznych	Urzędy Wojewódzkie	0	1,2 tys.	6,5 tys.
OBSZAR III KONKURENCYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ SPOŁECZNA					
	Liczba podmiotów ekonomii społecznej prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego [w tys.]	GUS	28,7 tys.	27,9 tys. (-0,8 tys.)	36,9 tys.
	Wartość preferencyjnych pożyczek udzielonych PES	BGK	39 mln zł	91 mln zł	318 mln zł
	Średnia wartość przychodów podmiotów ekonomii społecznej	GUS	330,7 tys. zł	353,7 tys. zł	357 tys. zł
	Liczba przyznanych akredytacji	MRIPS	122	130	330
	Liczba certyfikowanych znakami jakości PES	MRIPS	0	198	600
OBSZAR IV SOLIDARNE SPOŁECZEŃSTWO					
	Odsetek osób poniżej 18. roku życia w ogólnej liczbie członków stowarzyszeń, podobnych organizacji społecznych, fundacji i społecznych podmiotów wyznaniowych [%] ³⁸⁾	GUS	Bd	13,1% (2018 r.)	18%
	Liczba aktywnych podmiotów ekonomii społecznej	GUS	93,9 tys.	91,5 tys.	108 tys.
	Liczba JST będących założycielem podmiotu ekonomii społecznej	GUS	0,4 tys.	0,4 tys. (2018 r.)	0,5 tys.

³⁶⁾ Klauzule społeczne rozumiane jako instrument określony w art. 94, art. 96 oraz art. 361 PZP (w przypadku PZP2004 obowiązującej do dnia 31 grudnia 2020 r. były to odpowiednio: art. 22 ust. 2 oraz 2a, art. 29 ust. 4 oraz art. 138p).

³⁷⁾ Aktualizacja KPRES w 2021 r. objęła zmianę zakresu podmiotowego sektora ekonomii społecznej. W związku z wyłączeniem zakładów pracy chronionej z tego zakresu konieczne było zaktualizowanie wartości wskaźnika.

³⁸⁾ Mając na uwadze możliwość dezagregacji wskaźnika oraz możliwość pomiaru w cyklu 2-letnim w aktualizacji KPRES w 2021 r. zaproponowano nowy, bardziej adekwatny ze względu na sposób pomiaru, wskaźnik.

Rozdział VI.

Wyzwania dla Ekonomii Społecznej do 2030 r.

Określone w programie cel główny i cele szczegółowe dotyczą najbardziej podstawowych kwestii związanych z zakorzenieniem ekonomii społecznej zarówno w sferze aktywności społeczno-gospodarczej, jak i w politykach publicznych. Realizacja tych celów przyczyni się do wzmocnienia potencjału podmiotów ekonomii społecznej, a także spowoduje zmiany w otoczeniu, w którym funkcjonują te podmioty, pozwalając na pogłębianie współpracy wielostronnej (wewnątrz sektora ekonomii społecznej, z biznesem, administracją publiczną i innymi podmiotami). W takiej sytuacji możliwe będzie również szersze włączanie ekonomii społecznej w procesy rozwiązywania problemów społecznych w nowych obszarach. Realizacja wyznaczonego w KPRES celu strategicznego, wykraczającego poza ramy czasowe programu, będzie możliwa dzięki kluczowej, z perspektywy określania kierunków rozwoju i dobierania instrumentów, zdolności poszczególnych podmiotów ekonomii społecznej do dostarczania zindywidualizowanych, opartych na potencjale społeczności lokalnej rozwiązań konkretnych problemów społecznych, przy jednoczesnej uniwersalności formuły, w jakiej funkcjonują te podmioty, pozwalającej na adaptację do działań w nowych obszarach.

Wyznaczanie kierunków polityki państwa w perspektywie 2023–2030 musi przebiegać dwutorowo. Z jednej strony konieczne będzie umacnianie trendów wyznaczonych i wspieranych w ramach programu. Z drugiej strony poszukiwane będą takie dziedziny i obszary, w których aktywność podmiotów ekonomii społecznej będzie naturalna i przyczyni się do wytworzenia społecznej wartości dodanej. W perspektywie czasowej do 2030 r. kontynuowane będzie również poszukiwanie punktów wspólnych między przedsiębiorczością społeczną a spółdzielczością, pozwalające połączyć dorobek i potencjał spółdzielczości z innowacyjnością ekonomii społecznej oraz realizacją ważnych celów społecznych.

Kluczowym wyzwaniem stawianym obecnie przed ekonomią społeczną jest tworzenie dogodnych warunków do społecznej i zawodowej reintegracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Dzięki programowanym działaniom możliwe będzie wzmocnienie więzi między PES a innymi podmiotami i instytucjami działającymi w tym obszarze. Niemniej jednak konieczne będzie także wzmacnianie relacji między instytucjami pomocy społecznej a PES, polegające w szczególności na wykorzystywaniu instrumentów aktywnej integracji.

Jednocześnie wzmacniana powinna być również trwałość systemu wsparcia dedykowanego PES. Osiąganie trwałych rezultatów zarówno w sferze reintegracji, jak i uczestnictwa PES w aktywności gospodarczej wymagają stabilnego systemu wsparcia instytucjonalnego. Konstrukcja tego systemu powinna pozwalać na łączenie formułowanych na poziomie centralnym celów i standardów z regionalną specyfiką oraz oddolnymi rozwiązaniami wypracowywanymi w sektorze ekonomii społecznej. Z tych względów spodziewać się można, że obecny system wsparcia będzie rozwijany.

Cechą charakterystyczną PES jest zdolność dopasowywania się do zmieniających się warunków i potrzeb wynikających z sytuacji na rynku pracy. Formuła wspierania PES proponowana w programie odpowiadać będzie zarówno na wyzwania związane z utrzymaniem pozytywnych trendów w zakresie zatrudnienia, jak i na ewentualne pogorszenie się koniunktury na rynku pracy. W pierwszym przypadku PES oferować będą dogodne warunki do podjęcia aktywności zawodowej dla osób najbardziej oddalonych od rynku pracy. W drugim przypadku mogą minimalizować negatywne skutki mogącego ewentualnie

wzrosnąć bezrobocia. Chociaż obecnie trudno ocenić, jak kształtować się będzie sytuacja w tej sferze po 2023 r., można przyjąć, że charakterystyczna dla PES elastyczność oraz doświadczenie w zakresie reintegracji pozwolą także na rozszerzenie katalogu osób, które korzystać będą mogły z reintegracyjnego wsparcia w ramach tych podmiotów. Ekonomia społeczna będzie w tym zakresie otwarta na nowe wyzwania wynikające ze zmian społeczno-gospodarczych, związanych m.in. ze zmianami demograficznymi czy migracją ludności.

Korzystna dla pracowników sytuacja na rynku pracy powinna przekładać się na ograniczanie nierówności płacowych. Proces ten wspierany może być dzięki włączeniu osób o niskich dochodach do katalogu osób wspieranych w ramach ekonomii społecznej. Jednocześnie w przypadku utrzymania się pozytywnych trendów w zakresie zatrudnienia i aktywności zawodowej (w szczególności osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym) należy poszukiwać formuły pozwalającej na upowszechnianie zatrudnienia w PES jako pełnoprawnej alternatywnej ścieżki rozwoju zawodowego.

Konieczne jest również uwzględnienie nowych kierunków i koncepcji, które przełożyć się mogą na zasadniczą zmianę w funkcjonowaniu społeczności lokalnych. Kluczowe znaczenie ma tutaj rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym rozumianej jako koncepcja, w której wartość, produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w obiegu tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane. Ta forma organizacji relacji ekonomicznych ma szczególne znaczenie dla wspólnot lokalnych, ponieważ pozwala na ograniczanie niekorzystnych zjawisk (np. nadmiernej produkcji odpadów, marnowania żywności) dotyczących wszystkich członków takiej społeczności. Z tego względu konieczne będzie uwzględnienie w politykach publicznych instrumentów sprzyjających powszechnemu zaangażowaniu członków wspólnot we wdrażanie takiego modelu.

Wyzwaniem stojącym przed sektorem ekonomii społecznej będzie także wkraczanie w zupełnie nowe obszary działalności. Na uwagę zasługuje tu chociażby produkcja energii odnawialnej. Podobnie jak w przypadku gospodarki o obiegu zamkniętym, w tej dziedzinie również kluczowym czynnikiem determinującym powodzenie jest zaangażowanie w produkcję energii jak najliczniejszego grona członków społeczności lokalnej.

Nowym obszarem, w który mogą angażować się podmioty ekonomii społecznej są również społeczne agencje najmu. SAN współpracując ściśle z gminą, pośredniczy między właścicielami mieszkań na wynajem i osobami, którym dochody lub sytuacja życiowa utrudniają najem mieszkania w warunkach rynkowych. Działalność SAN wpłynąć może na rozwój lokalnego rynku mieszkań na wynajem.

Po 2023 r. niewątpliwie powinna również rosnąć rola PES w procesach rewitalizacji. Na obszarach miejskich konieczne będzie poszukiwanie rozwiązań pozwalających na szerokie włączenie PES w animację społeczności lokalnej i proces ożywiania aktywności społecznej i gospodarczej. PES mogą także odegrać szczególną rolę w zmianach zachodzących na obszarach wiejskich. Ich rola nie ogranicza się jedynie do włączania się w proces rewitalizacji obszarów zdegradowanych. Równie ważne będzie wykorzystanie potencjału PES do dywersyfikowania źródeł przychodu mieszkańców wsi oraz do dostarczania usług społecznych w formie odpowiadającej lokalnym uwarunkowaniom. W szczególności realizowane powinny być działania upowszechniające model gospodarstwa opiekuńczego. Jednocześnie ekonomia społeczna na obszarach wiejskich umożliwi lokalnym liderom podejmowanie działalności w nowych formach.

Obecna perspektywa KPRES tworzy grunt do rozwoju PES w sferze działalności gospodarczej. Wraz ze wzrostem udziału PES w rynku oraz zwiększaniem poziomu

zatrudnienia rosnać będzie także kwota środków pochodzących z generowanych przez PES zysków, przeznaczanych na realizację celów społecznych (np. w zakresie reintegracji pracowników). Z tego powodu stałym wyzwaniem będzie zapewnianie PES wsparcia stymulującego poprawę ich konkurencyjności. Jednocześnie pogłębionej refleksji wymagać będzie także budowa koncepcji dużego przedsiębiorstwa społecznego, które dzięki wykorzystaniu efektu skali będzie mogło generować większe zyski przeznaczane na cele społeczne. Jednocześnie taki model działania mógłby otwierać także nowe rynki dla ekonomii społecznej (np. transport publiczny). Poprawa kondycji ekonomicznej PES powinna służyć także budowaniu sektorowych rozwiązań (niezależnych od finansowania publicznego) sprzyjających wdrażaniu innowacji oraz wspieraniu nowych podmiotów. Rozwiązania takie jak obligacje społeczne, poręczenia wzajemne czy też fundusze pożyczkowe tworzone z nadwyżek wypracowywanych przez PES mogą w znaczący sposób przyspieszyć rozwój ekonomii społecznej.

Po 2023 r. konieczne będzie kontynuowanie działań uwypuklających idee i praktykę funkcjonowania ekonomii społecznej. Przykładem takich działań może być rozpoczęcie dyskusji na temat włączenia ekonomii społecznej w zakres kształcenia na uczelniach, w szczególności na kierunkach ekonomicznych i społecznych.

Jednocześnie dynamika zjawisk społecznych i gospodarczych oraz nowe warunki i wyzwania stojące przed ekonomią społeczną wymagać będą stałego rozbudowywania i udoskonalania systemu monitorowania. Projektowane obecnie rozwiązania w tym zakresie będą modyfikowane i uzupełniane wraz z ewolucją sektora ekonomii społecznej w Polsce.

Załącznik.

Diagnoza ekonomii społecznej

Sektor organizacji pozarządowych

Wielkość sektora³⁹⁾

Podmioty ekonomii społecznej stanowią istotną liczebnie i jakościowo część całego sektora non-profit. Wielkość tego sektora nie uległa w ostatnich latach znaczącym zmianom ilościowym. W 2018 r. aktywnie działało 101 tys. wszystkich rejestrowych organizacji non-profit, w tym stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy stanowiły 88,1 tys. (87,2%) organizacji⁴⁰⁾. W 2019 r. liczba tych podmiotów wzrosła o 1,3 tys. i wynosiła 89,4 tys. Biorąc pod uwagę perspektywę czasową od 2014 r. ogólna liczba aktywnych podmiotów wzrosła o ok. 2,4%. W 2018 r. aż 87,3 tys. stanowiły podmioty ekonomii społecznej (tj. 99% stowarzyszeń, fundacji etc. i 86,4% całego sektora non-profit, przy uwzględnieniu w nim także związków zawodowych i partii politycznych). W 2019 r. działało 88,7 tys. podmiotów ekonomii społecznej (czyli także 99% organizacji non-profit bez związków zawodowych i partii politycznych).

Wśród podmiotów ekonomii społecznej wyróżniono 9,3 tys. (w 2018 r.) i 9,4 tys. (w 2019 r.) posiadających status organizacji pożytku publicznego. Stanowiły one 10,6% wszystkich podmiotów ekonomii społecznej. W tej samej zbiorowości odnotowano także 0,2 tys. (w 2018 r.) i 0,3 tys. (w 2019 r.) przedsiębiorstw społecznych. One z kolei stanowiły odpowiednio 0,2% i 0,3% wszystkich podmiotów ekonomii społecznej. Można więc stwierdzić, że mimo niewielkich wahań liczebności tradycyjnych organizacji non-profit, charakter sektora pozostaje względnie stały i zdecydowanie dominującą rolę pełnią w nim podmioty ekonomii społecznej.

Struktura sektora rejestrowych organizacji non-profit⁴¹⁾ również ma swoją specyfikę. Liczebnie przeważają stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, których w 2018 r. było 69,1 tys. (78,4% sektora), a rok później 69,9 tys. (78,2% sektora). Kolejnym rodzajem organizacji pod względem liczebności były fundacje, których w 2018 r. było 14,5 tys. (16,5% sektora), a w 2019 r. ich liczba wzrosła do 15,3 tys. (17,1% sektora). Właśnie dla fundacji charakterystyczne jest najszybsze tempo wzrostu liczby aktywnych podmiotów. Od 2014 do 2019 r. ich liczba wzrosła z 10,7 tys. do 15,3 tys., czyli prawie o 43%. Kolejną ważną grupą podmiotów są organizacje samorządowe, a wśród nich samorzady gospodarcze i kółka rolnicze. Tych pierwszych w latach 2018–2019 było 0,8 tys. (ok. 1% sektora). Natomiast aktywnych kół rolniczych w 2018 r. było 1,1 tys., a rok później – 0,9 tys. Najmniej licznymi organizacjami wśród podmiotów sektora non-profit są społeczne podmioty wyznaniowe, których w 2018 r. i 2019 r. było po 1,8 tys. (czyli ok. 2% sektora). Dla porównania: stowarzyszenia stanowiły 82,5% sektora w 2014 r., 79,9% w 2016 r., fundacje: 12,3% sektora w 2014 r. i 14,8% w 2019 r., organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego: 3,3% sektora w 2014 r. i 3,2% w 2016 r. (w tym koła rolnicze odpowiednio 1,4% i 1,3%), natomiast społeczne podmioty wyznaniowe: 1,9% sektora w 2014 r. i 2,1% w 2016 r.⁴²⁾ Zbiorowość

³⁹⁾ Na podstawie danych z GUS: GUS 2020, Sektor non-profit w 2018 r. oraz GUS 2021, Współpraca organizacji non-profit z innymi podmiotami w 2019 r.

⁴⁰⁾ Pozostałe 12,9 tys. stanowiły: związki zawodowe, organizacje pracodawców oraz partie polityczne.

⁴¹⁾ Sektor organizacji non-profit jest tutaj rozumiany jako zbiór podmiotów non-profit bez związków zawodowych, organizacji pracodawców i partii politycznych.

⁴²⁾ Na podstawie tablic wynikowych GUS: „Sektor non-profit w 2014 r.”, „Sektor non-profit w 2016 r.”.

PES w sektorze non-profit nie charakteryzowała się w ostatnich latach znaczącymi zmianami ani pod względem liczebności ani struktury.

W kwestii rozmieszczenia regionalnego podmiotów sektora non-profit da się zauważyć, że od lat pozytywnie wyróżniają się 4 województwa. Największa część tych podmiotów działa w województwie mazowieckim (14,7% w 2014 r., 15,5% w 2016 r., 15,2% w 2018 r.), z czego większość mieści się w regionie warszawskim stołecznym. Na terenie każdego z województw: wielkopolskiego, małopolskiego i śląskiego działa 9–10% podmiotów całego sektora. Natomiast najniższą liczebność organizacji non-profit wykazuje co roku województwo opolskie (2,8% w 2014 r., 2,5% w 2016 r., 2,6% w 2018 r.) oraz województwa: lubuskie, świętokrzyskie i podlaskie (osiągające pułap 2,8–3,1%). Wskaźnik dostępności organizacji non-profit dla całego kraju, mierzony liczbą tych podmiotów na 10 tys. mieszkańców, wyniósł w 2018 r. 26,3 (co od 2016 r. stanowiło wzrost wskaźnika o 0,1)⁴³⁾.

Finanse⁴⁴⁾

Według danych GUS, 91,6% organizacji non-profit wykazało uzyskiwanie przychodów w 2018 r. Łączna wartość uzyskanych przez nie przychodów wyniosła 32,9 mld zł. W stosunku do 2014 r. oznacza to wzrost nominalnie o 26,1%, a realnie o 23,5%. Średnie i mediany wskazują na ogromne zróżnicowanie – np. stowarzyszenia i podobne podmioty społeczne wykazywały średnie przychody na poziomie 232,3 tys. zł, a społeczne podmioty wyznaniowe 1648,6 tys. zł. Mediana przychodów tych samych podmiotów wyznaniowych wyniosła 579,2 tys. zł, a stowarzyszeń 22,5 tys. Widać więc, że rozwarstwienie pojawia się zarówno w zakresie poszczególnych rodzajów organizacji, jak i wewnątrz tych grup. Współczynnik Giniego dla rozkładu przychodów od lat oscyluje w granicach 0,9 (0,899 w 2018 r.), co oznacza, że niewielka liczba podmiotów dysponuje dużymi funduszami, a większość organizacji wykazuje przychody na bardzo niskim poziomie. Prawidłowość tę doskonale widać w strukturze przychodów sektora.

Podmioty osiągające najwyższy pułap rocznych przychodów, czyli powyżej 1 mln zł stanowią zaledwie 5,2% wszystkich organizacji sektora, natomiast ich udział w przychodach wszystkich rejestrowych organizacji non-profit szacuje się na 75,5%. Organizacje osiągające przychody w przedziale 100 tys. zł – 1 mln zł stanowią 20% sektora i zapewniają 19,6% jego przychodów. Podmioty osiągające przychody między 10 tys. zł a 100 tys. zł rocznie stanowią najliczniejszą podgrupę sektora – 38,9%, a zapewniają 4,6% jego przychodów. Natomiast organizacje nie przekraczające poziomu 10 tys. zł rocznego przychodu, zapewniają 0,3% ogólnych przychodów sektora i stanowią aż 36% jego podmiotów. Znaczący w tym kontekście wydaje się też udział przychodów podmiotów ekonomii społecznej w sumie przychodów wszystkich organizacji, który w 2018 r. wynosił 91,2%.

W 2018 r. 56,4% przychodów sektora non-profit pochodziło ze źródeł nierynkowych, przede wszystkim ze źródeł publicznych 42,8%. Tutaj największy udział miały środki przekazane przez organy administracji samorządowej (20,1%), następnie przez administrację rządową (10,2%) oraz pochodzące z UE i publicznych źródeł zagranicznych (7,5%). Mniejszy udział miały natomiast środki pochodzące ze źródeł niepublicznych (13,6%), czyli przede wszystkim z darowizn i grantów od innych organizacji, a także ze zbiórek publicznych. Źródła rynkowe zapewniły 34% przychodów sektora, w tym 14,8% pochodziło z działalności gospodarczej i 17,1% z odpłatnej działalności statutowej. Strukturę przychodów uzupełniały składki członkowskie – 6,1% oraz inne przychody – 3,4%.

⁴³⁾ Na podstawie tablic wynikowych GUS: „Sektor non-profit w 2018 r.”.

⁴⁴⁾ *Ibidem*.

Należy zaznaczyć, że struktura przychodów wygląda różnie w różnych typach organizacji non-profit. Według danych GUS⁴⁵⁾ w 2019 r. wśród organizacji zaliczanych do sektora ekonomii społecznej, najbardziej zekonomizowanym rodzajem organizacji były samorządy gospodarcze i kółka rolnicze. Przychody wymienionych podmiotów w większości pochodziły ze źródeł rynkowych (56,6%). Przychody ze źródeł nierynkowych stanowiły 23,7% przychodów tych organizacji, z czego zdecydowana większość (23,4%) pochodziła ze źródeł publicznych. Składki członkowskie i inne przychody stanowiły 19,7% przychodów samorządów gospodarczych i kółek rolniczych. Najmniej urynkowionymi podmiotami były natomiast fundacje, których przychody pochodziły w 67,1% ze źródeł nierynkowych (44% z nierynkowych źródeł publicznych i 23,1% z niepublicznych). Przychody rynkowe stanowiły 31,8%, a przychody z tytułu składek członkowskich i innych źródeł – 1,1%. Bardzo podobną strukturę przychodów w 2019 r. miały społeczne podmioty wyznaniowe (66% – źródła nierynkowe, 32,7% – źródła rynkowe, 1% – składki). Także stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, czyli najbardziej liczna grupa organizacji non-profit zaliczanych do podmiotów ekonomii społecznej, charakteryzowały się przewagą przychodów nierynkowych (57,1%: 48,5% – ze źródeł publicznych i 8,6% ze źródeł niepublicznych). Przychody o charakterze rynkowym stanowiły 33,4% przychodów stowarzyszeń, a składki członkowskie i inne przychody – 9,5%. Można więc zauważyć prawidłowość, że organizacje non-profit zaliczane do sektora ekonomii społecznej bazują głównie na przychodach o charakterze nierynkowym, przy czym znaczącą rolę odgrywają źródła publiczne (dotacje i dofinansowania).

Zatrudnienie i członkostwo⁴⁶⁾

Pod koniec 2018 r. zatrudnionych w podmiotach sektora non-profit, w ramach stosunku pracy było 176,6 tys. osób. Dla ponad 80% tych pracowników stanowiło to główne miejsce zatrudnienia. Średnia liczba zatrudnionych w ciągu roku w organizacjach non-profit w 2018 r. wyniosła 144,5 tys. etatów, co stanowiło wzrost o 15,7% w stosunku do 2014 r. Znacząca różnica między liczbą zatrudnionych a liczbą etatów wynika z powszechności zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy.

Biorąc pod uwagę wszystkie formy aktywności w ramach organizacji non-profit, w 2018 r. na rzecz sektora pracowało społecznie i odpłatnie 3,3 mln osób, a 2,3 mln spośród nich byli to członkowie poszczególnych organizacji. Suma członkostw w 2018 r. wyniosła 9034,2 tys., a liczba członkostw osób fizycznych 8 890,3 tys. W porównaniu z 2016 r. baza członkowska uległa znacznemu zmniejszeniu – suma członkostw o 209 tys., a liczba członkostw osób fizycznych o 202 tys. Sytuacja ta zdaje się utrzymywać od lat, ponieważ tendencję spadkową obserwowano już 10 lat wcześniej.

Według danych GUS, w 2019 r. 14,8% organizacji non-profit zaliczanych do sektora ekonomii społecznej zatrudniało pracowników etatowych. Pozytywnie wyróżniały się w tym kontekście społeczne podmioty wyznaniowe, spośród których 82,7% zatrudniało pracowników na podstawie umowy o pracę. Wśród samorządów gospodarczych i kółek rolniczych było 39,5% podmiotów zatrudniających pracowników etatowych, wśród fundacji – 24,3% takich podmiotów, a wśród stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych – 10,4%⁴⁷⁾.

⁴⁵⁾ GUS 2021, Organizacje non-profit jako podmioty ekonomii społecznej w 2019 r., Notatka na podstawie danych z badania zrealizowanego w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

⁴⁶⁾ GUS 2020, Sektor non-profit w 2018 r.

⁴⁷⁾ GUS 2021, Organizacje non-profit jako podmioty ekonomii społecznej, *op. cit.*

Z perspektywy ekonomii społecznej ważnym aspektem działalności organizacji non-profit jest tworzenie miejsc pracy i zatrudnianie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym. Z danych GUS wynika, że w 2019 r. odsetek takich osób wśród pracowników etatowych organizacji non-profit wyniósł 6,3%, przy czym zdecydowanie najczęstszą przesłanką wykluczenia była niepełnosprawność. Biorąc pod uwagę różne typy organizacji non-profit zaliczanych do sektora ekonomii społecznej, odsetek ten się różnił. W fundacjach zatrudniono 9,1% osób wykluczonych, w stowarzyszeniach i podobnych organizacjach społecznych – 6,8%, w społecznych podmiotach wyznaniowych – 3,1%, a w samorządach gospodarczych i kółkach rolniczych – 2,8%⁴⁸⁾.

Działalność⁴⁹⁾

Większość badanych organizacji non-profit w 2018 r. prowadziła wyłącznie nieodpłatną działalność statutową – 61,3 tys. podmiotów, czyli 69,6% sektora. Pozostałe 30,4% prowadziło dodatkowo odpłatną działalność statutową lub działalność gospodarczą, z czego najczęściej decydowano się na odpłatną działalność statutową bez działalności gospodarczej (22,2%). Taki układ nie zmienia się od 2010 r. – wówczas 28% organizacji prowadziło odpłatną działalność statutową lub działalność gospodarczą. Wskazuje to na niski poziom ekonomizacji sektora i ciągle niewykorzystany potencjał działania w formule przedsiębiorstwa społecznego. Oczywisty wyjątek stanowią tu przedsiębiorstwa społeczne, dla których podstawową formą działalności była działalność gospodarcza bez odpłatnej działalności statutowej (51% przedsiębiorstw społecznych decydowało się na tę formę działalności).

Pod kątem branżowym polskie organizacje non-profit także wykazują spore zróżnicowanie. W 2018 r. w ramach swojej działalności statutowej organizacje najczęściej zajmowały się sportem, turystyką, rekreacją, hobby (29,1% podmiotów), a w tym obszarze najczęściej prowadzono zajęcia w zakresie kultury fizycznej, organizowano zawody sportowe lub prowadzono obiekty sportowe. Trochę mniej podmiotów (16,1%) statutowo zajmowało się ratownictwem. Na kolejnym miejscu plasowały się organizacje działające w obszarze kultury i sztuki (12,1%) oraz edukacji, wychowania i badań naukowych (10,3%), a także pomocy społecznej i humanitarnej (7,5%). Znacznie mniej podmiotów zajmowało się ochroną zdrowia (4,1%), rozwojem lokalnym w wymiarze społecznym i ekonomicznym (3,9%), ochroną środowiska (2,7%), czy łowiectwem (2,7%). Najmniej licznie reprezentowane były natomiast podmioty statutowo angażujące się w prawo i jego ochronę, w tym prawa człowieka (1,7%), rynek pracy i aktywizację zawodową (1,4%) oraz wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich (1,4%).

Zasięg terytorialny⁵⁰⁾

Charakterystyczne dla polskiego sektora non-profit jest działanie lokalne. Analiza maksymalnego zasięgu organizacji w 2018 r. wskazuje, że spośród wszystkich rejestrowych organizacji non-profit 36,1% podmiotów działało na terenie najbliższego sąsiedztwa lub gminy. Licząc dodatkowo podmioty, które poza działalnością lokalną działają także na szerszą skalę, odsetek tych organizacji wzrasta do 59,1%. Co więcej, w stosunku do 2014 r. zauważalny jest wzrost zaangażowania lokalnego organizacji, a co za tym idzie zawężanie ich maksymalnego zasięgu działalności. Największą zmianę odnotowano wśród fundacji. W 2014 r. ponad połowa tych podmiotów (53,0%) działała na terenie całego kraju lub wykraczała poza jego granice, a w 2018 r. takich podmiotów było już tylko 45,1%. Biorąc pod uwagę

⁴⁸⁾ *Ibidem*.

⁴⁹⁾ GUS 2020, Sektor non – profit w 2018 r.

⁵⁰⁾ *Ibidem*.

zaangażowanie lokalne poszczególnych typów organizacji, to również największe zmiany zaszły wśród fundacji. W 2014 r. 30,3% fundacji angażowało się lokalnie, a w 2018 r. ich liczba wzrosła do 37,4%. Podobnie wśród podmiotów wyznaniowych w 2014 r. 50,1% działało lokalnie, a w 2018 r. 56,2%. Zauważalny by także szczególnie istotny wzrost udziału organizacji pożytku publicznego prowadzących działalność w obrębie miejscowości lub gminy.

Podsumowanie

Z powyższej analizy wynika, że od lat 90-tych XX wieku zbiorowość stowarzyszeń i fundacji rozwijała się dynamicznie, natomiast na przestrzeni ostatnich kilku lat dalszy duży wzrost liczebności zauważalny jest wśród fundacji. Jednak niezależnie od wielkości sektora należy zaobserwować sukcesywny wzrost jego przychodów (z ponad 26 mld zł w 2014 r. do prawie 33 mld⁵¹⁾ w 2018 r.). Większość podmiotów działa lokalnie, prowadząc przede wszystkim nieodpłatną działalność statutową. Charakterystyczne pozostaje niezagospodarowanie potencjału podmiotów, które mogłyby stać się przedsiębiorstwami społecznymi dzięki podjęciu odpłatnej działalności pożytku publicznego lub działalności gospodarczej. Przełożyłoby się to na stworzenie stabilniejszych warunków działalności, co mogłoby wpłynąć na utworzenie nowych miejsc pracy, a w efekcie wzmocniłoby pozycje omawianych podmiotów.

Sektor spółdzielczy

Ważnym dla ekonomii społecznej obszarem jest sektor spółdzielczy, zakorzeniony w polskiej tradycji obywatelskiej od ponad 150 lat. Jednakże liczba spółdzielni zarejestrowanych w systemie REGON drastycznie spadła na przestrzeni ostatnich lat. W latach 1992–2000 miał miejsce powolny spadek liczby spółdzielni z 19,4 tys. na 19,1 tys. W okresie 2001–2009 spadek liczby spółdzielni postępował, a ich liczba zmniejszyła się z 18,8 tys. do 17,2 tys. Zmian w trendzie nie spowodowało wprowadzenie w 2006 r. do polskiego porządku prawnego nowego rodzaju spółdzielni – spółdzielni socjalnych. W grupie nowopowstałych spółdzielni obserwowany był duży udział spółdzielni socjalnych, ale liczba nowych podmiotów nie skompensowała liczby zlikwidowanych. Największy spadek liczby spółdzielni miał miejsce między 2010 r. a 2018 r. W tym okresie liczba spółdzielni zmniejszyła się z 17,2 tys. do 11,7 tys.⁵²⁾ W 2019 r. odnotowano 11 472 zarejestrowanych w REGON spółdzielni⁵³⁾. Należy przy tym podkreślić, że wśród wszystkich aktywnych spółdzielni w 2019 r. było 1,4 tys. podmiotów spełniających definicję podmiotów ekonomii społecznej⁵⁴⁾.

W konsekwencji zmniejszania się liczby spółdzielni, spada również liczba osób zatrudnionych w sektorze spółdzielczym. W podmiotach, w których liczba zatrudnionych wynosiła co najmniej 9 osób⁵⁵⁾, w 2010 r. pracowało 278,2 tys. pracowników, a w kolejnych

⁵¹⁾ 32 924 663 300 zł – przychody całego sektora, 31 687 008 300 zł – przychody sektora non-profit bez związków zawodowych, organizacji pracodawców i partii politycznych.

⁵²⁾ Goś-Wójcicka K., Sekuła T., Polskie społeczeństwo obywatelskie. Obraz statystyczny, w: Dla niepodległej. Obywatele i ich organizacje 1918-2020, Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2020, str. 255.

⁵³⁾ GUS, Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2019 r.

⁵⁴⁾ GUS 2021, Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej w 2019 r., Notatka na podstawie danych z badania zrealizowanego w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

⁵⁵⁾ Przytoczone dane GUS nie uwzględniają małych spółdzielni zatrudniających do 9 pracowników. W rzeczywistości liczba osób pracujących w sektorze spółdzielczym jest większa. Według szacunków Krajowej Rady Spółdzielczej, uzupełniających badania GUS o własne dane, w 2016 r. osób zatrudnionych w sektorze spółdzielczym było ok. 300 tys. (Lachowski K., *Informacja o podstawowych danych ekonomiczno-finansowych dotyczących sektora spółdzielczego w roku 2015 i ich zmian w latach 2011–2015*, Monitor Spółdzielczy nr 6, 31 grudnia 2016 r., str. 74). Zatem można spodziewać się, że liczba pracowników spółdzielni jest niedoszacowana także w badaniach z 2018 r.

latach liczba ta spadała: do 221,6 tys. w 2015 r., 206,9 tys. w 2017 r. i 196,4 tys. w 2018 r.⁵⁶⁾ Udział sektora spółdzielczego w polskim rynku pracy zmniejszył się na przestrzeni 30 lat z 12,8% w 1989 r. do 1,2% w 2018 r.⁵⁷⁾

Finansowe znaczenie spółdzielni można wyrazić procentowym udziałem tego sektora (bez spółdzielni zatrudniających do 9 osób) w PKB. Wskaźnik ten utrzymuje się od 2010 r. na stałym poziomie – 0,9%. Nominalnie w 2018 r. spółdzielnie wytworzyły 18 378 mln zł⁵⁸⁾. Natomiast udział sektora spółdzielczego w produkcji globalnej wyniósł 1,3%. Dla porównania udział sektora instytucji niekomercyjnych – 0,6%⁵⁹⁾. Dla ekonomii społecznej większe znaczenie ma jednak wymiar solidarnościowy i obywatelski działalności spółdzielni. Istotna jest tu grupa spółdzielni, bazujących na indywidualnej i osobistej pracy i zaangażowaniu członków, w tym osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym, które poprzez pracę w tych podmiotach zyskują możliwość reintegracji. Takie spółdzielnie zaliczane są do grupy podmiotów ekonomii społecznej i są to: spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz spółdzielnie socjalne. Podobny potencjał dostrzeżono również wśród spółdzielni produkcji rolnej, które ze względu na swój społecznościowy i lokalny charakter oraz ogólne zasady funkcjonowania zbieżne z definicją ekonomii społecznej zaliczono również do podmiotów ekonomii społecznej.

Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej⁶⁰⁾

Spółdzielnie zaliczane do podmiotów ekonomii społecznej stanowiły w 2019 r. grupę 1,4 tys. podmiotów i w większości były to spółdzielnie socjalne (65,7%). Spółdzielnie pracy stanowiły 26,3%, a spółdzielnie inwalidów i niewidomych – 8%. Ogólna liczba spółdzielni będących podmiotami ekonomii społecznej spadła o 3,7% między rokiem 2017 a 2019. Głównym czynnikiem tych zmian był spadek liczby spółdzielni pracy o 18% oraz liczby spółdzielni inwalidów i niewidomych o 13,1%. Natomiast liczba spółdzielni socjalnych w ostatnich latach sukcesywnie rośnie i w 2019 r. przyrost liczby tych podmiotów w stosunku do roku 2017 wyniósł 5%. Na przestrzeni ostatnich 10 lat liczba ta wzrosła ponad pięciokrotnie⁶¹⁾.

Według danych z 2019 r. najwięcej spośród aktywnych spółdzielni, będących podmiotami ekonomii społecznej, zostało założonych w latach 2005–2014 (35,1%) lub w okresie 2015–2019 (32,1%). Powstające w tych latach spółdzielnie to prawie w całości spółdzielnie socjalne. Natomiast przeważająca większość aktywnych spółdzielni pracy oraz spółdzielni inwalidów i niewidomych są to spółdzielnie założone przed 1989 r. Można więc wysnuć wniosek, że aktualnie najbardziej rozwijającą się gałęzią spółdzielczości w obrębie ekonomii społecznej są spółdzielnie socjalne. Działają one na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych⁶²⁾, w której określono główny cel – przywrócenie na rynek pracy, przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa, osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, o niskiej zatrudnialności oraz umożliwienie osobom bezrobotnym aktywizacji zawodowej. Tym samym utworzono nowy typ podmiotu prawnego, który nie tylko prowadzi działalność gospodarczą, ale również działalność na rzecz społecznej i zawodowej reintegracji członków spółdzielni.

⁵⁶⁾ GUS, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2019, str. 242.

⁵⁷⁾ Goś-Wójcicka K., Sekuła T., Polskie społeczeństwo obywatelskie. Obraz statystyczny, w: Dla niepodległej. Obywatele i ich organizacje 1918-2020, Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2020, str. 262.

⁵⁸⁾ GUS, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2019, str. 697.

⁵⁹⁾ *Ibidem*, str. 693.

⁶⁰⁾ GUS 2021, Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej w 2019 r., *op. cit.*

⁶¹⁾ MRiPS 2020, Informacja o funkcjonowaniu spółdzielni socjalnych działających na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych za okres 2018–2019.

⁶²⁾ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych.

Rozmieszczenie geograficzne omawianych spółdzielni nie jest równomierne. W 2019 r. najwięcej spółdzielni będących podmiotami ekonomii społecznej mieściło się w województwach: wielkopolskim (10,9%), mazowieckim (10,7%), śląskim (9,6%) oraz małopolskim (8,5%). Natomiast najmniej podmiotów funkcjonowało w województwie świętokrzyskim (1,8%). Sytuacja ta prawie się nie zmieniła w stosunku do 2017 r. Najliczniejszą grupą we wszystkich województwach były spółdzielnie socjalne. Jedynie w regionie warszawskim stołecznym wystąpiła przewaga spółdzielni pracy (60,0%) nad spółdzielniami socjalnymi (33,1%).

Spółdzielnie zaliczane do sektora ekonomii społecznej w zdecydowanej większości działają lokalnie lub regionalnie. W 2019 r. 43,6% tych podmiotów wykazywało działalność o maksymalnym zasięgu powiatu lub województwa, a 30,8% – najbliższego sąsiedztwa lub gminy. Zasięg krajowy dotyczył działalności 19,8% spółdzielni, a międzynarodowy – niecałych 6%. Proporcja ta różniła się w przypadku spółdzielni inwalidów i niewidomych, spośród których najwięcej (29,1%) działało na arenie międzynarodowej, a najmniej (20,1%) ograniczało swoją działalność do powiatu lub województwa.

Natomiast w kwestii przedmiotu działania omawianych spółdzielni, w ostatnich latach ukształtował się model specjalizacji poszczególnych typów podmiotów. Według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) w 2019 r. najwięcej spółdzielni zaliczanych do podmiotów ekonomii społecznej zajmowało się przetwórstwem przemysłowym (21,9%), usługami administrowania (17,6%), zakwaterowaniem i gastronomią (12,5%). Wiele spółdzielni działało także w obszarze opieki zdrowotnej i pomocy społecznej (11,2%) oraz handlu (7,4%). Najrzadziej zajmowały się wytwarzaniem i zaopatrywaniem w energię, gaz i gorącą wodę (0,1%) oraz górnictwem i wydobywaniem (0,2%).

Branżą, w której najczęściej działały spółdzielnie inwalidów i niewidomych oraz spółdzielnie pracy, było przetwórstwo przemysłowe. Natomiast spółdzielnie socjalne najczęściej prowadziły działalność w zakresie usług administrowania i działalności wspierającej oraz działalność związaną z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi. Spółdzielnie socjalne zajmujące się opieką zdrowotną i pomocą społeczną stanowiły 13,4% wszystkich spółdzielni socjalnych, czyli było to ponad 120 podmiotów. Natomiast 200 spółdzielni socjalnych prowadziło działalność pożytku publicznego, najczęściej w postaci działań z zakresu pomocy społecznej, humanitarnej i ratownictwa na poziomie oraz z zakresu edukacji i wychowania.

W 2019 r. głównymi odbiorcami dóbr lub usług oferowanych przez spółdzielnie będące podmiotami ekonomii społecznej były podmioty sektora komercyjnego (39,1%) oraz osoby fizyczne (34,6%). Rzadziej korzystała z nich administracja publiczna (19,4%), czy podmioty sektora non-profit (6,8%). Stwierdzono jednak różnice między różnymi typami spółdzielni. Spółdzielnie inwalidów i niewidomych kierowały swoje produkty i usługi praktycznie wyłącznie do klientów sektora prywatnego, a spółdzielnie socjalne, częściej niż inne, do administracji publicznej.

Z perspektywy sektora ekonomii społecznej, najważniejszym aspektem działania spółdzielni wydaje się jednak zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym oraz działalność reintegracyjna dla pracowników. W porównaniu z rokiem 2017 r., w 2019 r. liczba pracowników etatowych omawianych spółdzielni uległa zmniejszeniu o 4,5 tys. Na koniec 2019 r. spółdzielnie te zatrudniały na podstawie umowy o pracę łącznie 31,8 tys. osób, w tym dla 29,3 tys. było to główne miejsce pracy. Największa część pracowników etatowych zatrudniona była w spółdzielniach niewidomych i inwalidów (12,9 tys.), a następnie w spółdzielniach pracy (12,2 tys.). Spółdzielnie socjalnie zatrudniały niemal o połowę mniej

pracowników etatowych (6,7 tys.), ale tylko w spółdzielniach socjalnych liczba tych pracowników wzrosła w stosunku do 2017 r. W spółdzielniach socjalnych średnio na jedną spółdzielnię zatrudniającą osoby na podstawie umowy o pracę przypadało 8 pracowników. Natomiast z pracy pozaetatowej korzystało 65,8% spółdzielni zaliczanych do podmiotów ekonomii społecznej, zapewniając zatrudnienie na podstawie umów cywilno-prawnych 9,6 tys. osobom. Najwięcej takich pracowników odnotowano w spółdzielniach socjalnych (5,3 tys.). Dla ponad 25% tych pracowników spółdzielnia stanowiła główne źródło utrzymania.

Wśród etatowych pracowników spółdzielni uznawanych za podmioty ekonomii społecznej, osoby niepełnosprawne w 2019 r. stanowiły 42,5% pracowników i zatrudnione były w 42,1% ogółu spółdzielni. Z oczywistych względów największy odsetek zatrudnionych osób niepełnosprawnych wystąpił w spółdzielniach inwalidów i niewidomych (77%), natomiast w spółdzielniach socjalnych było to prawie 30%. Biorąc pod uwagę pełen katalog osób zagrożonych wykluczeniem, w 2019 r. prawie 80% spółdzielni zadeklarowało zatrudnianie takich pracowników i warto podkreślić, że wśród spółdzielni socjalnych i spółdzielni inwalidów prawie wszystkie podmioty były miejscem pracy dla takich pracowników. Osoby zagrożone wykluczeniem stanowiły 47% ogółu etatowych pracowników, a większość tej grupy (83%) stanowiły osoby niepełnosprawne. Niski okazał się natomiast odsetek absolwentów zajęć w jednostkach reintegracyjnych zatrudnionych potem w spółdzielniach. Posiadanie pracowników będących po zakończeniu udziału w zajęciach w CIS, KIS lub WTZ wykazało 8,5% spółdzielni. Za to 44% spółdzielni prowadziło w 2019 r. działania z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej.

Spółdzielnie produkcji rolnej

Spółdzielnie rolnicze i wiejskie są drugą co do wielkości grupą podmiotów sektora spółdzielczego, co oznacza stosunkowo duży potencjał pracowniczy i produkcyjny. Ten typ jednostek obejmuje spółdzielnie produkcji rolnej, do których zalicza się rolnicze spółdzielnie produkcyjne oraz inne spółdzielnie zajmujące się produkcją rolną. Zasady funkcjonowania tych podmiotów zostały określone w art. 138–172 oraz art. 178 ustawy–Prawo spółdzielcze⁶³⁾. Według szacunkowych danych Krajowej Rady Spółdzielczej w Polsce funkcjonuje ok. 2,7 tys. spółdzielni rolniczych zrzeszających ok. 320 tys. członków i zatrudniających ok. 70 tys. pracowników, czyli ok. 15% wszystkich polskich rolników⁶⁴⁾.

W wyniku przemian gospodarczych po 1989 r. liczba spółdzielni rolniczych w Polsce sukcesywnie spada – z prawie 6,5 tys. na początku transformacji do 2,7 tys. w 2018 r. Jednak mimo wspomnianego spadku liczebności tych podmiotów aktualnie stanowią one ok. 30% sektora spółdzielczego. W kontekście rozwoju ekonomii społecznej duże znaczenie ma także potencjał gospodarczy tych podmiotów. Jak wynika z danych GUS spółdzielnie rolnicze mają duży udział w skupie produktów rolnych, co można uznać za wskaźnik kondycji finansowej tych przedsiębiorstw. Wartość produktów rolnych skupionych przez te podmioty bezpośrednio od producentów rolnych wyniosła w 2019 r. ponad 12,2 mld zł, czyli ponad 18,6% ogólnej wartości skupu wszystkich produktów rolnych w tym roku⁶⁵⁾.

Spółdzielnie rolnicze mogą być zaliczane do sektora ekonomii społecznej m.in. ze względu na ich znaczący potencjał samopomocowy dla społeczności lokalnych. Zgodnie z Prawem spółdzielczym, przedmiotem działalności rolniczej spółdzielni produkcyjnej jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego oraz działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych swoich członków. Spółdzielnia może również prowadzić inną działalność

⁶³⁾ Ustawa z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze.

⁶⁴⁾ https://krs.org.pl/images/PDF-KRS/Prezentacja_KRS_spotkanie_z_Ministrem_2018_12_12_final.pdf

⁶⁵⁾ Ibidem.

gospodarczą. Natomiast członkowie spółdzielni wynagradzani są za pracę w formie udziału w dochodzie, który dzielony jest stosownie do wkładu ich pracy. Szczegółowe zasady działania takiej spółdzielni określone są w jej statucie, zgodnym z podstawowymi normami spółdzielczości, jak np. demokratyczna kontrola członkowska, ekonomiczne uczestnictwo członków, czy troska o wspólnotę lokalną.

Koła gospodyń wiejskich

Istotną grupą podmiotów ekonomii społecznej, posiadających ogromny potencjał aktywizacji społeczności lokalnych na obszarach wiejskich są koła gospodyń wiejskich. Jest to jedna z najstarszych form organizacji społecznych w Polsce, które do 2018 r. funkcjonowały jako jednostki organizacyjne kół rolniczych, na podstawie przepisów ustawy z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (Dz. U. z 2022 r. poz. 281) lub rejestrowały się jako stowarzyszenia w Krajowym Rejestrze Sądowym. Natomiast zgodnie z ustawą z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich podmioty te mogą funkcjonować jako odrębna forma prawna. Po rejestracji uzyskują one osobowość prawną, dzięki czemu prowadząc działalność gospodarczą, z której zyski służą działalności statutowej, mogą uniezależnić się od kółek i organizacji rolniczych. Nowe regulacje pozwalają także kołom gospodyń wiejskich ubiegać się o dotacje.

Według Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich prowadzonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa istnieje 11 003 zarejestrowanych podmiotów tego rodzaju (według danych na dzień 4 maja 2022 r.) – najwięcej w województwie wielkopolskim (1596), a najmniej w opolskim (150)⁶⁶⁾. Liczba rejestrowanych kół dynamicznie wzrasta i spodziewany jest dalszy przyrost tych podmiotów. Od 2018 r. suma tych podmiotów wzrosła ponad dwukrotnie (wzrost o 123%). Spowodowane jest to możliwością nabycia uprawnień do świadczeń finansowych, wynikających z ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich⁶⁷⁾. Niemniej jednak wiele kół nadal pozostaje poza rejestrem⁶⁸⁾, w związku z czym ich ogólną liczbę należy oszacować na wyższą.

Jednostki reintegracyjne CIS, KIS, WTZ, ZAZ

Centra integracji społecznej (CIS) oraz kluby integracji społecznej (KIS) funkcjonują na podstawie przepisów ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym. Ich zadaniem jest świadczenie usług służących reintegracji społecznej i zawodowej osobom długotrwale bezrobotnym, bezdomnym, osobom niepełnosprawnym, uzależnionym od alkoholu i narkotyków (po zakończonej terapii), chorym psychicznie, zwalnianym z zakładów karnych oraz uchodźcom⁶⁹⁾. Natomiast zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) oraz warsztaty terapii zajęciowej (WTZ) działają w oparciu o ustawę z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. ZAZ-y kreują miejsca pracy dla osób niepełnosprawnych, zwracając szczególną uwagę na reintegracyjny wymiar zatrudnienia. Podmioty te mogą być tworzone przez gminy, powiaty, fundacje, stowarzyszenia lub inne organizacje społeczne. Podobnie jest w przypadku WTZ-ów celem uczestnictwa w takich warsztatach ma być wspomaganie rehabilitacji społecznej i zawodowej uczestników przez rozwijanie ich umiejętności codziennego funkcjonowania, zaradności osobistej, sprawności psychofizycznej oraz kompetencji zawodowych.

⁶⁶⁾ <https://krkgw.arimr.gov.pl/> [dostęp: 28.12.2020 r.].

⁶⁷⁾ Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich.

⁶⁸⁾ Na podstawie zapisu przebiegu posiedzenia sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 5 maja 2020 r.

⁶⁹⁾ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

Liczba jednostek reintegracyjnych w ostatnich latach sukcesywnie rośnie, zwiększając swoją liczebność o 8,4% na przestrzeni lat 2015–2019⁷⁰⁾. Co roku najwyższy odsetek wszystkich podmiotów tej grupy stanowią WTZ-y (ponad 55%). We wspomnianych latach 2015–2019 największą dynamikę wzrostu odnotowały centra integracji społecznej, których liczebność zwiększyła się o 32,9%. Licząc od 2012 r. suma tych podmiotów wzrosła o ponad 100%⁷¹⁾. Natomiast liczba zakładów aktywności zawodowej, między 2015 a 2019 r., zwiększyła się o 26,8%, warsztatów terapii zajęciowej o 3%, a klubów integracji społecznej o 2,8%. Nominalnie między 2015 a 2019 r. przybyło 46 centrów integracji społecznej, 26 zakładów aktywności zawodowej, 21 warsztatów terapii zajęciowej i 7 klubów integracji społecznej, co skutkowało następującym stanem jednostek reintegracyjnych w 2019 r.: 186 CIS, 123 ZAZ, 720 WTZ i 260 KIS⁷²⁾. Łącznie w 2019 r. suma jednostek pełniących zadania reintegracyjne wyniosła 1289. Natomiast w kwestii dostępności tych placówek, wyliczono, że w 2019 r. na 100 tys. mieszkańców Polski przypadało średnio 3,4 jednostek reintegracyjnych, czyli o 0,1 więcej niż w 2018 r. Zmniejszyła się za to liczba beneficjentów omawianych placówek, która w 2019 r. wyniosła 44,3 tys. osób (spadek o 0,3 tys. w stosunku do 2018 r.)⁷³⁾. Największy odsetek beneficjentów stanowią uczestnicy WTZ (ponad 60%), następnie uczestnicy CIS (ok. 25%), a najmniejsi osoby niepełnosprawne zatrudnione w ZAZ (ponad 10%)⁷⁴⁾.

Jednostki reintegracyjne są nierówno rozmieszczone w kraju, co wynika z wielu czynników. Różnice w rozmieszczeniu tych podmiotów w poszczególnych województwach mają swoje źródła w różnych sposobach ich finansowania, a także w regionalnych tradycjach społecznych i społecznikowskich. Na podstawie sprawozdań w systemie CAS (Centralna Aplikacja Statystyczna) za 2019 r., średnio w województwie działało 31 podmiotów reintegracyjnych (CIS lub KIS), najwięcej jednostek na terenie województwa śląskiego (27 CIS-ów i 47 KIS-ów), a najmniej na terenie województwa dolnośląskiego (6 CIS-ów i 4 KIS-y) oraz łódzkiego (2 CIS-y i 8 KIS-ów). Średnio w województwie działało 13 CIS-ów, co jest wynikiem minimalnie lepszym niż w 2018 r. (12 CIS-ów). Najwięcej z nich funkcjonowało w województwie wielkopolskim (28) i śląskim (27), a najmniej w województwie łódzkim (2) i kujawsko-pomorskim (4). Natomiast KIS-ów przypadających na województwo było średnio 18,5 (mediana wyniosła 14, co oznacza duże różnice w liczebności tych podmiotów w różnych województwach). Najwięcej KIS-ów funkcjonowało w województwie warmińsko-mazurskim (48) i śląskim (47), a najmniej w województwie dolnośląskim (4)⁷⁵⁾.

Nieco inaczej wygląda sytuacja ZAZ-ów oraz WTZ-ów. Te pierwsze w 2019 r. najliczniej występowały w województwach: śląskim i podkarpackim, a najmniej było ich w województwach: lubuskim i pomorskim. Natomiast najwięcej warsztatów terapii zajęciowej miało swoje siedziby w województwach: wielkopolskim i mazowieckim, a najmniej było ich w województwach: lubuskim i opolskim⁷⁶⁾. Na koniec 2019 r. w ZAZ było zatrudnionych ok. 7,2 tys. osób i poziom ten zdecydowanie wzrósł w stosunku do lat ubiegłych. Odsetek osób niepełnosprawnych wśród wszystkich reintegrowanych w ZAZ osiągnął w 2019 r. poziom 75,8%, a przeciętnie w jednym ZAZ zatrudnionych było 45 pracowników z niepełnosprawnością. Nominalnie na koniec 2019 r. liczba reintegrowanych zatrudnionych w ZAZ wyniosła 5,5 tys., w tym osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności stanowiły

⁷⁰⁾ GUS 2020, Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2019 r.

⁷¹⁾ MRiPS 2020, Informacja o funkcjonowaniu Centrów i Klubów Integracji Społecznej działających na podstawie ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym – za okres 2018–2019.

⁷²⁾ GUS, 2020, Centra integracji społecznej, ..., *op. cit.*

⁷³⁾ *Ibidem.*

⁷⁴⁾ W przedstawionych szacunkach pominięto kluby integracji społecznej.

⁷⁵⁾ MRiPS 2020, Informacja o funkcjonowaniu Centrów i Klubów..., *op. cit.*

⁷⁶⁾ GUS 2020, Centra integracji społecznej, ..., *op. cit.*

59,0%. Natomiast warsztaty terapii zajęciowej w 2019 r. prowadziły zajęcia dla 27,7 tys. osób z orzeczoną niepełnosprawnością, czyli dla grupy o 0,2 tys. osób większej niż w 2018 r. Przeciętnie, w jednym WTZ brało udział 38 osób niepełnosprawnych, tak samo jak w roku ubiegłym⁷⁷⁾.

Kwestia inicjatorów poszczególnych rodzajów działań przedstawia się różnie dla poszczególnych grup podmiotów. W 2019 r. około 31% jednostek reintegracyjnych było prowadzonych przez samorządy terytorialne. Średnio 2/3 CIS-ów powstało z inicjatywy samorządu, ok. 30% z inicjatywy organizacji pozarządowych, pozostałe z inicjatywy instytucji kościelnych i spółdzielni socjalnych. Sytuacja ta wygląda trochę inaczej w poszczególnych regionach, przykładowo w województwie dolnośląskim i podkarpackim zdecydowana większość CIS-ów i KIS-ów (80%) powstało z inicjatywy samorządów, natomiast w województwie małopolskim aż 77% tych podmiotów utworzono przy pomocy organizacji pozarządowych. W przypadku ZAZ-ów i WTZ-ów najczęściej inicjatorami działań były organizacje non-profit, nieco rzadziej jednostki samorządu terytorialnego.

Współpraca organizacji non-profit z innymi podmiotami⁷⁸⁾

Stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorządy gospodarcze i zawodowe są podmiotami, które dosyć chętnie podejmują współpracę z innymi jednostkami sektora publicznego, prywatnego oraz non-profit. W 2019 r. zdecydowana większość (87,8%) aktywnie działających organizacji non-profit zadeklarowało kooperację z innymi podmiotami. Wynik ten był minimalnie wyższy niż w 2017 r. (87,2%). Większość (81,2%) z nich zadeklarowało współpracę z instytucjami publicznymi, z czego najchętniej wybierano kooperację z jednostkami samorządu terytorialnego, rzadziej z jednostkami podległymi samorządom, a najrzadziej z administracją rządową. W grupie organizacji non-profit podejmujących współpracę z innymi podmiotami ponad połowa (54,8%) kooperowało z innymi podmiotami non-profit, a 34% współpracowało z przedsiębiorcami. Biorąc pod uwagę pełen zakres współpracy, najbardziej liczna była grupa organizacji współdziałających jednocześnie z instytucjami publicznymi oraz innymi organizacjami non-profit (25,6%), podobna liczba (24,8%) zadeklarowała współpracę tylko z sektorem publicznym i niemal tyle samo (24,1%) ze wszystkimi typami podmiotów.

Cele podejmowania współpracy przez organizacje w 2019 r. różniły się przede wszystkim ze względu na rodzaj kooperacji – wewnątrz lub na zewnątrz sektora. Jeśli podmioty non-profit decydowały się na współdziałanie z sektorem publicznym lub komercyjnym, to kierowały się głównie potrzebą pozyskania środków finansowych lub wsparcia rzeczowego (w tym korzystania z lokalu nieodpłatnie lub na preferencyjnych warunkach). Inaczej wyglądała współpraca wewnątrzsektorowa, którą 65,1% podmiotów nawiązało ze względu na integrację środowiska lokalnego i chęć poszerzenia kontaktów, a 52% podmiotów deklarowało potrzebę pozyskania wiedzy i doświadczenia członków i pracowników innych organizacji. W stosunku do 2017 r. znacząco wzrosła (o 12 punktów procentowych) liczba organizacji non-profit współpracujących ze sobą w celu pozyskania środków finansowych.

Większość organizacji współpracujących z innymi podmiotami była zadowolona z nawiązanej kooperacji. Ponad 70% (73,8% w 2017 r. i 71,2% w 2019 r.) organizacji wskazywało na brak barier we współpracy. Jednakże wśród przeszkód, które się pojawiały, dominował brak wiedzy ze strony partnera na temat współpracy. W stosunku do 2017 r. ta bariera najbardziej zyskała na znaczeniu, stając się najczęściej wskazywaną przeszkodą w

⁷⁷⁾ *Ibidem.*

⁷⁸⁾ GUS 2021, Współpraca organizacji non-profit z innymi podmiotami w 2019 r.

nawiązaniu dobrej współpracy zarówno z podmiotami sektora prywatnego, jak i non-profit. W kontekście kontaktów z przedsiębiorcami często wskazywano również na brak relacji partnerskich i instrumentalne traktowanie, a w kontekście organizacji non-profit – konflikt interesów. Największymi barierami we współpracy z instytucjami publicznymi były natomiast niejasne przepisy i procedury, a także brak relacji partnerskich.

Współpraca z administracją centralną – MRiPS⁷⁹⁾

Odrębnym zagadnieniem w kontekście współpracy są relacje i kooperacja organizacji pozarządowych z administracją centralną. Ich ramy w ostatnich latach były wyznaczone przez Programy współpracy Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327, z późn. zm.) na lata 2018–2020, a obecnie obejmującym lata 2021–2023⁸⁰⁾. W ramach tego dokumentu we współpracy z organizacjami pozarządowymi wspierana jest polityka prorodzinna oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu różnych grup społecznych. Ważnym elementem działań Ministerstwa jest także bezpośrednie wsparcie podmiotów ekonomii społecznej, m.in. wspomaganie ich w radzeniu sobie ze skutkami pandemii COVID-19.

W ramach współpracy z organizacjami pozarządowymi Ministerstwo realizowało liczne programy wieloletnie, które niejednokrotnie były głównym źródłem finansowania działań podmiotów non-profit. Wspomniane programy to przede wszystkim: Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020 (PO WER), Resortowy Program Rozwoju Instytucji Opieki nad Dziećmi do lat 3 „MALUCH+” oraz Karta Dużej Rodziny – czyli programy wspierające politykę rodzinną w zakresie zwiększenia dostępności usług, a także pomocy finansowej, Program „Od zależności ku samodzielności” oraz Program „Od wykluczenia do aktywizacji. Program pomocy osobom wykluczonym społecznie i zawodowo” – wzmacniające uczestnictwo w życiu społecznym osób wykluczonych i niesamodzielnych, program wieloletni na rzecz Osób Starszych „Aktywni+” na lata 2021–2025 służący zwiększeniu poziomu aktywności społecznej seniorów.

W ramach wspomnianych powyżej programów realizowane są m.in. konkursy dotacyjne dla podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności organizacji pozarządowych. W 2019 r. podpisano z tego tytułu 607 umów z organizacjami pozarządowymi, a łączna wartość środków przekazanych na realizację programów (z wyszczególnieniem środków na dotacje) wyniosła 425 988 971,75 zł⁸¹⁾. Natomiast w 2020 r. podpisano 534 umowy z organizacjami pozarządowymi, a wartość środków na realizację programów wyniosła 458 572 009,57 zł⁸²⁾.

⁷⁹⁾ Ze względu na omawiany w niniejszym materiale temat ekonomii społecznej, jej specyfiki i potencjału, kwestię współpracy z administracją centralną zdecydowano się nakreślić z perspektywy Ministerstwa właściwego do koordynacji tego sektora. Nie wyczerpuje to całego tematu współpracy organizacji pozarządowych z administracją centralną, ale naświetla kluczowe wątki dla obszaru ekonomii społecznej.

⁸⁰⁾ Program współpracy Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na lata 2021–2023.

⁸¹⁾ MRPiPS 2020, Sprawozdanie z realizacji Programu współpracy Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na lata 2018–2020 za rok 2019.

⁸²⁾ MRiPS 2021, Sprawozdanie z realizacji Programu współpracy Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na lata 2018–2020 za rok 2020.

Współpraca z samorządami⁸³⁾

W kontekście współpracy podmiotów ekonomii społecznej z samorządami da się zauważyć, że poziom tej kooperacji pozostaje stosunkowo niski. Zaledwie 2,9% JST posiadała w 2019 r. program rozwoju ekonomii społecznej, ale już 88,2% JST posiadało obowiązującą strategię rozwoju lokalnego lub regionalnego, z czego ok. połowa zawierała zagadnienia związane z rozwojem ekonomii społecznej. Zapisy te nie zawsze przekładały się jednak na realną działalność i jedynie 21,1% JST zadeklarowało, że w 2019 r. posiadało osobę lub komórkę organizacyjną, wyznaczoną do wspierania rozwoju ekonomii społecznej.

Jednym z istotnych i perspektywicznych sposobów kooperacji samorządów z podmiotami ekonomii społecznej jest zlecenie tym ostatnim realizacji usług społecznych m.in. w trybach ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. JST mogą też udzielać zamówień w trybie ustawy PZP lub zlecać wspomniane usługi w innych trybach określonych ustawą. Jednakże zdecydowana większość JST świadczy usługi społeczne samodzielnie, w tym również przez podległe im jednostki organizacyjne. Aż 78,3% ogółu JST wskazało ten sposób jako tryb, w ramach którego wydatkowano najwięcej środków na usługi społeczne w 2019 r. Natomiast samorządy korzystające ze zlecenia zadań w trybach ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie jako głównego sposobu realizacji usług publicznych stanowiły w 2019 r. 12,7% ogółu JST. Zdecydowanie rzadziej decydowano się na zlecenie realizacji usług społecznych w odrębnych trybach⁸⁴⁾ (5,5% JST) oraz na zlecenie tych usług w ramach zamówień publicznych (3,5% JST). W kwestii obszarów usług społecznych, których realizację samorządy decydowały się zlecić innym podmiotom, w 2019 r. dominowały: kultura fizyczna, turystyka i krajoznawstwo (54,9% samorządowych wydatków na usługi społeczne w tym obszarze było przeznaczonych na zadania zlecane w różnych trybach), ochrona zdrowia (29,3%), wspieranie osób niepełnosprawnych (24,2%). Natomiast w obszarach wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz edukacji czy przeciwdziałania bezrobociu zadania zleczone stanowiły około 10%.

PZP oraz ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych przewidują także możliwość stosowania klauzul zastrzeżonych i aspektów społecznych przy zamówieniach publicznych. Z instrumentów tych samorządy korzystały stosunkowo często i w 2019 r. przynajmniej jedną klauzulę zastrzeżoną lub aspekt społeczny w zamówieniach publicznych o wartości powyżej 30 tys. euro zastosowało 73,8% JST. Dla porównania odsetek ten w 2017 r. wynosił 67,9%. Korzystanie ze wspomnianych klauzul dotyczyło przede wszystkim urzędów miast na prawach powiatu (100%), a także urzędów marszałkowskich (15 na 16 urzędów). Rzadziej sięgały po nie natomiast starostwa powiatowe (82,1%) i urzędy miast i gmin (71,8%). W przypadku zamówień publicznych o wartości poniżej 30 tys. euro, a więc przeprowadzanych poza trybem przewidzianym w PZP2004, znacznie rzadziej stosowano aspekty społeczne. W 2019 r. z klauzuli zastrzeżonej dla spółdzielni socjalnych skorzystało 1,1% JST, a stosowanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych deklarowało 4,5% JST.

W 2019 r. współpracę z Ośrodkami Wsparcia Ekonomii Społecznej deklarował co czwarty urząd samorządowy (26,9%), co oznaczało nieznaczne pogorszenie sytuacji w stosunku do wyników z 2017 r. (28,2%). Poziom współpracy z OWES wyglądał też inaczej w różnych

⁸³⁾ GUS 2020, *Działalność jednostek samorządu terytorialnego związana z rozwojem ekonomii społecznej i realizacja budżetów obywatelskich w 2019 r.* Notatka na podstawie danych z badania zrealizowanego w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

⁸⁴⁾ Innych niż tryby określone w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz innych niż w Prawie zamówień publicznych.

grupach JST. Najwyższy odsetek JST współpracujących z przynajmniej jednym OWES odnotowano w urzędach marszałkowskich (100%), następnie w urzędach miast na prawach powiatu (78,5%), kolejno w starostwach powiatowych (43,1%), a najniższy poziom kooperacji wykazywały urzędy miast i gmin (22,8%). Współpraca z OWES polegała najczęściej na udziale przedstawicieli JST w szkoleniach i spotkaniach organizowanych przez OWES lub na wymianie informacji o planowanych kierunkach działań. Zdecydowanie rzadziej to przedstawiciele OWES brali udział w szkoleniach organizowanych przez JST czy uczestniczyli w pracach zespołów roboczych powołanych przez JST. Jednak zdecydowana większość współpracujących podmiotów oceniało tę współpracę pozytywnie.

Trochę lepiej niż w przypadku współpracy z OWES wyglądała kwestia działań wspierających sieciowanie podmiotów ekonomii społecznej. W 2019 r. ponad 44% jednostek samorządu terytorialnego wykazywało taką aktywność i był to odsetek wyższy o 8,7 punktów procentowych w stosunku do 2017 r. W tej dziedzinie również prym wiodły Urzędy Marszałkowskie, a najmniejsze zaangażowanie wykazywały urzędy miast i gmin. Wsparcie sieciowania w największej mierze polegało na wymianie informacji w zakresie współpracy PES (83,1% JST), rzadziej na organizowaniu spotkań w ramach rozwoju współpracy między PES (68,3% JST). Natomiast zdecydowanie mniej było działań polegających na doradztwie lub szkoleniu dotyczącym współpracy PES (47,3% JST), a zaledwie 11,9% JST wspierało powoływanie i funkcjonowanie partnerstw, klastrów czy konsorcjów, w których brałyby udział PES.

W kwestii inicjowania powstawania jednostek reintegracyjnych oraz ich wspierania, zaangażowanie JST nieznacznie wzrasta i w 2019 r. 389 JST było założycielami CIS, KIS, WTZ, ZAZ. Jednocześnie ponad 26% JST przekazało w 2019 r. środki finansowe na prowadzenie jednostek reintegracyjnych, przede wszystkim na finansowanie warsztatów terapii zajęciowej. Łącznie na ten cel w 2019 r. JST przekazały 503,5 mln zł (z czego 326 mln zł wydano na WTZ, a 123,2 mln zł na ZAZ). Ponad 78% wszystkich środków trafiło do jednostek reintegracyjnych prowadzonych przez zewnętrzne podmioty, a placówkom prowadzonym przez JST lub podległą jej jednostkę przypadło ponad 109 mln zł.

Mierząc działania samorządów w obszarze wspierania ekonomii społecznej i podmiotów ekonomii społecznej, można wspomnieć również o członkostwie samorządów w spółdzielniach socjalnych oraz wsparciu finansowym. Pod koniec 2019 r. 193 JST (czyli 7% ogółu samorządów) było członkami takich spółdzielni. Najliczniejszą grupę stanowiły wśród nich urzędy miast i gmin (157 jednostek). Formą wsparcia ze strony samorządu może być także przekazanie spółdzielniom socjalnym bezzwrotnych środków finansowych na realizację zadań publicznych w oparciu o różne przepisy. W 2019 r. łącznie JST przekazały w ten sposób 38,1 mln zł. Najczęściej przekazywano środki na podstawie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie: w trybie otwartych konkursów ofert 70 JST (w większości urzędy miast i gmin) zawarło 218 umów ze spółdzielniami, a ich łączna kwota wyniosła 15 mln zł, a poza trybem otwartych konkursów 22 JST zawarły ze spółdzielniami 73 umowy o łącznej wartości 0,6 mln zł. Dotacje na dofinansowanie inwestycji na podstawie art. 221 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1634, z późn. zm.) wyniosły łącznie 0,8 mln zł (6 JST, 10 dotacji). Na podstawie przepisów innych niż ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub PZP2004, dotacji spółdzielniom w 2019 r. udzieliło 1,3% JST (podpisano 76 umów na przekazanie środków, których suma wyniosła 12,4 mln zł). Na podstawie przepisów PZP2004 (art. 67 ust. 1 pkt 12 ustawy) JST udzielały również tzw. zamówień z wolnej ręki, do których uprawnione są JST będące członkami danej spółdzielni. W ten sposób 23 JST udzieliły spółdzielniom socjalnym 146 zamówień na kwotę 9,3 mln zł. Poza przekazywaniem środków finansowych JST mogą także udzielać spółdzielniom socjalnym pożyczek, poręczeń i gwarancji (art. 5 ust. 8 ustawy o

działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz art. 15 ustawy i spółdzielniach socjalnych). W 2019 r. JST udzieliły 8 pożyczek na kwotę 0,7 mln zł, dały 7 poręczeń na kwotę 1,3 mln zł i nie udzieliły żadnej gwarancji.

Znaczenie sektora społecznego

Doświadczenia związane z przebiegiem epidemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2 w 2020 r. podkreśliły potrzebę istnienia silnych i dobrze działających organizacji pozarządowych oraz całego sektora ekonomii społecznej, ponieważ to właśnie te podmioty w znacznej mierze uzupełniały działania pomocowe państwa. Rolę wspomnianych uczestników rynku obrazują liczby, wskazujące na znaczącą skalę działań. W przeciągu pierwszego półrocza epidemii COVID-19 (marzec–sierpień 2020 r.) 14,1% organizacji non-profit w Polsce podjęło dodatkowe działania. Były to przede wszystkim: usługi społeczne (63,3%) i udzielanie wsparcia materialnego (40,7%). Szacuje się, że przez wspomnianych 6 miesięcy wartość przekazanego przez organizacje wsparcia materialnego wyniosła 383,3 mln zł. Różne formy pomocy trafiały przede wszystkim do prywatnych osób fizycznych, których liczbę oszacowano na 2 mln. Pomoc trafiała jednak również do społeczności, placówek ochrony zdrowia, domów pomocy społecznej, przedsiębiorstw, etc.⁸⁵⁾

Z tej perspektywy istotny wydaje się kontekst działania tych organizacji. Większość z nich stanowią bowiem podmioty ekonomii społecznej które działają przede wszystkim na rzecz zatrudnienia i integracji społecznej i zawodowej, usług społecznych i wspierania rozwoju lokalnego. Dlatego głównymi beneficjentami, korzystającymi z poszczególnych działań podmiotów sektora są osoby trudnozatrudnialne, wykluczone społecznie lub zagrożone marginalizacją. Katalog tych beneficjentów jest szeroki i ze względu na zachodzące różnorodne procesy społeczno-ekonomiczne, sektor musi pozostawać elastyczny i gotowy na kolejne wyzwania w obszarze obywatelskim.

Wyzwania na rynku pracy

Jednym z wyzwań polskiego rynku pracy jest problem bierności zawodowej oraz bezrobocia, na który starają się odpowiedzieć publiczne służby zatrudnienia. Sektor ekonomii społecznej pełni w tym przypadku ważną rolę, uzupełniając oferowane przez PSZ rozwiązania i odpowiadając na potrzeby potencjalnych beneficjentów w zakresie zindywidualizowanej reintegracji społecznej i zawodowej. Według danych zbieranych przez GUS za pomocą Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), stopa bezrobocia od 10 lat wykazuje w Polsce tendencję spadkową. W 2010 r. stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby osób aktywnych zawodowo osiągnął poziom 9,6%, w latach 2012–2013 wzrósł do około 10%, by następnie sukcesywnie spadać. Od 2018 r. stopa bezrobocia ustabilizowała się na poziomie 3–4%, a pod koniec III kwartału 2020 r. wynosiła 3,3%. W liczbach bezwzględnych sytuacja ta oznaczała ponad 1,65 mln bezrobotnych w IV kwartale 2010 r. i 0,56 mln w III kwartale 2020 r.⁸⁶⁾ Analogicznie wzrasta również wskaźnik zatrudnienia – z 50,1% w IV kwartale 2010 r. do 54,3% w III kwartale 2020 r. Operując wielkościami bezwzględnymi oznaczało to: 15,52 mln osób pracujących w IV kwartale 2010 r. i 16,44 mln osób pracujących w III kwartale 2020 r.

Kwestia pozostawania bez pracy, pomimo chęci i gotowości do jej świadczenia, w zestawieniu z trudną sytuacją epidemiczną w 2020 r. wydaje się podwójnie problematyczna.

⁸⁵⁾ GUS 2020, Organizacje non-profit w czasie epidemii COVID-19 (marzec–sierpień 2020).

⁸⁶⁾ Na podstawie GUS: Podstawowe dane z BAEL wyrównane sezonowo w latach 2010–2020.

Jak wynika z opracowań GUS, zmiany w zbiorowości osób bezrobotnych spowodowane pandemią COVID-19 nie wykazywały znaczących wahań między ostatnimi kwartałami⁸⁷⁾, ale w odniesieniu do wyników z roku poprzedniego, wzrost liczby osób zarejestrowanych w urzędach pracy jako bezrobotne osiągnął ponad 20% (wzrost o 172,6 tys. osób)⁸⁸⁾. W stosunku do analogicznego okresu w 2019 r. III kwartał 2020 r. przyniósł także wzrost liczby osób biernych zawodowo (o 68 tys.), przy jednoczesnym spadku liczebności grupy pracujących (o 107 tys.). Pomimo tej niezwykle trudnej sytuacji ekonomicznej, mówi się, że III kwartał 2020 r. był już okresem względnego ustabilizowania sytuacji na rynku pracy i zaobserwowano nawet niewielkie ruchy świadczące o pewnym ożywieniu gospodarczym⁸⁹⁾.

Pod koniec III kwartału 2020 r. stopa bezrobocia rejestrowanego, określająca udział zarejestrowanych bezrobotnych w cywilnej ludności aktywnej zawodowo, wyniosła 6,1%, czyli o 1 punkt procentowy więcej niż w 2019 r. Utrzymało się natomiast duże zróżnicowanie terytorialne, dosyć charakterystyczne dla Polski. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (9,9%), podkarpackim (8,9%), kujawsko-pomorskim (8,7%) i świętokrzyskim (8,5%). Najniższą stopą bezrobocia charakteryzowały się województwa: wielkopolskie (3,7%), śląskie (4,8%), mazowieckie (5,1%) oraz małopolskie (5,2%)⁹⁰⁾.

Według danych GUS za III kwartał 2020 r. w podziale na płeć i grupy wiekowe kobiety w wieku 25–34 lata są najliczniejszą grupą wśród osób zarejestrowanych jako bezrobotne w urzędach pracy. Odsetek osób młodych (do 34. r.ż.) w grupie bezrobotnych w III kwartale 2020 r. wyniósł 40,9%, z przewagą grupy 25–34 lata, która stanowiła 27,7% (283,3 tys. osób). Większość zarejestrowanych osób bez pracy posiadało stosunkowo niskie wykształcenie: zasadnicze zawodowe oraz gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe (wg danych z września 2020 r. odpowiednio 24,6% i 25,7%). Natomiast świadectwem ukończenia szkół średnich ogólnokształcących legitymowało się 12,3% bezrobotnych, a szkoły wyższe ukończyło 15% tej populacji. Struktura wykształcenia zarejestrowanych osób poszukujących pracy różni się trochę ze względu na płeć, co głównie uwidacznia się w liczebności osób z wykształceniem średnim lub wyższym – wśród bezrobotnych kobiet to 59%, a wśród mężczyzn 38,8%. Różnice między bezrobotnymi kobietami i mężczyznami są widoczne także w długości pozostawania bez pracy. W III kwartale 2020 r. wśród bezrobotnych kobiet prawie 41,4% stanowiły te, które nie znalazły zatrudnienia przez okres dłuższy niż 12 miesięcy. Analogiczna grupa wśród bezrobotnych mężczyzn była reprezentowana przez 32%. Ogólnie liczba osób długotrwale bezrobotnych wyniosła 379,7 tys. osób, co w porównaniu z analogicznym okresem w 2019 r. oznacza wzrost o 12,2%⁹¹⁾.

W grupie bezrobotnych większość stanowią osoby, które wcześniej miały pracę, ale ją straciły. We wrześniu 2020 r. ta frakcja oznaczała 87,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, podobnie jak w roku poprzednim – 86,6%. Inną charakterystyczną cechą tej zbiorowości jest brak prawa do zasiłku. Zdecydowana większość zarejestrowanych bezrobotnych go nie posiada (83,4% w 2020 r. i 84,4% w 2019 r.). Ważną podgrupą całej tej populacji są bezrobotni znajdujący się w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Pod koniec III kwartału 2020 r. udział osób długotrwale bezrobotnych w liczbie zarejestrowanych ogółem wyniósł – 47,1%. Osoby w wieku poniżej 30. r.ż. stanowiły – 27,0%, poniżej 25. r.ż. – 13,2%, a osoby powyżej 50. r.ż. – 24,9%. Udział osób korzystających ze świadczeń pomocy

⁸⁷⁾ GUS 2020, Aktywność ekonomiczna ludności Polski – II kwartał 2020 r.

⁸⁸⁾ GUS 2020, Bezrobocie rejestrowane I–III kwartał 2020 r.

⁸⁹⁾ GUS 2020, Informacja o rynku pracy w trzecim kwartale 2020 roku (dane ostateczne).

⁹⁰⁾ GUS 2020, Bezrobocie rejestrowane I–III kwartał 2020 r.

⁹¹⁾ *Ibidem*.

społecznej wyniósł 1,3%, osób bezrobotnych posiadających co najmniej jedno dziecko w wieku do 6. r.ż. – 18,4%, a posiadających dziecko niepełnosprawne w wieku do 18. r.ż. – 0,2%. Natomiast odsetek osób niepełnosprawnych wyniósł 5,5% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych⁹²⁾.

Aktywizacja osób bezrobotnych stanowi zadanie samorządu powiatowego, zgodnie z zapisem ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁹³⁾. Powiatowe Urzędy Pracy, przy wykorzystaniu środków z Funduszu Pracy, finansują zatem podstawowe formy aktywizacji zawodowej, których katalog funkcjonuje w niezmienionej formie od 2014 r. Na podstawie informacji opublikowanej przez ministra właściwego do spraw pracy, można stwierdzić, że od 2014 do 2019 r. obserwuje się tendencję spadkową w kwestii wysokości kwot Funduszu Pracy przeznaczonych na aktywizację osób bezrobotnych. Nominalnie był to spadek o 1,5 mln zł (z 3,5 mln zł w 2014 r. do 2 mln zł w 2019 r.). W stosunku do 2018 r. wysokość wydatków Funduszu spadła o 19,5%. Jednocześnie wykazywana jest coraz wyższa wartość wskaźnika efektywności zatrudnieniowej, liczonej jako stosunek liczby osób, które zostały zatrudnione po uczestnictwie w jakiejś formie aktywizacji do liczby wszystkich osób, które zakończyły udział w aktywizacji. Wskaźnik ten sukcesywnie wzrastał od ok. 76% w 2014 r. do 85,5% w 2019 r. Przyrosty efektywności zatrudnieniowej odnotowano dla zdecydowanej większości form aktywizacji zawodowej. Jednakże corocznie najniższą efektywnością w kontekście późniejszego zatrudnienia charakteryzowały się szkolenia (66,2% w 2019 r.) i staże (84,2% w 2019 r.). Warto zaznaczyć, że jednocześnie wydatki na staże stanowią największą część środków przeznaczonych z Funduszu Pracy na aktywizację bezrobotnych (33%). Drugą pozycję w kategorii wielkości wydatków zajmuje dofinansowanie podejmowania działalności gospodarczej (32% środków z FP) i ta forma aktywizacji uznana jest za najbardziej efektywną zatrudnieniowo (wskaźnik na poziomie 95%). Pozostałe rodzaje wspomagania aktywnego poszukiwania pracy stanowią: prace interwencyjne, roboty publiczne, refundacja kosztów wyposażenia lub doposażenia stanowiska pracy. Analizując dane z lat 2014–2019, można zauważyć, że najczęściej stosowaną formą aktywizacji zawodowej są staże, a najrzadziej – refundacja kosztów⁹⁴⁾. Widać także, że działania Powiatowych Urzędów Pracy nie wyczerpują wszystkich rozwiązań i nie docierają do wszystkich potencjalnych beneficjentów. Dlatego konieczne wydaje się istnienie innych skutecznie funkcjonujących podmiotów o charakterze reintegracyjnym, które będą wypełniać niszę wspierania zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem. Taką rolę spełniają m.in. podmioty ekonomii społecznej.

Poza bezrobociem i jego charakterystycznym dla Polski kształtem, nie można zapomnieć także o innych typowych mankamentach krajowego rynku pracy. W tym kontekście znaczący wydaje się stosunek liczby osób aktywnych do biernych zawodowo. W III kwartale 2020 r. liczba ludności aktywnej zawodowo w wieku 15 lat i więcej wyniosła 17,1 mln osób, z tego: 16,5 mln to pracujący i 561 tys. – bezrobotni. Populacja biernych zawodowo w analogicznej grupie wieku liczyła 13,2 mln⁹⁵⁾. Proporcja ta nie zmienia się od kilkadziesiątu lat, co oznacza, że utrzymuje się stały schemat, w którym zatrudnienie posiada niewiele ponad połowa Polaków w wieku produkcyjnym. Wskaźnik określający relację liczby osób niepracujących (bezrobotnych i biernych zawodowo w wieku 15 lat i więcej) do liczby osób

⁹²⁾ *Ibidem.*

⁹³⁾ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2020 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

⁹⁴⁾ MRPiPS 2020, Efektywność podstawowych form aktywizacji zawodowej, realizowanych w ramach programów na rzecz promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia i aktywizacji zawodowej w 2019 roku.

⁹⁵⁾ GUS 2020, Informacja o rynku pracy w trzecim kwartale 2020 r.

pracujących przedstawiał się następująco: w III kwartale 2020 r. na 1000 osób pracujących przypadały 833 osoby bez pracy, w II kwartale 2020 r. 860, a w III kwartale 2019 r. – 822)⁹⁶⁾.

Odejmując jednak populację emerytów oraz młodych osób kształcących się, a więc zawężając grupę potencjalnych pracowników do grupy wiekowej 20–64 lata, wskaźnik zatrudnienia w Polsce na koniec 2018 r. wyniósł 72,2%, co sytuowało nasz kraj na liście 13 krajów członkowskich UE-28, które osiągnęły poziom zatrudnienia zgodny z celami wyznaczonymi przez Komisję Europejską na 2020 r.⁹⁷⁾ Niemniej jednak, biorąc pod uwagę liczbę osób biernych zawodowo, w oczy rzuca się skala niewykorzystanego potencjału zasobów ludzkich. Po odjęciu z grupy osób biernych zawodowo tych, którzy zdecydowali się na dezaktywizację zawodową ze względu na nabyte prawa emerytalne, pozostaje ponad 5,5 mln osób. Szacuje się, że przynajmniej 2 mln z nich stanowią osoby całkowicie zdolne do pracy, jednak nie podejmujące jej z różnych przyczyn, takich jak: obowiązki rodzinne, edukacja lub zniechęcenie bezskutecznym poszukiwaniem. Zdecydowaną większość wspomnianej populacji (prawie 70%) stanowią osoby powyżej 50. r.ż. Natomiast w tej grupie szczególną uwagę zwracają – przeważające liczebnie – kobiety z relatywnie niskim wykształceniem (najczęściej podstawowym) i częściej są to mieszkańcy miast niż wsi⁹⁸⁾.

Szczególnie trudnym wyzwaniem rynku pracy, które często podejmują podmioty ekonomii społecznej, jest zatrudnienie osób niepełnosprawnych. Zgodnie z informacjami podawanymi przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, poziom zatrudnienia tej grupy jest obiecujący i choć aktualnie notowane są niewielkie spadki wskaźników, to przez lata zauważano poprawę zarówno na rynku chronionym, jak i otwartym. Na przestrzeni lat 2018–2020 populacja osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej nieznacznie się zmniejszyła (2018 r. – 3 040 tys. osób, 2020 r. – 3 024 tys. osób), jednak wzrosła liczba osób pracujących (2018 r. – 491 tys., 2020 r. – 504 tys. osób) a obniżyła się liczba osób biernych zawodowo (2018 r. – 2 514 tys., 2020 r. – 2 495 tys.). Poprawę sytuacji ekonomicznej widać również w analizie wskaźników ekonomicznych. Współczynnik aktywności zawodowej wzrósł o 0,2 pkt proc. – z 17,3% w 2018 r. do 17,5% w 2020 r., wskaźnik zatrudnienia wzrósł o 0,5 pkt proc. – z 16,2% w 2018 r. do 16,7% w 2020 r. natomiast stopa bezrobocia zmniejszyła się aż o 1,8 pkt proc. – z 6,5% w 2018r. do 4,7% w 2020 r.⁹⁹⁾

Sytuacja populacji osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym (18–59 dla kobiet i 18–64 dla mężczyzn na rynku pracy – jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego – również się poprawiła.

Populacja osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wynosiła w 2020 r. 1 553 tys. osób, z czego 466 tys. było aktywnych zawodowo (w tym 442 tys. pracujących) a 1 087 tys. osób było biernych zawodowo.

W porównaniu do 2018 r. populacja osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym w 2020 r. zmniejszyła się o 92 tys. (w 2018 r. – 1 625 tys., w 2019 r. – 1 588 tys., w 2020 r. – 1 553 tys.). Natomiast widoczny jest stopniowy wzrost liczby osób pracujących (w 2018 r. 426 tys., w 2019 r. – 425 tys., w 2020 r. – 442 tys.) oraz niewielki spadek liczby bezrobotnych: 2018 r. – 33 tys., 2019 r. 33 tys., 2020 r. – 24 tys. Pozytywną zmianą jest zmniejszenie liczebności grupy osób biernych zawodowo z 1 166 tys. w 2018 r. do 1 087 tys. w 2020 r.

⁹⁶⁾ *Ibidem*.

⁹⁷⁾ Instytut Analiz Rynku Pracy 2019, „Rynek pracy, edukacja, kompetencje. Aktualne trendy i wyniki badań”.

⁹⁸⁾ GUS 2020, Osoby powyżej 50. roku życia na rynku pracy w 2018 r.

⁹⁹⁾ GUS 2021, Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności – IV kwartał 2020 r.

W 2020 r. nastąpił w porównaniu z 2018 r. wyraźny wzrost współczynnika aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych prawnie w wieku produkcyjnym, tj. o 1,7 pkt proc. (z 28,3% w 2018 r. do 30,0% w 2020 r.) oraz wzrost wskaźnika zatrudnienia, tj. o 2,3 pkt proc. (z 26,2% w 2018 r. do 28,5% w 2020 r.). Stopa bezrobocia spadła z 7,2% w 2018 r. do 5,2% w 2020 r.

W kwestii zatrudnienia osób niepełnosprawnych, według danych z 2019 r. osoby te pracujące w firmach zatrudniających przynajmniej 10 osób stanowiły grupę 344,3 tys. osób, czyli 3,6% ogólnej liczby zatrudnionych w średnich i dużych przedsiębiorstwach. Zdecydowana większość z nich (76,8%) pracowała w sektorze prywatnym, głównie w obszarze usług administrowania i działalności wspierającej (31,4%), w przetwórstwie przemysłowym (24,2%) i w opiece zdrowotnej (10,3%)¹⁰⁰⁾.

Podmioty działające na otwartym rynku i chętne do zatrudniania osób niepełnosprawnych mogą liczyć na państwowe wsparcie: refundację wynagrodzeń (dopłata z PFRON do pensji zatrudnionej osoby niepełnosprawnej), dotacje dla pracodawców na utworzenie lub wyposażenie stanowiska pracy dla osoby niepełnosprawnej (wyplacane ze środków PFRON za pośrednictwem Powiatowych Urzędów Pracy) oraz refundację składek na ubezpieczenie społeczne osób niepełnosprawnych prowadzących działalność gospodarczą i niepełnosprawnych rolników. Podmioty rynku chronionego, czyli zakłady aktywności zawodowej i zakłady pracy chronionej również korzystają ze wsparcia państwa i w ich przypadku owo wsparcie często jest kluczowe. Z uwagi na dotychczasowe doświadczenia podmiotów w uzyskiwaniu refundacji, bardzo istotne wydaje się bezpośrednie wskazanie tych podmiotów w przepisach uprawniających do starania się o ww. środki.

Inną kwestią pojawiającą się w kontekście rynku pracy jest mnogość rodzajów umów i sposobów zatrudnienia. Od 2016 r. obserwuje się w Polsce wzrostowy trend liczby osób „samozatrudnionych”, czyli osób fizycznych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą i niezatrudniających pracowników na podstawie stosunku pracy. Na koniec 2019 r. liczbę tych osób szacowało się na 1,3 mln, co oznaczało wzrost o ponad 8% w stosunku do lat 2012–2015. Podobna liczba reprezentuje grupę osób, z którymi została zawarta umowa zlecenia lub umowa o dzieło i nie były one nigdzie zatrudnione na podstawie stosunku pracy. W 2019 r. było 1,2 mln takich osób – o 100 tys. osób mniej niż w 2018 r. Jednak liczba ta od 2013 r. nie spada poniżej 1,2 mln i nie wzrasta powyżej 1,4 mln. Dodatkowo należy tu wyszczególnić grupę emerytów mających jednocześnie umowę zlecenia lub umowę o dzieło i niebędących zatrudnionymi na podstawie stosunku pracy. Liczba takich osób wyniosła w 2018 r. i 2019 r. ok. 400 tys., co podnosi poziom zatrudnienia na podstawie wymienionych umów do ok. 1,6–1,7 mln. Dla porównania, liczbę emerytów zatrudnionych w 2019 r. na podstawie stosunku pracy szacuje się na ok. 1,2 mln osób, co oznacza wzrost w stosunku 2018 r., kiedy takich osób naliczono 1 mln¹⁰¹⁾.

Wyzwania o charakterze demograficznym

Ważnym aspektem, również w kontekście wydolności rynku pracy, wydaje się kwestia postępującego starzenia się społeczeństwa. Proces ten jest spowodowany nakładającymi się na siebie negatywnymi zjawiskami demograficznymi. Pierwszym z nich jest niski przyrost naturalny, który od lat nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń. Aby mogła ona nastąpić, współczynnik dzietności powinien wynosić przynajmniej 2,1. Natomiast od lat 90. wskaźnik ten sukcesywnie spada i nawet po wprowadzeniu w Polsce nowych świadczeń

¹⁰⁰⁾ GUS 2020, Osoby niepełnosprawne w 2019 r.

¹⁰¹⁾ GUS 2020, Wybrane zagadnienia rynku (liczba osób z minimalnym wynagrodzeniem, „samozatrudnieni”, umowy zlecenia, o dzieło). Dane dla 2019 r.

rodziny, w latach 2017–2019 oscylował on w granicach 1,4. Jak podkreśla GUS od 30 lat zmagamy się ze zjawiskiem depresji urodzeniowej. Ponadto od 2013 r. liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń, w związku z czym ubywa mieszkańców naszego kraju. Tylko w pierwszym półroczu 2020 r. liczba Polaków zmniejszyła się o prawie 28 tys. osób. Zanotowano wówczas 177 tys. urodzeń żywych (o 5 tys. mniej niż w analogicznym okresie 2019 r.) i 208 tys. zgonów (o 0,7 tys. mniej niż w 2019 r.), co oznacza przyrost naturalny na poziomie -31,2 tys. (-1,6%). Innymi słowy oznacza to, że w I półroczu 2020 r., w wyniku ruchu naturalnego, na każde 10 tys. ludności kraju ubyło 16 osób¹⁰²⁾. Demografowie alarmują, że w 2019 r. odnotowano najniższy poziom przyrostu naturalnego od czasów II Wojny Światowej.

Drugim zjawiskiem demograficznym, które konsekwentnie kształtuje sytuację ludnościową w Polsce, jest wydłużające się przeciętne trwanie życia. Według danych GUS w 2019 r. przeciętna długość życia dla polskich mężczyzn wynosiła 74,1 roku, a dla kobiet 81,8 roku. Porównując te wyniki ze statystykami z 1990 r. trwanie życia wydłużyło się dla mężczyzn przeciętnie o 7,9 roku, a dla kobiet o 6,6 roku¹⁰³⁾. Analogicznie rośnie również mediana wieku mieszkańców Polski. W 2019 r. wyniosła ona ponad 41 lat (prawie 40 lat dla mężczyzn i ponad 43 lata dla kobiet), czyli o ponad 5 lat więcej niż w 2000 r. (kiedy wiek środkowy dla mężczyzn wynosił ponad 33 lata, a dla kobiet 37 lat). Według raportu Eurostatu¹⁰⁴⁾ udział osób powyżej 65. r.ż. w ogólnej populacji jest w Polsce co prawda niższy niż w 28 krajach Unii Europejskiej, ale rośnie zdecydowanie szybciej. Oznacza to, że polskie społeczeństwo starzeje się bardzo szybko. W 2019 r. stosunek liczby osób w wieku poprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym wyniósł 36,5%, co oznacza, że na jedną osobę w wieku poprodukcyjnym przypadały niespełna 3 osoby mogące pracować. Szacuje się, że do 2050 r. na jedną osobę nieaktywną zawodowo ze względu na wiek emerytalny będą przypadały już tylko 2 osoby pracujące. Zjawisko dużego obciążenia osób w wieku produkcyjnym ze względu na konieczność utrzymania systemu zabezpieczenia społecznego jest wyraźnie widoczne już obecnie. Według danych publikowanych przez GUS szacuje się, że od 5 lat udział potencjalnych przyszłych zasobów pracy jest mniejszy niż udział osób, które opuściły rynek pracy. Obrazując to liczbami – na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada około 30 osób w wieku przedprodukcyjnym i około 37 osób w wieku poprodukcyjnym.

Zarysowane tutaj procesy przekładają się na realne problemy społeczne, które stwarzają konkretne wyzwania i zadania, m.in. dla podmiotów ekonomii społecznej. Jedną z tych kwestii jest wykluczenie cyfrowe osób starszych, wynikające z ich stosunkowo niskich kompetencji informatycznych. Świadczą o tym zarówno dane Eurostatu oraz GUS-u.

Według Eurostatu¹⁰⁵⁾ w 2019 r. 53% osób w Polsce w wieku 65–74 lat nigdy nie korzystało z Internetu, podczas gdy w krajach UE odsetek ten wyniósł 33%. Badanie spójności społecznej zrealizowane przez GUS w 2018 r. przyniosło podobne szacunki. Wskazują one, że w grupie wieku 65 lat i więcej nie korzystało nigdy z Internetu blisko 65% osób, a wśród osób w wieku 75 lat i więcej niecałe 82%. Najczęstszymi przyczynami niekorzystania z sieci wśród osób starszych (65 lat i więcej) były: brak odpowiednich umiejętności (prawie 44%) oraz brak potrzeby korzystania z Internetu (ok. 35%)¹⁰⁶⁾.

¹⁰²⁾ GUS 2020, Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2020 r. Stan w dniu 30 czerwca.

¹⁰³⁾ GUS 2020, Trwanie życia w 2019 r.

¹⁰⁴⁾ Eurostat 2019, Ageing Europe. Looking at lives of older people.

¹⁰⁵⁾ Badanie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych i przez użytkowników indywidualnych, Baza danych Eurostatu, [isoc_ci_ifp_iu], ostatnia aktualizacja 14.10.20, pobranie 05.11.20.

¹⁰⁶⁾ Zob. szerz.: GUS 2020, „Jakość życia osób starszych w Polsce”, str. 56–60.

Pomoc i programy aktywizacyjne wydają się potrzebne także na wielu innych płaszczyznach. Przede wszystkim w Polsce brakuje lekarzy specjalizujących się w chorobach osób starszych. Kadry opieki medycznej w tym zakresie także są niewystarczające w stosunku do pojawiających się potrzeb starszych pacjentów. Od lat mamy także do czynienia z problemem tzw. podwójnego starzenia się społeczeństwa, czyli jednoczesnego przyrastania grupy seniorów młodszych i starszych. Często przekłada się to na sytuację, w której osoba powyżej 60. r.ż. sprawuje opiekę nad bliskim członkiem rodziny w wieku powyżej 80. r.ż. Te problemy wskazują na konieczność zwiększenia możliwości świadczeń i usług pomocowych, a co za tym idzie także zwiększenia potencjału ilościowego i jakościowego odpowiednich kadr.

Wyzwania o charakterze ekonomicznym

Bardzo często beneficjentami różnych działań pomocowych są osoby dotknięte ubóstwem. Zła sytuacja materialna pociąga bowiem za sobą szereg innych problemów, a ich rozwiązywaniem zajmują się m.in. organizacje i inne instytucje o charakterze społecznym. Działania ukierunkowane na przeciwdziałanie skutkom ubóstwa wydają się bardzo istotne ze względu nie tylko na istotę, ale również skalę problemu. Od 2013 do 2017 r. zasięg ubóstwa w Polsce, zarówno ubóstwa skrajnego, jak i relatywnego, spadał, po czym w 2018 r. wzrósł, a w 2019 r. znów zmalał – w przypadku ubóstwa skrajnego do ponad 4%, a w przypadku ubóstwa relatywnego – do 13%. Ograniczanie skali ubóstwa z pewnością należy do zjawisk pozytywnych, jednak po spojrzeniu na rozmiar populacji osób w złej sytuacji ekonomicznej cały czas problem wydaje się nie do zbagatelizowania. Wśród grupy doświadczającej skrajnego ubóstwa 4% stanowiły dzieci (tj. osoby w wieku 0–17 lat). Pod względem wskaźników poprawiła się sytuacja osób dotkniętych relatywnym ubóstwem, czyli posiadających przeciętne miesięczne wydatki na poziomie 50% kwoty, którą przeciętnie miesięcznie wydają gospodarstwa domowe w Polsce. Osób żyjących na tym poziomie w 2019 r. było 13%, czyli o ok. 1 punkt procentowy mniej niż w 2018 r.¹⁰⁷⁾

Pomimo spadku zasięgu ubóstwa, który odnotowany został w 2019 r. dla wszystkich grup ludności, należy zwrócić uwagę na duże różnice między tymi grupami. W zależności od grupy społeczno-ekonomicznej, do jakiej zaklasyfikowano gospodarstwo domowe, w skrajnym ubóstwie znajdowało się od ponad 2 do 11% osób. Znalezienie się w tej szczególnie trudnej sytuacji finansowej było najbardziej prawdopodobne w gospodarstwach utrzymujących się głównie z niezarobkowych źródeł, czyli ze świadczeń innych niż emerytura lub renta (11% osób w skrajnym ubóstwie) oraz w gospodarstwach domowych rolników (10%) lub rencistów (6%). Relatywnie często zagrożone ubóstwem były gospodarstwa, gdzie głowa rodziny legitymowała się niskim wykształceniem i przy wykształceniu maksymalnie gimnazjalnym osiągało poziom 10%. Ważnym czynnikiem wpływającym na zagrożenie skrajnym ubóstwem okazała się także niepełnosprawność. W gospodarstwach domowych, w których znajdowała się przynajmniej jedna osoba z orzeczeniem o niepełnosprawności, stopa ubóstwa skrajnego wyniosła niespełna 7%. Natomiast biorąc pod uwagę dzietność, w najgorszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa z co najmniej 3 dziećmi (7% osób skrajnie ubogich). Dużą różnicę odnotowano także między mieszkańcami miast i wsi. W gospodarstwach domowych znajdujących się na wsiach skrajne ubóstwo dotyczyło ok. 9,5% osób, natomiast w największych miastach (500 tys. mieszkańców i więcej) – tylko 1,6%, a w miastach ogółem – ok. 2,4%¹⁰⁸⁾.

¹⁰⁷⁾ GUS 2020, Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2019 r. (na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych).

¹⁰⁸⁾ *Ibidem*.

Obok ubóstwa skrajnego i relatywnego uwagę zwraca także tzw. sfera niedostatku będąca wskaźnikiem jakości życia i wykluczenia społecznego. Granicę sfery niedostatku wyznacza się na podstawie minimum socjalnego, które uwzględnia możliwość nabycia dóbr i usług służących zaspokojeniu potrzeb egzystencjalnych, ale także towary i usługi niezbędne do wykonywania pracy, kształcenia, utrzymywania więzi rodzinnych i kontaktów towarzyskich oraz skromnego uczestnictwa w kulturze i rekreacji. Jest to ekonomicznie wyznaczony minimalny poziom dochodów, pozwalających na godne życie. W sferze niedostatku w 2019 r. znalazło się ponad 39% obywateli Polski. W stosunku do 2013 r. odnotowano spadek odsetka takich osób o ponad 5 punktów procentowych¹⁰⁹⁾. Zauważono także poprawę sytuacji materialnej gospodarstw domowych.

Ważnym wskaźnikiem w kategorii ubóstwa jest także liczba osób z minimalnym wynagrodzeniem. Liczba ta jest o tyle alarmująca, że wskazuje grupę osób zagrożonych ubóstwem lub nawet go doświadczających mimo wykonywania pracy zawodowej. W 2019 r. odsetek osób zatrudnionych w gospodarce narodowej, ale nieprzekraczających miesięcznego wynagrodzenia brutto na poziomie płacy minimalnej (2250 zł w 2019 r.), wyniósł 1,4%, czyli ok. 1,5 mln osób. Najwięcej tych nisko opłacanych pracowników było zatrudnionych w sekcji handel – naprawa pojazdów samochodowych, a następnie w sekcjach: przetwórstwo przemysłowe, budownictwo, transport i gospodarka magazynowa oraz administrowanie i działalność wspierająca. Ważny wydaje się także odsetek pracowników nieosiągających minimalnego wynagrodzenia w grupie osób zatrudnionych na umowę o pracę. W 2019 r. wyniósł on ok. 13% i poziom ten zdaje się nie zmieniać od 2012 r.¹¹⁰⁾

Przedsiębiorstwa społeczne i prawne ramy ekonomii społecznej

Niezwykle ważnymi i kluczowymi dla rozwoju obszaru ekonomii społecznej podmiotami są oczywiście przedsiębiorstwa społeczne. Tym mianem nazywa się podmioty gospodarcze przedkładające w swojej działalności cele społeczne nad zysk ekonomiczny. Ich forma prawna może być różnorodna, od firm, przez fundacje, organizacje non-profit, po spółdzielnie czy stowarzyszenia. Z tego względu w niniejszym opracowaniu przedsiębiorstwa społeczne nie zostały wliczone do jednostek sektora jako odrębna grupa podmiotów, ale pełnią raczej rolę ucieleśnienia idei ekonomii społecznej. Działalność przedsiębiorstwa społecznego musi bowiem skupiać się na budowie społeczeństwa obywatelskiego przez integrację społeczną, podejmowanie inicjatyw na rzecz społeczności lokalnych, pomoc osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem, a przede wszystkim tworzenie nowych miejsc pracy. Zyski z działalności, poza wynagrodzeniem pracowników, przeznaczane są na realizację celów statutowych. Zgodnie z danymi MRiPS, obecnie funkcjonuje w Polsce 1710 przedsiębiorstw społecznych¹¹¹⁾.

Niemniej jednak funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych nie zostało dotąd usankcjonowane w polskim prawie. Podmioty te działają w ramach projektów realizowanych przy udziale funduszy europejskich i jako takie wpisują się w definicję określoną w „Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014–2020” z 8 lipca 2019 r. W przywołanym dokumencie oraz analogicznych wcześniejszych dokumentach wdrażający

¹⁰⁹⁾ *Ibidem*.

¹¹⁰⁾ GUS 2020, Wybrane zagadnienia rynku pracy (liczba osób z minimalnym wynagrodzeniem, „samozatrudnieni”, umowy zlecenia, umowy o dzieło). Dane dla 2019 r.

¹¹¹⁾ <http://www.bazaps.ekonomiaspoleczna.gov.pl/> [dostęp: 28.10.2021 r.].

PO WER określono szczegółowe instrukcje dotyczące funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych.

Kluczową kwestią dla rozwijania i wzmocnienia znaczenia przedsiębiorstw społecznych jest uporządkowanie systemu prawnego w sposób sprzyjający swobodnemu i perspektywicznemu działaniu podmiotów sektora ekonomii społecznej. Jak wynika z dotychczasowych sprawozdań z realizacji KPRES, funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej, a także systemu ich wspierania, np. poprzez różnego rodzaju instrumenty finansowe i pozafinansowe, opiera się na szeregu przepisów prawnych pochodzących z różnych obszarów życia społecznego. Ważnym wyzwaniem stało się więc stworzenie jednolitych, spójnych i adekwatnych rozwiązań programowych i prawnych wyznaczających dalsze kierunki rozwoju sektora ekonomii społecznej, a także porządkujących zagadnienia definicyjne obszaru. W tym celu od października 2016 r. trwały prace nad ustawą o ekonomii społecznej. Istotą tego projektu jest wprowadzenie do polskiego porządku prawnego pojęcia przedsiębiorstwa społecznego. Przepisy zawarte w przedmiotowej ustawie wejdą w życie z dniem 30 października 2022 r.

Przygotowanie projektu ustawy odnoszącej się do sfery oddolnej aktywności społecznej, takiej jak ekonomia społeczna, wymagało stałego dialogu z partnerami tworzącymi ten sektor, a także z instytucjami, które wspierają jego rozwój. Dlatego prace nad regulacją już od początkowego etapu przebiegały w partycypacyjnej formule. Kluczowym forum tego dialogu był Krajowy Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej, w którego pracach uczestniczyli przedstawiciele sektora ekonomii społecznej, administracji rządowej i samorządowej, świata nauki, sektora finansowego oraz partnerzy społeczni. W połowie 2020 r. odbył się również cykl 4 debat poświęconych kluczowym aspektom przygotowywanej ustawy. Mimo szczególnych warunków (z powodu epidemii wszystkie debaty miały formę zdalną) wokół tematu udało się zgromadzić liczne grono interesariuszy.

Na kształt rozwiązań ustawowych wpływ miał również dialog o nowych rozwiązaniach programowych (np. w związku z aktualizacją Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej), czy też prace nad koncepcją wsparcia ekonomii społecznej w ramach nowej perspektywy finansowej w Unii Europejskiej na lata 2021–2027.

Na drodze wspomnianych dyskusji wypracowano projekt ustawy, która koncentrowała się na dwóch kluczowych zagadnieniach stojących w centrum polskiego modelu ekonomii społecznej, tj. zatrudnieniu i reintegracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, a także włączeniu podmiotów ekonomii społecznej (w tym przedsiębiorstwa społeczne) w realizację usług społecznych. Jednym z głównych celów ustawy jest więc aktywne włączenie społeczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w szczególności bezrobotnych, osób niepełnosprawnych lub innych osób niesamodzielnymi, przez tworzenie wysokiej jakości, stabilnych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Bardzo ważnym aspektem projektowanych regulacji było także wypracowanie ustawowej definicji przedsiębiorstwa społecznego i określenie zasad przyznawania statusu takiego przedsiębiorstwa, dzięki czemu wspomniane podmioty zaistnieją w polskim porządku prawnym. Zgodnie z ww. ustawą ekonomia społeczna ma stanowić narzędzie reintegracji społecznej i zawodowej, realizować cele zatrudnieniowe, a także wspierać szeroko rozumiany rozwój lokalny w jednostkach samorządu terytorialnego. Ten ostatni element wydaje się szczególnie istotny w kontekście wzmocnienia koordynacji całego sektora oraz wpisania go na trwałe w obszar krajowej polityki społecznej.

Podsumowanie

W świetle wielkości sektora ekonomii społecznej, ale także pełnionych przez niego zadań oraz poszerzającej się listy beneficjentów i klientów, korzystających z wytwarzanych w nim dóbr i usług, należy stwierdzić, że ten obszar działalności społecznej stanowi coraz ważniejszą sferę gospodarki narodowej. Podmioty opisane w niniejszym opracowaniu prowadzą działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego, trafiając często w nisze problemów społecznych, bardzo trudnych do rozwiązania przy użyciu jedynie instrumentów administracji publicznej czy pomocy społecznej. Liczbę podmiotów ekonomii społecznej szacuje się aktualnie na około 100 tys.¹¹²⁾ i już nie sposób wyobrazić sobie bez nich rynku usług społecznych, szeroko rozumianego rozwoju lokalnego, a także kwestii integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją.

¹¹²⁾ <https://www.gov.pl/web/rodzina/ekonomia-spoeczna-i-solidarna> [dostęp: 12.01.2020 r.]